SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK VI. ČÍSLO 6—7.

Ján Mihál:

ZO SLOVENSKEJ SKLADBY.

Najdôležitejšia, no hádam i najzanedbávanejšia časť jazykovedy vôbec býva skladba. Toto zanedbávanie vyplýva zo samej povahy, rozsiahlosti a nevyčerpateľnosti skladby jazyka. Ide hlavne a najviac o zanedbávanie slovenskej skladby v našich školách: od ľudových až po univerzitu. Ide nám tu špeciálne o slovenskú skladbu. Príčinou zanedbávania býva nedostatok vhodných učebníc, i tie, čo máme, narábajú starou a nepresnou terminologiou. V našich gramatikách neuplatňuje sa v dostatočnej miere utilitárny princíp. Usilujú sa byť gramatikami popisnými, vedeckými, bez pokynov praktického významu.

Vedeckosť čohokoľvek má hodnotu len vtedy, keď vyhovuje zásadám utilitarizmu. Veda bez účelnosti nemá smyslu, teda je zbytočná.

V istých kruhoch filologických najviac vedeckosti sa pripisuje zo slovenských gramatík Damborského Slovenskej mluvnici, hoc pre praktický život nemá ani zďaleka taký význam ako Czamblova Rukoväť, ba v mnohých veciach ju predstíha stará Grammatica slavica Bernolákova. Hodnota knihy nezávisí od jej váhy fyzickej, ale od užitočnosti a praktickej zužitkovateľnosti jej obsahu. Veľká chyba na pr. Damborského Slovenskej mluvnice je v tom, že nie je prakticky systematická, na mnohých miestach sa opakuje tá istá látka, definície sa podávajú v nej rozlične, zvyčajne po dva razy: v I. diele a to samé zasa v II. diele. Tak na pr. o spojkách dozvedáme sa v I. diele na str. 341 v § 412 toto: „Spojky sú nesklonné slová, ktorými spájame buď jednotlivé členy vetné alebo i celé vety v jednotky (celky).“ V II. diele na str. 209 stoji: „Spojky sú neohybné slová, ktorými spojujeme členy

vetné alebo vety v jednotky (v celok)." Alebo v I. diele na uvedenej strane v tom istom paragrafe, čo sme uviedli, hovorí autor ďalej: „Spojky podľa významu sú dvojaké: 1. priraďovacie a 2. podraďovacie", ale v II. diele v § 177 čítame: „Spojky podľa pomeru spojených výrazov sú priraďovacie, alebo podraďovacie." Podobne sa to deje v Damborského Slovenskej mluvnici pri všetkých druhoch slov, nakoľko je reč o nich v prvom i druhom diele. Je fakt, že Damborský upadol do tej chyby vplyvom svojej predlohy (Gebauerovej Mluvnice českej pro střední školy), lebo tam tiež plán morfologický jednotlivých druhov slov križuje sa s plánom syntaktickým, hoc i nie natoľko, nakoľko v diele slovenského epigona. Na pr. § 851 u Gebauera svojou povahou patrí do morfologie, teda tamže do § 227, a nie do skladby.

Do podobných nedôsledností Czamblova „nevedecká" Rukoväť neupadá, ba nemá ich ver ani bezmála 150-ročná Grammatica slavica Bernolákova.

Budúce slovenské gramatiky zaiste budú systematickejšie, budú mať presnejšie definície a projekty morfologické nebudú zanášať do plánu syntaktického. Veď práve systematika je znakom vedeckosti. Kde systematiky niet, nemôže byť o vedeckosti ani reči.

Veríme, že štrukturálny rozbor a popis slovenčiny donesie aj do slovenskej skladby hodne zrelých a hodnotných myšlienok a veľa dosiaľ klátivých a habkavých poučiek postaví na pevné základy. Len obávame sa zasa, pravda, či tento nový smer v ponímaní jazykových faktov neobmedzí sa len na špekulatívne pole fonologie vokalickej, konsonantickej a prípadne morfologickej a na vymýšľanie nových vhodnejších i menej vhodných termínov. Dosiaľ sústreďoval svoje sily hlavne len na fonologiu vokálov a konsonantov. No dúfajme, že aj v syntaxi nám vybrodí nové schodnejšie cesty.

Nová funkčne štrukturálna lingvistika musí si všimnúť hlavne skladby, t. j. tej časti gramatiky, ktorá sa zaoberá najvyššou funkčnou jednotkou jazyka — vetou. Hlásky, slová v svojich viac-menej už ustrnutých tvaroch sú podrobené celkovej funkcii vety, samy osebe nemajú funkcie, čo potvrdzuje i Rostohar (SS III, 211). Obrazne by som to povedal takto: veta je hudobný sbor, jednotlivé slová, nositelia pochopov, sú hudobnými nástrojmi, ktoré len vtedy majú existenčný smysel, keď na nich hrajú. Slová

len vo vete nadobúdajú pravý smysel. Najlepšie nám to dokazujú synonymá, ekvivokácie.

Slovenskej skladbe musíme venovať zvýšenú pozornosť.

Bude treba podrobnejšie vysliedit', ako súvisí funkcionálna štruktúra vety ako nositeľka myšlienky s jej formálnou stavbou. Formálna stránka sa môže týkať poriadku slov vo vete a intonácie vety. Potom osobitný rozbor si zaslúžia slovenské vetné klišé, a to nielen ich genéza, no hlavne funkcia.

Poznávať, odkrývať jazykové a hlavne syntaktické zákony je vec veľmi dôležitá vzhľadom na menlivosť jazyka. Zmena, pohyb jazyka má sa diať vždy podľa zákonov, aké si duch jazyka — i keď aj nie literárne, ale aspoň tradične — ustálil a ustaľuje.

Jazyk je semiologický prostriedok veľkej pohyblivosti a meniteľnosti. Jazyk ustavične priberá nové a nové elementy alebo pretvára smysel daných.

Ani v jazyku, a tobôž v jazyku, nemá byť nič náhodného a hlavne v jazyku intelektualizovanom má byť vedomá zámernosť na funkciu prejavu. Presnosť dorozumievacích možností prejavmi jazykovými je rovno úmerná syntaktickej ustálenosti a jednoznačnosti vetných celkov.

Najväčšmi podlieha zmenám jazyk intelektualizovaný, menej už jazyk jednoduchého ľudu, tzv. jazyk ľudový, v širšom smysle jazyk obecný. Posledný priberá síce nové slová, nové frázy, ale v svojej skladbe, hlavne čo sa týka kongruencie (gramatickej shody) a poriadku slov vo vete, zostáva viac-menej nemeniteľný. Krátky pohľad na poučky o poriadku slov vo vete v Bernolákovej Grammatica slavica nás o tom iste nadostač presvedčí. Intelektualizovaný jazyk — nakoľko nás poúča o tom spomenutá Grammatica so zachovanými písomnými pamiatkami z minulých storočí — zmenil poriadok slov vo vete v tom smysle, že sloveso premiestilo sa časom s konca vety za podmet alebo blízko k podmetu. Tento zjav dial sa v tej miere, v akej sa intelektualizovaný jazyk slovenský vymaňoval zpod vplyvu klasickej latinčiny a približoval sa úzu obecného jazyka hovorového, teda čím väčšmi sa slovenský jazyk staval na vlastné nohy.

Bernolák (cit. 205) učí: Verbum occupat *ultimum* (podčiarkujem ja) totius sententiae locum post omnia pronomina, adverbia et conjunctiones, ut (t. j. sloveso stojí na poslednom mieste celej vety po všetkých zámenách, príslovkách a spojkách, ako): Kdo

svoju dúvernosť v pánu Bohu zakladá, ňebívá zaňechaní. Jako Bóh Nebe a Zem, a všecko bol stvoril. Pítali sa ma, čibich tu kňížku za te Peňáze ňekúpil.

Uvedené vety podľa poučiek § 311—313 Czamblovej Rukováti[3] vyznely by asi takto: Kto svoju dôvernosť skladá v Pánu Bohu, nebýva zanechaný. Keď Boh stvoril nebo, zem a všetko. Pýtali sa ma, či by som nekúpil tú knižku za tie peniaze.

Pýta sa poznamenať, že Bernolák bol vôbec prvý kodifikátor spisovného jazyka slovenského, Czambel zas prvý školený filolog slovenský, ktorý obrátil svoju pozornosť na jazyk ľudový a z neho vyvodil závery v svojej Rukováti, praktickej to gramatike jazyka slovenského.

Mohlo by sa mi nadhodiť, že citované vety daly sa pochopiť i v Bernolákovom podaní. Hej, prečo nie, ale v podaní podľa zákonov, vyslovených Czamblom na základe úzu obecného jazyka hovorového, sú prirodzenejšie, slovenskejšie a tým aj srozumiteľnejšie. A o toto ide.

Budúce pokolenia budú čítať takým jazykom písané knihy a úradné prípisy, akému jazyku ich naučí škola rozumieť. Povinnosťou školy zasa je — ak má pravdu J. Uher (SS III, 184 a nasl.) — oboznámiť žiaka natoľko so štruktúrou jazyka, aby to zaručovalo budúcim občanom porozumieť najdôležitejším zjavom, s akými sa stretnú potom v živote v čítaní a v rozhovore.

Teda budúci občan má sa oboznámiť nielen so štruktúrou jazyka obecného, ale aj jazyka intelektualizovaného už v škole, a to predovšetkým a hlavne v škole ľudovej. Oboznamovať ho bude učiteľ, teda inteligent, ktorý — dúfajme — už v najbližších rokoch prejde celou strednou školou a pritom dostane sa mu aj akademického školenia. Taký učiteľ potom bude zaiste lepšie podkutý vo veciach jazykových ako učiteľ dneška, pravda, len tak, ak ho s pravých ciest nesvedú dnes u nás quasi nanucované anormy jazykovedecké: „i tak možno, i tak možno."

Nik sa nesmie vyhovárať na funkciu niektorého štýlu, lebo jedinou a najhlavnejšou funkciou je srozumiteľnosť a rešpektovanie krásocitu, aký pýta duch patričného jazyka.

Plne súhlasím s Uhrom (v cit.), že za „malé úspěchy jazykového učení jsou odpovědni právě učitelé", len dodám, že do neveľkej miery sú zodpovední za malé úspechy okrem učiteľov všetkých druhov škôl — nevynímajúc ani univerzity — aj lingvisti

a filologovia, keď sa nepostarajú o vhodné učebnice namiesto veľmi často neplodného teoretizovania.

Do jednej a veľkej chyby upadajú všetky školy bez výnimky: deti sa nielen vyučujú, ale takrečeno dresírujú v tom, čo v živote potom asi najmenej zužitkujú, keďže tie znalosti materinského jazyka sú imanentne z väčšej čiastky v nich.

Na školách pestuje sa hlavne hláskoslovie a tvaroslovie. Najdôležitejšie z gramatiky, ba z jazyka vôbec — skladba, ortoepia, kalilogia — sa zrovna zanedbáva.

Najhoršie je to, pravda, na Slovensku, kde na školách s malými výnimkami panuje česko-slovenský bilingvizmus na škodu jedine oprávnenej slovenčiny. Bilingvizmus nikdy nebol a nebude na osoh jazykových vedomostí najširších vrstiev ľudových. Hamuje chytrejší vzostup intelektualizácie nielen jazyka samého, ale hlavne kolektívneho ducha národa.

Najde sa, pravda, vždy dakoľko fenoménov, ktorým nijaký bilingvizmus nie je brzdou v duchovnom rozvití, ale niekoľko takýchto výnimiek nesmie byť mierkou pre celok.

Druhá príčina, mimoškolská a mimoučebnicová, v nedostatočnom poznaní jazyka spisovného vôbec a slovenského zvlášte väzí v zle chápanej demokracii. Byť demokratom ešte neznamená čím viacej sa prehrešovať proti vlastnému spisovnému jazyku, neznamená páchať chybu za chybou.

Ani nevhodne zavedený úradný termín „jazyk československý" neznamená toľko, že ani po česky ani po slovensky, lebo tzv. „jazyk československý" má dvoje zneni: české a slovenské. Teda je svätou povinnosťou každého statočného Slováka inteligenta, aby — nakoľko je to ľudsky možné — správne rozprával a písal po slovensky, no nie ani sem ani ta, teda rečou, ktorá existuje jedine vo vedomí ľahostajníkov a nedbajov.

Cieľom tejto štúdie je podľa mojich skromných síl prispieť na pomoc tým, čo v otázkach syntaktických hľadajú nielen vedecké, ale ponajprv praktické ponaučenia.

Podľa titulu tejto štúdie načim najsamprv hovoriť o skladbe ako gramatickom termíne.

Skladbou rozumieme v gramatike náuku o vetách. Inojazyčnému (gr.-lat.) slovu *syntaxis* zodpovie naše slovo skladba. Už Bernolák (cit. 167) definuje syntaxis takto: „Syntaxis docet varias orationes partes regules Linguae conformiter conjugere, et

collocare", t. j. skladba učí rozličné druhy slov spájať a klásť primerane zákonom jazyka.

Druhy slov môžeme spájať do viet, teda skladba je vlastne náuka o vete so stránky obsahovej i formálnej.

Ale pozrime, čo súdia o skladbe iní jazykoznalci. Tak Miklosich (Vergl. Grammatik der sl. Sprachen IV, 1) písal takto: „Jener theil der grammatik nun, welcher die bedeutung der wortclassen und der wortformen darzulegen hat, heisst syntax." Teda podľa neho skladba rokuje o smysle jednotlivých druhov slov a tvarov a delí sa vraj podľa toho na 2 časti: na náuku o smysle druhov slov (termín smysel užívam za nem. Bedeutung) a na náuku o smysle slovných tvarov. V prvej časti hovorí sa o druhoch slov veľa takých vecí, ktoré svojím charakterom patria do morfologie, tvaroslovia. Druhá časť zasa je vlastne pádoslovie (rozumejme väzbu pádovú), väzba predložiek a tvaroslovie, ale len slovies. K vlastnej skladbe sa Miklosich, žiaľbohu, nedostal.

Roku 1894 vydal v Marburgu J. Ries svoj spis Was ist Syntax?, v ktorom sa príkre postavil proti dovtedajšiemu chápaniu náuky o skladbe. Ries chcel mať v Syntaxi len vetoslovie alebo všeobecnejšie hádam náuku o väzbe slov. Teda ponímal syntax v jej pravom význame. K nemu sa pripojil i Brugmann a Sütterlin stroho podľa zásad Riesových sostavil svoju knihu Deutsche Sprache der Gegenwart. Ale Delbrück vraj pre neprehľadnosť systému odvrátil sa od náuky Riesovej v svojom epochálnom diele Vergl. Syntax der indg. Sprachen a taktiež Wackernagel v svojich Vorlesungen über Syntax priklonil sa k staršiemu ponímaniu skladby, k tzv. „Mischsyntaxi", ktorá sa skladá — ako Miklosichova — z náuky o smysle slov a z vetoslovia, lebo vraj praktickým potrebám lepšie vyhovuje (cit. podľa Vondráka Vergl. Gram. der sl. Sprachen II², 221). Vondrák sám sa pridŕža Miklosicha, Delbrücka (v soznamc použitej literatúry ho, pravda, neuvádza), Wackernagla.

Istá vec, že v spracovaní syntaxe Miklosichovej a Vondrákovej prídeme na rozdiely nie hádam ani tak kvalitatívne, no skôr kvantitatívne. Rozdiely vyplývajú samy z časového odstupu, ktorý je medzi vydaniami dvoch diel. Postup v čase znamená v normálnych pomeroch i pokrok vo vede. Vondrák je gazdovlivejší, prehľadnejší, systematickejší. Jedno nemôžme neuznať Miklosichovi: má veľkánske množstvo materiálu a medzi ním i slovenského, pravda, len z Hattalovej Mluvnice. Tak Miklosich via

facti uznával a rešpektoval spisovný jazyk slovenský. Nie tak Vondrák. Vo Vondrákovej Vrgl. Gr. der sl. Sprachen II ťažko najdeme doklad s výslovným podotknutím, že je slovenský, ale i keď, tak je citovaný chybne, ako na str. 571; na str. 348 je slk. citát z Kotta *„nestojí to ani za fajku tabáku"*, pravda, bez udania bližšieho prameňa. Vondráka ospravedlní to, že 2. vydanie znova prerobil nie sám Vondrák, ale vratislavský profesor O. Günenthal.

Už cele iné stanovisko zaujal k syntaxi Smal—Stockij—Gärtner v Grammatik der ruthenischen (ukrainischen) Sprache. Autori uvedeného práve diela veľmi triezvo posudzujú syntax: „Die Syntax einer Sprache lässt sich kaum ausschöpfen, man muss sich mit einer Auslese von Bemerkungen begnüden."

V uvedenom diele naozaj nenajdeme toho veľa zo syntaxe, je tam len a len „Auslese", čo by sme po slovensky mohli nazvať „oberkami". Po takom úvode by sme čakali aspoň dačo nové zo syntaktickej systematiky. Ale veru ani tam nič osobitného. Aj tí autori rozprávajú len o pádosloví, o významosloví jednotlivých druhov slov a vlastnú skladbu obchádzajú.

V Gramatyke języka polskiego (Benni, Łoś, Nitsch, Rozwadowski, Ulaszyn), Krakov 1923, str. 287 rokuje sa o skladbe s titulom „Składnia" s podtitulom „Syntaktyczne użycie form gramatycznych". Uvedený podtitul treba chápať ako definíciu skladby. Vymedzenie dosť okrúhle a širokého obsahu, ale lingvistické chápanie jazyka dalo v ňom výraz svojmu postoju ku skladbe. Inak skladba je spracovaná len terminologicky podľa zásad lingvistických, obsahove a systematicky je vo všetkom po starom. Teleologický princíp sa neuplatnil v nej. Hodí sa len na učenie gramatickej terminologie, ale nič praktického nepodáva. Zaiste toto tvrdenie nenárokuje si však arbitrážnej moci v tom, či poľská jazykoveda má-nemá skladby poľského jazyka, ktorá vyhovie princípom utilitaristicko-teleologickým. Poliaci majú dobré skladby svojho jazyka, hlavne Systematyczna składnia języka polskiego, Varšava 1897, od A. Krasnowolského, ktoré dielo je už, pravda, zastaralé, ale r. 1931 vyšla vo Varšave Gramatyka języka polskiego I—IV. od St. Szobra; jej IV. diel venoval autor skladbe.

Z ruských jazykospytcov zaoberal sa skladbou ruského jazyka hlavne Potebňa v diele Iz zapisok russkoj grammatiki (1888, 1899). Opiera sa hlavne o logiku. Novšie Peterson v diele Očerk sintaksisa (1922/23). Stál hodne pod vplyvom Buslajeva (Istoričeskaja Grammatika russkovo jazyka, 1881), Riesa (Was ist Syn-

tax? 1894), Potebňu (cit.), Fortunatova (O prepodavanij russkogo jazyka v srednej škole), Peškovskago (Russkoj sintaksis v naučnom osvieščenij, 2. vydanie 1923) atď.

Všetci uvedení autori stavajú svoje skladby viac-menej na psychologicko-logickom základe. Definíciu skladby podáva Peterson takto: „Zákony o väzbe slov objasňujú sa v syntaxi (Zakony sočetanija slov izlagajutsja v sintaksise)".

Leskien v svojej ináč znamenitej Serbo-kroatische Grammatik, 1914 v Heidelbergu, nedošiel ku skladbe.

Inak veľmi dobrá Slovenska slovnica za strednje škole od A. Breznika v IV. hlave má titul „O stavku" (o vete), a definíciou a rozdelením skladby sa nezapodieva.

Gebauerovi (Mluvnice česká pro střední školy a ústavy učitelské II, 3) je syntax náukou o vete alebo vetoslovie, okrem toho preberá v skladbe náuku o významovej platnosti (o funkcii) slovných druhov a tvarov. Aj on delí skladbu na dve časti: na vetoslovie a na náuku o význame druhov a tvarov slovných.

Zaiste nás bude zaujímať Bernolákovo ponímanie skladby. V Grammatica slavica (167) delí syntax na dve časti: Sectio I. De syntaxi declinabilium orationis partium a Sectio II. De syntaxi indeclinabilium orationis partium, t. j. na skladbu skloniteľných a na skladbu nesklonitelných druhov slov. V I. sekcii podáva Bernolák vlastne významoslovie implicite s pádoslovím, v 2. zasa hlavne väzbu predložiek. O skladaní viet v dnešnom smysle Bernolák nepísal.

Czambel i v 1. i v 3. vydaní svojej Rukoväti chápe syntax len v užšom smysle ako náuku o vetách a ich skladaní. Náuku o význame slov a ich väzbe podáva v oboch vydaniach cele samostatne v osobitných kapitolách pred náukou o vetách.

Po tomto ukážkovom náčrtnutí hľadísk aspoň významnejších jazykoznalcov na skladbu dovolím si podať svoju skromnú mienku na obsah syntaxe.

Už dávno som sa presvedčil, že dušou jazyka je sloveso, no v gramatikách — aspoň v našich slovenských a slovanských — nevenuje sa mu taká pozornosť, akú si zasluhuje. V našich slovenských gramatikách nebýva zmienka o väzbe slovies, ako to najdeme nielen v dôkladných, ale i v menej dôkladných gramatikách nemeckých. Dostačí porovnať J. Ch. A. Heyseho Deutsche Grammatik, Hannover und Leipzig 1908, s našou gramatikou Damborského pre stredné školy. Naše gramatiky spomínajú pády ad-

verbálne v niekoľkých príkladoch, a dosť, viac sa o väzbu slovies nestarajú. No teraz mi nejde o väzbu slovies, ale o syntax, teda vrátim sa ku skladbe. No skôr musím zdôrazniť, že paralelou Heyse—Damborský nezamýšľal som Damborskému krivdiť, viem veľmi dobre, že vedecká, systematická a pritom i praktická gramatika s dokladmi z literatúry a náreči nemôže byť robotou jedného človeka, k tomu ešte vo veľmi krátkom čase bez predbežných štúdií.

Sám si skladbu predstavujem v dvoch oddieloch: I. náuka o vete, II. náuka o väzbe. Náuku o väzbe môžeme zasa ďalej rozdeliť na: a) väzbu slov, b) väzbu viet. Väzba slov bude mať tieto skupiny: 1. väzba podstatných mien, 2. väzba prídavných mien, 3. väzba čísloviek, 4. väzba slovies, 5. väzba predložiek. Väzba viet nech má tieto skupiny: 1. väzba súvetí priradených (parataktických), 2. väzba súvetí korelovaných (súvzťažných), 3. poriadok slov vo vete.

Pýta sa malá poznámočka: 1. Tu podaná systematika pochádza zväčša s malými zmenami od Heyseho jednoducho preto, lebo tak je to logické a racionálne. Zaiste zarazí termín „súvetie korelované (súvzťažné)". Volil som ho náročky, lebo vo vetách typu

Kto nerobí, nech neje

niet podradenosti alebo nadradenosti, ale je medzi nimi súvzťah, čiže tie vety sú nie podradené a nadradené, ale sú korelované, t. j. kde je jeden typ, tam je nevyhnuteľný aj druhý typ, ktoré potom spojené dávajú súvetie korelované, zložitejší myšlienkový celok ucelený. 2. Spomenul som vyššie, že v našich gramatikách zanedbáva sa väzba slovies. Tu by sa mi mohlo nadhodiť, že väzba slovies sa podáva v pádosloví. Aj keby tak bolo, dialo by sa to nie na pravom mieste a dosť nevhodným spôsobom. Preberá sa na pr. adverbálny gen. na ukážku, no myslím, že neprávom, lebo nie sloveso závisí od genitivu, ale genitív od slovesa, inými slovami: sloveso si vyžaduje ten ktorý pád, a nie ten ktorý pád to ktoré sloveso. Tak podobne na pr. čiastkový, príčinný, dotykový gen. závisí jedine od slovesa. Pozrime príklady: sloveso *držať sa* pýta svoj predmet výlučne len v gen. na pr.: *držať sa pravdy, smeru, kľučky* etc.; alebo na pr. *báť sa: vojny, hladu, zlých ľudí;* alebo: *zachodiť sa* pýta svoj predmet jedine v inštrumentáli, na pr. *zachodí sa smiechom, plačom, džavotom.* (Jazyk ľudový zvyčajne má: *zachodí sa od smiechu, od plaču* etc.)

Ako vidieť z obsahu vetoslovia, navrhnutého mnou vyššie, vylučujem zo skladby všetko, čo sa pýta do tvaroslovia, morfolo-

gie. Tak vylučujem zo skladby aj všetko to, čo svojou povahou patrí do náuky o význame jednotlivých druhov slov, čiže do sémantiky. Nenačim v skladbe rozprávať o gramatickom čísle, o gram. osobe, o slovesnom rode. (O slovesnom rode by som nikdy nerozprával, je to termín nevhodný a komplikujúci, keďže o rode rozprávame pri skloniteľných druhoch slov ccle v inom vzťahu. Rodom slovesným by sme mali rozumieť stav deja, vyjadreného slovesom, alebo metonymicky jednoducho *stav slovesa,* teda hovorili by sme o činnom a trpnom stave slovies.) Tým, pravda, nevylúčili by sme zo skladby sloveso vôbec. O infinitive ako čiastke vety mohli by sme rokovať pri predmete, keďže býva predmetom vety. Takisto by sme podávali priechodníky a príčastia v skladbe v časti o väzbe viet pri krátených vetách priechodníkom a príčastím.

Aspoň toľkoto sa pýtalo podotknúť o skladbe vôbec. Teraz si porokujeme o vete.

Vymedzenie pochopu vety je dosiaľ až náramne klátivé. Vlastne niet vymedzenia, proti ktorému by nebolo námietok. Ries (Was ist ein Satz? Praha 1931, cit. podľa SS I, 212) na str. 208 a nasl. uvádza 139 definícií vety. Väčšina jazykoznalcov, ktorí sa zapodievali dosiaľ problémom vety, vychádzala z logiky, z náuky o súdoch a vetu zvyčajne stotožňúvali so súdom, vraj je to súd, vyjadrený jazykovými prostriedkami. Tak robí na pr. i Peterson v cit. str. 21 *„sužděnije, vyražennoje slovami"*. V Gramatyke języka polskiego (str. 287) Łoś definuje vetu ako složitý jazykový symbol (Taki złożony symbol językowy nazywamy zależnie od jego natury wyrażeniem lub zdaniem), lebo výrazy sú mu jazykovými symbolmi jednotlivých pochopov a predstáv, ktoré vraj spájame tak, aby ich spojenie bolo složitým symbolom složitého pochopu abo složitej predstavy.

Kým v definícii Petersonovej prevláda moment logický, v definícii Łošovej zasa moment psychologický.

Łoś uznáva, že každý výraz, čiže každá gramatická forma, má svoju funkciu, ba vraj často sa stáva, že jedna forma zastupuje vo vete rozličné vetné funkcie. (Tomu zjavu hovorí S. Karcevskij asymetrický dualizmus. Porovnaj Travaux du cercle linguistique de Prague I, str. 88 a nasl. O tomto zjave píše aj V. Skalička NŘ XIX, 296 a nasl.)

Ale Łoś v definícii vety vracia sa tiež k momentu logickému na str. 370, kde si odpovedá na otázku „Co może być zdaniem?"

Tu čítame, že vetou nazývame zvyčajne výraz jazykový, v ktorom sa zisťuje podmet a prísudok, no ďalej na str. 371 pripomína i tzv. vety zvolacie (wykrziknik) a hovorí takto: keď vraj v našej dispozícii je prevaha na strane reflexívnej, keď nám ide o vyjadrenie pozorovaní, vtedy tvoríme vety, no keď prevláda v nás afekt, to užívame výrazy zvolacie. Vetou rozumie len vetu dvojčlennú, kým vety jednočlenné pokladá za výrazy „zvolacie". Ale na ďalšej strane zapodieva sa definíciou jednoduchej dvojčlennej vety a dochádza k tejto definícii: Veta je výrazom jazykovým, stvárňujúcim reflekčné produkcie zložitej predstavy, rozčlánkovanej na jednotlivé pochopy, z ktorých jeden je pochopom reči, pochopom roztiahlosti v priestore, a druhý — pochopom stavu (činnosti, vlastnosti), pochopom trvania v čase, pričom oba tie pochopy sú posudzované podľa vzťahu k pochopu „ja", hovoriacej osoby, a podľa vzťahu k času prehovorenia. Iné členy vety sa vraj potom posudzujú podľa vzťahu k podmetu alebo k prísudku.

Teda definícia, zbudovaná na princípoch psychologicko-logických, hoc už zásadám lingvistiky bližšia. Ale v Łośovej definícii prevláda moment psychologický, čo vidno z jeho ďalšieho popisu a rozboru vety jednoduchej, kde (str. 375) píše, že forma vety závisí od jej hlavnej (zasadniczej) principiálnej funkcie psychologickej. Tu si je veľmi blízky Poržezinskému, Vvedenie v jazykoznanie 140: Forma je rezultátom psychických asociácií. Takou formou rozumejú ruskí jazykoznalci Ušakov (Krátkoje vvedenije v nauku o jazyke, hlavne str. 68) a Peterson (cit. 33 a nasl.) významový celok, v akom sa užíva forma alebo s akým významom sa vybavuje zvuková stránka formy.

Smal—Stockij—Gärtner (cit. 377) nemajú definície vety, len letmo sa jej dotknú, vraj „In jedem Satz kommt eine Aussage (Prädikat) vor, aber nicht immer ein Zeitwort".

Vondrák v cit. 418 hovorí, že niet uspokojujúcej definície vety, a vraj nech dostačí, že veta je syntaktickou jednotkou (Einheit), ktorá podľa smyslu prejavuje sa ako uzavretý celok. Vraj s formálneho hľadiska môžu byť také syntaktické jednotky rozličné. Myslí na jednočlenné a na dvojčlenné vety.

Zaujímavú definíciu vety s lingvistického stanoviska najdeme v Heyseho diele (cit. 402), hoc jednoduchá „myšlienka vyslovená určitým tvarom slovesným", ale v nasledujúcom odseku hovorí už cele inak: podstata vety je vo výpovedi (Aussage), vo

vyjadrení sa, len také syntaktické spojenie slov je vetou, ktoré má funkciu a formu vyjadrenia sa.

Podobnú definíciu prvej má Breznik (cit. 200) „Z določenim glagolom izražena misel je stavek". A takže definuje vetu E. Brate (Svensk spraklaera 1898, str. 162, cit. podľa SS I, 214): „Veta je spojenie s určitým slovesom ako predikátom."

Podobne definuje vetu Gebauer (v cit. II, 3): „Veta je slovné vyjadrenie rozčlenenej myšlienky, t. j. spojenie dvoch abo niekoľko predstáv, uvedených do vzájomného vzťahu a do vzťahu k hovoriacej osobe" (porovnaj s definíciou Łošovou v Gram. jęz. polskiego, str. 373 a nasl.).

Peterson v cit. str. 33, 123 definuje vetu i takto: *intonačná jednotka — intonacionnoje jedinstvo —*, podobne Delbrück vo Vergl. Syntax III, 4: *Expirationseinheit.*

Na nich sa opiera S. Karcevskij v Travaux IV, str. 190, kde hovorí, že vlastne intonácia tvorí vetu.

O vete ako o jednotke hovorí Ries (Was ist Syntax, cit. podľa SS I, 213): *Veta je gramaticky formovaná najmenšia rečová jednotka, ktorá svoj obsah vyjadruje so zreteľom na jeho pomer ku skutočnosti.*

Mathesius (ČMF X, 4; SS I, 213) chápe vetu ako prehovorenie (V. Skalička má termín „promluva", o čom viď SS III, 163 a nasl.); *Věta je promluva sdělná, kterou se mluvčí aktivně a způsobem zanechávajícím po stránce formální dojem obvyklosti a subjektivní úplnosti, staví k nějakému faktu nebo ke skupině faktů.*

C. u. W. Stern (Kindersprache[3], 1922, str. 164, SS I, 213) vymedzil vetu ako *výraz pre jednotné (dokončené abo nedokončené) stanovisko k obsahu vedomia (obsah vedomia* nahradil neskoršie — 1928[7], 179 — *významovým stavom).*

Skalička (SS I, 213 a nasl.) namieta kadečo proti posledným trom definíciám cele správne a oprávnene. Sám definuje vetu takto: *Veta je elementárna semiologická reakcia.*

Vo všetkých uvedených definíciách pochopu vety uplatňuje sa voľaktoré z týchto troch hľadísk: logické, psychologické alebo štrukturalistické. V najstarších vymedzeniach pochopu vety dominuje princíp logický, t. j. to, čo nazývali v logike súdom, našlo svoj korešpondent v gramatike vo vete. Postupom času, ako jazykoveda začína bazírovať na psychologii, preniká do vymedzenia pochopu vety prvok psychologický. Najnovšie uplatňuva sa v definícii hľadisko štrukturalistické.

Jednotlivé životné javy chápeme ako dané situácie z celkových životných komplexov. Rečou obdarený človek reaguje (ozýva sa) na tie situácie svojím dorozumievacím prostriedkom — jazykom, posunkami, mimikou, kresbou atď. Na tomto podklade vymedzil Skalička pochop vety. Lenže pochop *„semiologická reakcia"* má veľký rozsah, no malý obsah. Načim zväčšiť jeho obsah, aby som zúžil jeho rozsah. Pýta sa to preto, lebo zaiste Skalička sám myslí len na semiologickú reakciu jazykovú, no nie na iné semiologické reakcie. Napokon podotýka to sám v predostatnom odseku svojej úvahy (SS I, 215), kde hovorí, že *veta je semiologická jednotka, rozoznávaná na jednej strane od slova, na druhej od prehovorenia* (promluvy, po rus. vyskazania).

Niet definície bez námietok. I Skaličkova definícia ich pripúšťa. Veď semiologickou (dorozumievacou) reakciou rozumieme dorozumievacie reakcie všetkého druhu. Aj mihanie na voľakoho je semiologickou reakciou na danú situáciu, na danú skutočnosť. Gestikulácia podobne. Sám by som preináčil Skaličkovu definíciu vety takto: *prvotný dorozumievací jazykový prejav na danú skutočnosť.* Alebo: *elementárna semiologická jazyková reakcia na danú skutočnosť.*

Atribúty *„prvotný, elementárna"* majú v definícii funkciu delimitačnú, t. j. vymedzujú hranice medzi vetou a prehovorením (promluvou, vyskazaniem), lebo pri potenciálnosti jazykových javov uznávame splývanie, recte rozplývanie, hraníc medzi vetou a prehovorením. Že veta a prehovorenie potenciálne splývajú, pripúšťa i Skalička (SS III, 163), lebo hovorí, že rozdiel medzi vetou a prehovorením (promluvou) sa stiera v hovorovom jazyku.

Môže padnúť námietka, že podľa tých definícií vety prvotným dorozumievacím jazykovým prejavom celé ľahko môžeme rozumieť už i jednotlivé slová, ktoré nie sú vetami. Pravdaže, no len potenciálne, keď to ktoré slovo nie je len slovom, ale aj vetou, lebo holé slovo ako také nemôže byť dorozumievacím prejavom, dorozumievacou reakciou, okrem prípadu, keď nadobudlo vetnú hodnotu, vetnú funkciu. Že to môže byť, je vec pochopiteľná, veď často niet rozdielu medzi slovom a vetou, na pr. vokatívy ako vetné ekvivalenty nie sú vetami? Interjekcie, menné vety alebo vety bez nominálneho alebo pronominálneho subjektu nie sú vetami?

I to je pravda, že vetu od vety oddeľuje čas (pauza) a intonácia (na písme aj priestor [porovnaj so Skaličkom SS I, 214]).

Priestorové oddeľovanie viet nie je podmienkou sine qua non pre vetu, ani nie je relevantným formálnym znakom vety na plánc grafickom, lebo pauzy v priestore neoznačujú koniec jednej a začiatok druhej vety, ale môžu a tiež označujú smyslové takty. Ba ver ani čas a pauza nemusia byť relevantnými znakmi len a len viet; i tie znaky vetnej formy jestvujú pri smyslových taktoch. Ale nevyhnutne sa spája dorozumievací jazykový prejav so svojím iktom a kadenciou alebo antikadenciou, teda veta je v inherencii s iktom a kadenciami. Hoci sú iktus a kadencie len sprievodné zjavy, ale sú nevyhnutné v normálnom jazykovom prejave. Vetu možno prirovnať k magnetu. Má dva intonačné póly: vetný iktus a kadenciu alebo antikadenciu.

Napokon, znaky (obsahové i formálne) pochopu vety tvoria nekonečné množstvo. Ich vyratúvanie by nás neviedlo k cieľu. Veď vieme, že vymedzenie, definícia, je vyjadrenie obsahu pochopu, t. j. plné a usporiadané vymedzovanie jeho znakov. Dostačí nám zachytiť najmarkantnejšie znaky, aby sme došli k jednoduchej, ale uspokojujúcej definícii. Na pr. takáto definícia nedostačí: *veta je myšlienka, srozumiteľnými slovami daná na javo* — lebo myšlienka býva všelijaká, môže tvoriť niekoľko viet. Nuž myšlienkou ako podstatným znakom obsahu pochopu vety nesmieme narábať, musíme hľadať iný znak.

Vetou môžeme nazvať *každý jazykový prejav určitého cieľa, určitého zamerenia, v medziach iktu a kadencie,* alebo podľa Skaličku: *semiologická jazyková reakcia v medziach iktu a kadencie.*

Lenže nám ani toto nedostačí, keďže potrebujeme vymedzenie nie tak pre seba, no pre iných, najmä pre žiakov našich škôl: teda definíciu Skaličkovu v našej zmene podať prístupnou formou, populárne. Pravda, ponajprv musím podotknúť, prečo hľadám vymedzenie pre pochop vety. Ako učiteľ mám dôvod, aby som hľadal, keďže našim deťom a taktiež i našim učiteľom (česť výnimkám!) je vetou len taký dorozumievacie jazykový prejav, ktorý obsahuje najmenej podmet a prísudok. Vety jednočlenné (citosłovné a menné) nepokladajú sa za vety, ale len za čosi, čo sa dostalo do vety ako deus ex machina. No rozvíjanie tejto náuky ponechávam si do budúceho čísla.

(Pokračovanie.)

Belo Letz:

VOKALIZÁCIA PREDLOŽIEK.

Darmo tajiť, na estetickej stupnici nie je zvuková štruktúra jazykov na rovnakej výške. Aj keď niektorí odborníci vyslovujú sa o teoriách ľubozvučnosti, o jej hlásateľoch a o ich romantických zásahoch do spisovnej normy (porovnaj na príklad prípad J. Kollára) s povýšenou zhovievavosťou, jednako uznávajú, najmä ak sa zaoberajú i náukou o výslovnosti a spolu i zvukovou kultúrou jazyka, že väčšia alebo menšia ľubozvučnosť jazyka nie je subjektívna zdanlivosť, lež fakt, čo spoznať netreba ani veľkého porovnávacieho nadania.

Neprichodí tu konkrétne uvažovať, aké je miesto spisovnej slovenčiny na tejto stupnici. Naisto nie je nízko medzi slovanskými rečami (porov. na príklad úvahu Ľudovíta Nováka, O zvukových hodnotách spisovnej slovenčiny, Slov. smery I, 6, 222 a n.). Ale nemožno obísť zasa, čo aj poznámkou, úlohu našej jazykovedy a jej pomer k zvukovej stránke jazyka. Sú prípady, kde ju usmerňuje (na príklad *i, aj*; *zas, zasa* ap.), lež vo veľkej oblasti rozličných otázok jej funkcia nie je taká činná, ba skôr pasívna, lebo iba konzervuje ľubozvukové hodnoty, keď sa stará, aby sa z jazyka nestrácaly. Tento cieľ dosiahne tak, že bedlí nad nimi, skúma ich, upozorňuje na ne, ale opovážme sa povedať, dokonca ich propaguje. Pravda, ak vývin predsa ide proti týmto hodnotám a dosť už pokročil, ako v každom úseku jazyka, i tu by bolo mylné postaviť sa proti nemu. Ešte horšie plnila by jazykoveda svoju úlohu, keby zavádzala, a to nasilu, nové prvky ľubozvučnosti, ktoré nemajú alebo opodstatnenia, alebo predpokladov v samom jazyku.

Na možnú otázku, ako súvisí tento úvod s vokalizáciou predložiek, odpovie známy poznatok, že čím viac samohlások je v tej alebo onej reči, tým je ľubozvučnejšia, a tak možno aj tvrdiť, že vokalizované predložky podporujú túto vlastnosť jazyka; neslabičné ich varianty majú s tejto stránky význam iba vtedy, ak sú znelé, alebo ak sa nimi stávajú (*k robote* > *g robote*), no strácajú ho, keď sa pripodobňujú k susedným neznelým spoluhláskam (*z tvojho* > *s tvojho*), lebo vraj okrem samohlások aj sonórne spoluhlásky povyšujú zvukové hodnoty jazykového systému.

Doterajšie skúmanie vokalizácie predložiek v češtine a jeho výsledky platia pochopiteľne vo veľkej miere i pre spisovnú sloven-

činu. Vychodilo zo stanoviska historického a podľa jerového pravidla porovnávalo stav tejto vokalizácie v starej a novej češtine. Tak vysvitlo (Bohumil Ryba, Naše řeč XVIII, 173 a n.), že v predložkách sú výsledky alebo správne vokalizované (ve ctnosti, ve sboru ap.; príklady prevzaté z uv. m.), alebo analogické, pričom treba rozoznávať častejší typ so zanedbanou vokalizáciou (Trávníček, Historická mluvnice československá, str. 48, na príklad k spaseňú [kъ sъpas-], k svázaňú; Ryba uv. m.: v krvi, v sboru ap.) a zriedkavejší typ s neočakávanou vokalizáciou (na pr. u Rybu ve hřieše m. v hřieše).

Ak sa táto rozličnosť so zreteľným obídením jerového pravidla neregistruje iba čiro mechanicky, zaraz musí sa prísť k otázke, prečo sa tak stalo. Prečo bol vývin jerových striednic v polohe predložkovej inakší ako v prostriedku slova, a to natoľko, že sa musí konštatovať menšina pôvodných foriem proti analogickým? I keď nie je táto prevaha nevokalizovaných tvarov absolútna, jednako musí prekvapiť na druhej strane zriedkavosť analogických podôb vokalizovaných. Ako sa zdá, príčina týchto okolností bude v postavení predložiek a v ich pomere k menu, ku ktorému sa viažu. Netvorily s ním takú pevnú jednotku, aby sa jerové pravidlo dôsledne uplatnilo. Preto podliehaly analogii. Ostatne veď i teraz márne sa žiada vyviesť z teoretickej hodnoty pravidlo o hlavnom prízvuku slovnom predložiek jednoslabičných, a priznať treba, ide to ťažko, a to pre podobnú príčinu.

Novočeský problém vokalizácie predložiek sústavne a na základe bohatej excerpcie diel predných autorov pokúsil sa rozriešiť Jiří Haller (Naše řeč XVIII, 178 a n.). No z povahy veci samej, a nie azda pre nedostatok vedeckej erudície, podarilo sa mu ho zúžiť iba na poloproblém, keďže v kategorii neslabičných predložiek okrem poznatkov istých, ako: nevokalizovanie predložky pred slovom, začínajúcim sa samohláskou, a opak, ak sa slovo začína tou istou alebo podobnou spoluhláskou predložky ap., mohol načrtnúť iba stav, charakterizovaný tendenciami. Patrí teda otázka vokalizácie predložiek do podobnej oblasti viac-menej problematických zjavov, ako sú v gramatike na príklad genitív singuláru vzoru „dub", analogický prechod substantív vzoru „kosť" k paradigme „dlaň" ap., kde, pravda, niektoré prípady sú isté, ale pri väčšine badať kolísavosť, ktorá dovolí shrnúť iba zistené tendencie.

Preto ak prichodí rokovať o vokalizácii predložiek v sloven

čine, uvedené skúsenosti jej skúmania v češtine už vopred umožňujú predpoklad, že ani slovenské predložky nevokalizujú sa vonkoncom podľa jerového pravidla, lež sú aj analogické. Bez ohľadu na pôvod predložková samohláska v spisovnej našej reči je *o* a *u*, na príklad vo dne, nado mnou, ku kráľovi ap. Všetky sem patriace doklady možno roztriediť podľa neveľmi šťastného, ale už prijatého rozdelenia v úvahe Hallerovej I. na predložky neslabičné: *v, s, k, z*, ktoré so synchronického stanoviska iba vokalizáciou sa stávajú slabičnými (*vo so, ku, zo*) a II. na predložky slabičné (*nad, pred, pod* ap.), čo tým istým činom sú potom dvojslabičné (*nado, predo, podo* ap.).

I. Vokalizácia neslabičných predložiek.

Staroslovienske predložky, vyznievajúce na hlásku jerovú: *vъ, sъ* a *kъ* a ďalej *jьz* (*iz*), majú v slovenčine dvojaké podoby, 1. vokalizované: *vo, so, ku* a *zo* a 2. nevokalizované a spolu častejšie *v, s, k* a *z*.

Predložka *vъ* podľa toho býva:

1. vokalizovaná ako výsledok.

a) zániku jerovej hlásky, čo dala do slovenčiny v párnej pozícii *vo:* vo dva konce (< vъ + dъva), vo všetkom trápení, vo všeobecnosti (< vъ + vь-), vo dverách (< vъ + dvь-), vo sne (< vъ + sъ-), vo mne (< vъ + mь-), vo hre (< vъ + jь-) ap.;

b) analogie v prípadoch, kde *vъ* nebolo pred slovom s jerovou začiatočnou slabikou: vo svojom veku, vo svete, vo výslovnosti, vo fazuli, vo Viedni ap.;

2. nevokalizovaná ako výsledok:

a) zániku jerovej hlásky pred slovom bez začiatočnej slabiky jerovej: v pamäti, v knihe, v zemi, v kuchyni, v piesni, v žalári, v poviedke, v lenivosti, v piesni, v posteli ap.;

b) analogie v prípadoch za očakávané *vo:* v zlom skutku (vъ + zъ-), v mnohých domoch (vъ + mъ-), v snách, v sbore, v hre ap.

Predložka *sъ* býva zas:

1. vokalizovaná ako výsledok:

a) zániku jerovej hlásky: so všetkými žiakmi, so zlým svedomím, so mnou, so sborom, so psami (sъ + pъ-) ap.;

b) analogie, kde sa z jerovej hlásky nemalo vyvinúť *o:* so svojím kmotrom, so sladkou tvárou, so zaľúbením, so šabľami, so sebou (a nie s sebou) ap.;

2. nevokalizovaná ako výsledok:

a) zániku jerovej hlásky, ak slovo ňou slabične nezačínalo: s kurou, s chlapcom, s piesňou, s kalendárom, s octom, s hadom ap.;

b) analogie v prípadoch za očakávané so: s dverami, s dvoma chlapmi, s hrou, s mnohým trápením ap.

Predložka *kъ* je výnimka v tom smysle, že proti *vo, so* a *zo* má tvar *ku* teda s *u,* ak je slabičná. Vondrák (II, str. 303) uvádza i pravdepodobnú mienku Bernekrovu, podľa ktorej *ku* vzniklo vyrovnaním s pádovou príponou dat. sg. *-u.* No v slovenských nárečiach stretať i *ko*; v liptovskom náreči len v spojení *ko mňe* (J. Stanislav, Lipt. nárečia 119); i v spisovnej reči len výnimočne, na pr. T. Gašpar, Buvi-buvi, ko mne, 154—158. Táto predložka býva zas:

1. vokalizovaná ako výsledok:

a) očakávaného zániku jerovej hlásky: ku mne (vždy!), ku dverám, ku ľvovi (lepšie: k levovi), ku hre, ku kmeňu (< kъ + *kъ-), ku cti (< kъ + čь-);

b) analogie, kde mal jer celkom zaniknúť: ku takým slovám, ku prijatým spisovne pronominálnym formám, ku jej bozku, ku zázrakom, ku salonu, ku Beránkovi, ku banke, ku tomu ku nemu ap.;

2. nevokalizovaná ako výsledok:

a) zániku nepárnej hlásky jerovej: k otcovi, k synovi, k domu, k víťazovi, k tanieru, k chlapovi, k bratovi ap.;

b) analogie v prípadoch za očakávané *ku*: k dverám, k mnohým ľuďom, k všetkým starostiam, k dvom starčekom ap.

Predložka *jьz* nedoznievala na jer (ako aj *vьz, ot, roz, bez* a *ob*; Trávníček, Histor. ml. českosl., str. 50); *i* (*jь*) vraj mohlo opadnúť (Vondrák uv. m.), i vzniklo *z,* ktoré podľa Holuba dostalo analogicky *z* od *kъ sъ, vz* (Struč. slov. etym., str. 92). Lež ak sa uspokojíme vysvetlením Trávníčkovým (uv. m.), treba tu aj pre slovenčinu uviesť: Predložka *jьz* býva:

1. vokalizovaná ako výsledok:

a) párneho jeru, ak miesto očakávaného *jez* (podobne ako české, ale zaujímavé, i slovenské *vezmeš* [< *vьz -ь-*]) je vraj najskôr *jze* > *ze,* a tak pre slovenčinu analogiou podľa *so, vo* (*ko*) napokon *zo.* Inakšie pre slovenský vývin bolo by azda oveľa jednoduchejšie predpokladať vysvetlenie: *iz* > *z* > *zъ,* lebo postup *jьz* + slabika s nepárnym jerom > *jez* > *jze* > *ze* > *zo* je akýsi umelkovaný: zo sna, zo dverí, zo všetkého, zo sboru, zo spania (zъ + sъ-), zo psa, so dňa na deň;

b) analogie z nepárneho jeru: zo starších pánov, zo Štefana, zo susednej dediny, zo šiatrov, zo zeme, zo svojho rodu, zo žartu ap.;

2. nevokalizovaná ako výsledok:

a) zániku nepárneho jera: z toho človeka, z domu, z lavice, z bielej farby, z Prahy, z blázinca, z Trenčína ap.;

b) analogie v prípadoch za očakávané *o:* z mnohých prípadov, z dvoch jedál, z hry ap.

II. Vokalizácia slabičných predložiek.

Okrem akuzatívu singuláru zámena 3. osoby s *e: cezeň, nadeň, predeň, podeň* (Czambel, Rukoväť 23), ak sa slabičné predložky vokalizujú, vždy majú *o*: bezo mňa, odo dňa, predo dverami a pod. Lež tento zjav je ešte oveľa zriedkavejší ako pri druhu neslabičnom. Pôvodne niektoré tieto predložky dozneli na jer, ako: podъ, predъ, nadъ; ale ot a bez ho nemaly. Pri dneskajšej ich podobe zračí sa táto okolnosť pochopiteľne v tom smysle, že pokým všetky doklady s *odo* a *bezo* sú analogické: bezo mňa (< bez + mь-), odo dávna (< ot + dáv-), odo dvora, bezo zmien ap., ostatné predložky mávajú podoby shodné s jerovým pravidlom: nado všetko (< nadъ + vьs-), podo mnou (< podъ + mъ-), predo dverami (< predъ + dvь-) ap.

Ale pri slabičných predložkách sa vokalizácia obyčajne zanedbávala, a to, i keby sa čakala podľa jerového pravidla: nad všetkými, pod dverami, pred mnohými ap. Ešte najdôslednejšie sa zachováva pred nepriamymi pádmi zámena 1. osoby: nado mnou, podo mnou, predo mnou, ba i v prípadoch analogických: odo mňa, bezo mňa. Ak po predložke nebolo slovo so začiatočnou jerovou slabikou, možnosť vokalizácie (pravda, iba analogickej) bola ešte menšia, a preto nebýva ani vtedy, keď pri neslabičnom druhu je nevyhnuteľná: pod domom, pred dievčaťom, nad divadlom, pod dobrým vedením ap.

Pri porovnaní jednotlivých možností neslabičných predložiek so zreteľom na ich prípadnú vokalizáciu možno iba opakovať, že výsledky ich skúmania v češtine shodujú sa i s poznatkami, čo možno vyvodiť z tohto náčrtku. Tak podľa neho možno nepochybne zistiť isté normy v smysle Hallerovej úvahy aj pre slovenčinu (uv. m.), lež pevných je zas málo. Niet vokalizácie, ak sa slovo začína samohláskou (*s otcom, k obrane, v Amerike, z istoty* ap.), a vždy je pred slovom s tou istou spoluhláskou (*zo zeme, vo Viedni, ku ka-*

marátovi, so synom ap.). Ináč vidíme pestrú úzuálnu promiskuitu podôb so samohláskou alebo bez nej, a nielen v prípadoch pôvodne nepárnej pozície jerovej, kde proti normálnym podobám nevokalizovaným prichodia analogicky a z príčin ľahšej výslovnosti aj vokalizované, lež aj opačne, teda vo vývinových výsledkoch párnej polohy jerovej. Pri nich, pravda, zas zanedbanie očakávanej vokalizácie príde do úvahy. Ak by sa tieto analogie dotýkaly dokladov rozličných a pri iných podmienkach, tento náčrtok by bol ešte dosť prehľadný. Horšie je, že ten istý prípad je i vokalizovaný i neslabičný (*v svojej-vo svojej, k nemu-ku nemu, v dverách-vo dverách* ap.), a preto ak uvážime všetky tieto okolnosti, bolo by mylné chcieť pre vokalizáciu predložiek ako celok nasilu hľadať pravidlá s mnohými výnimkami, lebo by túto otázku nijako nezjednodušily.

V takomto stave veci pravdu mali niektorí českí lingvisti, že sa nesnažili naoktrojovať nijaké normy pre vokalizáciu predložiek, a zas nebolo dosť vhodné, keď na príklad Havlík bol by rád navliekol podľa možnosti na ne jerový zákon (Ryba, uv. m., str. 175). Pospolitý úzus, jazykové cítenie, lež najmä lepšie ešte diela dobrých autorov (stanovisko Hallerovo) maly tu rozhodovať, i keď ani takto nemožno sa pri vokalizácii vyhnúť načrtnutým zjavom.

A tu prichodí sa vrátiť k úvodu tejto úvahy, lebo treba po osvetlení tohto stavu vokalizácie nadviazať na podstatu a na možnosti ľubozvučnosti nášho jazyka. Uvážme, ak je teda málo pevných noriem pre vokalizáciu predložiek a celý komplex jej rozličných druhov vývinových vykazuje iba isté tendencie v smere vokalizovať alebo nie, tieto pootvorené zložky problému môžu sa nenásilne viesť alebo k podpore ľubozvučnosti, a to tak, že keď sa ľubovoľne rozhodujeme pre vokalizovanú predložku, budeme ju radšej užívať, alebo dáme prednosť spoluhláskovým skupinám, neraz i ťažko vysloviteľným, a predložku nevokalizujeme, lebo nemáme na zreteli estetickú zvukovú stránku reči.

Prakticky s preukazom na príkladoch sú tieto možnosti takéto: so ženou-s ženou > so ženou = shodné s vývinovou tendenciou a ľubozvučnejšie; so ženou-s ženou > s ženou = neshodné s tendenciou a menej ľubozvučné; podobne: ku vnučke-k vnučke > ku vnučke; vo dvore-v dvore > vo dvore; vo štvrtok-v štvrtok > vo štvrtok; vo svete-v svete > vo svete; zo šiatrov-z šiatrov > zo šiatrov; vo snách-v snách > vo snách; bezo mňa-bez mňa >bezo mňa; ododávna-oddávna > ododávna; nado všetko-nad

všetko > nadovšetko ap. Ale táto nárada nesmie sa zveličovať. Vzťahuje sa iba na predložkové väzby, kde si môžme voliť medzi *naozaj existujúcimi* variantami vo/v, so/s, ku/k, bezo/bez, nado/nad ap. Nepoužijeme vokalizovanej podoby, ak je proti pospolitému úzu, proti jazykovému citeniu a proti reči dobrých autorov. Nebola by správna pochopiteľne ani v prípadoch, v ktorých je vokalizácia vonkoncom nemožná (s otcom, v obloku ap.), teda proti pevnému pravidlu, ani tam, kde je zreteľná tendencia mať predložku neslabičnú (na príklad pred skupinami spoluhláska + l, r: v kláštore, s Bratislavou, z príčiny ap.), lebo ľubozvučnosť, nadobudnutá týmto činom, bola by násilná a proti jazykovej správnosti.

Anton Jánošík:

KVANTITA SLOV *BRÚŠKO-BRUŠKO, ÚŠKO-UŠKO.*

Pravidlá slovenského pravopisu uzákonily tvary *brúško, úško.* No skúsenosť, nadobudnutá z pozorovania ľudovej reči, ako aj reči žiakov v samom Turci, pochádzajúcich zo slovenských rodín, jasne ukazuje na tvary s krátkou kvantitou *bruško, uško.* S dlhou kvantitou „brúško", „úško" nemôžu sa uspokojiť ani slovenskí spisovatelia a dopytujú sa na ne Jazykového odboru Matice slovenskej. Dlhá kvantita je im v týchto slovách celkom násilná a neprirodzená. No nielen im a Turčanom, ale aj mne západnému Slovákovi je cudzia dlhá kvantita v spomenutých slovách, hoci inde v západnom nárečí je viacej kvantitatívnych odchýlok od kvantity stredného nárečia a tiež pri viacerých dvojslabičných deminutívach.[1] V tomto prípade v obidvoch nárečiach je jedna kvantita, a to naisto krátka: *bruško, uško*, a taká mala byť aj v Pravidlách slovenského pravopisu. Takýto, a len takýto bol aj literárny úzus do ich vydania. Ten, kto zavádzal formy „brúško", „úško", nemal na mysli ani literárny úzus ani skutočný stav v slovenských nárečiach, ale len spisovné české tvary *bříško, ouško.* V češtine tu je na mieste dlhá kvantita, lebo tak sa zachovala. So stanoviska historického dala by sa dopustiť aj v starej slovenčine dlhá kvantita **brúško, *úško*, pravda, s predpokladom, že neskoršie nastalo skrátenie, a to vyrovnaním s krátkou koren-

[1] Z bánovského nárečia uvádzam na príklad: *knížka* proti stredoslovenskému *knižka, kľúčka-kľučka, sítko-sitko.*

nou hláskou *u* akiste vplyvom jednakého počtu slabík deminutív a ich základných podstatných mien: *bru|ško-bru|cho, u|ško-u|cho.*

Pokúsme sa opodstatniť krátku kvantitu pri *bruško, uško* v rámci všetkých deminutív s priponou *-ko*, tvorených od pôvodne dvojslabičných podstatných mien a pritom tiež prizerajme, nakoľko je to potrebné, k príbuzným deminutívam s príponou *-ka*.

So stanoviska synchronického sú možné vcelku štyri typy pri týchto deminutívach:

I. Korenná samohláska je dlhá a deminutívum má tiež dlhú korennú hlásku, na príklad: *rúcho-rúško, mlieko-mliečko, víno-vínko, líce-líčko; sváko-sváčko, strýko-strýčko*[2]; *smiech-Smieško* (priezvisko v Rajci), *pán-pánko.*

Tu pri tomto type pozorovať, že všetky dlhé korenné samohlásky prechádzajú bez zmeny do deminutív. Takisto je to aj pri deminutívach s príponou *-ka*: *búda-búdka, búra*[3]*-búrka, múka-múčka, lúka-lúčka, blúza-blúzka, kôra-kôrka, svieca-sviečka, diera-dierka, miera-mierka, dcéra-dcérka.*

II. Korenná samohláska je krátka a deminutívum má tiež krátku korennú samohlásku, na príklad: *brucho-bruško, ucho-uško, oko-očko, slovo-slovko, mäso-mäsko, žito-žitko, pivo-pivko, sito-sitko*[4], *vrece-vrecko*[5], *zrno-zrnko, ujo-ujko, byco-bycko* (Turiec), *byko-byčko* (Bánovce), *dedo-dedko, kňaz-kňažko* (Bánovce), *cap-capko.*

Podobne aj tu krátka korenná hláska prechádza do deminutíva, no dôsledne iba pri širokých samohláskach *a, o, u*, pri úzkych (*i, e*) je, najmä pri *e*, aj predĺženie popri krátkych formách.

III. Korenná samohláska je dlhá a deminutívum je krátke. Na tento typ nemožno uviesť dokladov zo stredoslovenského nárečia.[6]

---

[2] Tento ako aj predchádzajúci doklad z bánovského nárečia.

[3] V slovenských nárečiach je známe iba deminutívum.

[4] Na západe (Bánovce) a ešte aj v okolí Prievidze *sítko.*

[5] Pri tomto ostáva krátka kvantita aj v strednom nárečí, hoci pri iných slovách slovanského pôvodu korenná samohláska sa predlžuje.

[6] Zo západoslovenského nárečia (Bánovce) poznám *vinko* (< *víno*); skrátenie je asi vplyvom *pivko.* Druhý doklad by bol v priezvisku *Krížko z kríž*, kde by sme očakávali podľa I. typu právom **Kríško.* Aj tu nastalo skrátenie vplyvom ostatných príbuzných priezvisk so zakončením na *-ko* a takto tvorených, kde je náležitá krátka kvantita. Azda skrátenie kvantity podporovalo aj to, že predpokladaná forma **Kríško* stratila súvislosť so základným podstatným menom *kríž* sémanticky a tak od neho úplne aj

IV. Koreňná hláska je krátka a deminutívum je dlhé: *sito-sítko* a *sítko* (dial.); *čelo-čielko* popri *Čelko* (priez.), *pero-pierko* popri *perko*, *drevo-drievko* popri *drevko*, *leto-lietko*[7] popri *letko*, *Letko* (priez.).

Do tohto typu patria deminutíva iba s úzkou korennou hláskou (*i*, *e*), najmä *e*[8], nepatriace do mladšej vrstvy; je pri nich akási dvojica kvantity, z ktorej západ má dôsledne krátku kvantitu a stredné nárečie zväčša dlhú, ale nie všade celkom dôsledne.[9] Keďže tu pri celom tomto type deminutív ide o dlhú kvantitu, čiže predĺženie vlastne len samohlásky *e*, nemožno sem zaradiť deminutíva „brúško", „úško", lebo pri deminutívach s koncovkou *-ko* nenachádzame dokladov na predĺženie širokých koreňných hlások, teda ani samohlásky *u*.

Pre skúmanie všeobecného systému kvantity deminutív, tvorených z pôvodne dvojslabičných slov, majú význam typy I. a II.; deminutív typu III. niet a deminutíva typu IV. sú vlastne výnimkou typu II., keďže sa dotýkajú iba niekoľkých slov s korennou samohláskou *e*.

Z tohto možno vyvodiť vcelku dve kategorie deminutív na *-ko*, čo sa týka kvantity:

a) *Deminutíva na -ko, pochádzajúce od pôvodne dvojslabičných podstatných mien s dlhou korennou hláskou, podržujú si dôsledne pôvodnú dlhú kvantitu* ako v deminutívach staršej vrstvy, tak aj v novšej a tiež tak v príbuzných deminutívach s koncovkou *-ka*.

b) *Deminutíva na -ko, tvorené od pôvodne dvojslabičných podstatných mien, s krátkou korennou hláskou, podržujú si takisto krátku slabiku* okrem niekoľkých prípadov úzkej korennej samohlásky *e* v deminutívach staršej vrstvy (v novšej vrstve dôsledne pri všetkých samohláskach).

---

významom oddelená sa ľahšie pridala k mnohým iným príbuzným priezviskám s krátkou korennou hláskou. Voľačo podobné je aj pri dvojici kvantity *kôstka* a *kocka*. Aj tu forma s krátenou kvantitou *kocka* (z *kostka* > *koska* > *kocka*) najprv sa sémanticky odchýlila od pôvodného deminutíva *kôstka* a tým potom nastalo krátenie (porov. Stanislav, Liptovské nárečia, str. 253).

[7] Tento tvar mi priniesol študent z Turca, kde ho počul od staršieho pokolenia: Ej, ale je pekné *lietko!*

[8] Doklad na úzku samohlásku *i* je iba jeden: *sítko*, ale treba ho tu spomenúť, lebo zasahuje aj do stredoslovenskej oblasti (Prievidza).

[9] Na príklad v Turci je *drevko*, v Liptove *drievko*.

Takto deminutíva *bruško*, *ušku* patria do b) kategorie, ktorá zachováva nepredĺženú korennú samohlásku dôsledne, a preto nemôže byť nijakého dôvodu proti týmto formám. Ďalej formy *bruško*, *ušku* dobre obstoja s hľadiska kvantity, aj keby sme dopustili, že malý voľakedy v starej slovenčine dlhú kvantitu, ako by na to poukazovaly české formy *bříško*, *ouško*. Ona sa mohla dobre skrátiť na rozdiel od češtiny účinkom vyrovnania kmeňovej samohlásky.

Ako vidno, slová *bruško* a *ušku* svojou kvantitou veľmi dobre sa vraďujú do príslušnej kategorie slovenských deminutív, a preto nebolo treba „napravovať" ich kvantitu podľa spisovného českého jazyka. Ale nech hovoria doklady!

Aj v starších slovníkoch sú tvary takéto: u Bernoláka *bruško*, *úško*[10] (uško); u Jančoviča *bruško*, *ušku*; u Loosa *bruško*, *ušku*; u Pechánya *bruško*, *ušku*; priam tak aj v hovorovej reči: boli ho *bruško* (úzus), dieťatko má *úšká* (úzus).

Taký je aj spisovný úzus: — Mišianka masti — boli ho *bruško!* (Rázus, Maroško[2] 90), Len *bruška* vrch si pohladká (Bača Putera, 36), napapané *bruško* (Šolt. III[2], 42), na hánkach a *bruškách* prstov (Taj. III, 151), Vraj rád hovie *brušku* (Bodický, Rozpomienky a pamäti 50), s *bruškom* vypučeným, prefarbal sa malý Rudko (Ondrejov, Zbojnícka mladosť 26), myši s bielym *bruškom* (198), striebristá ryba s bielym *bruškom* (Tátoš a človek, 42), *bruško* (Hronský, Tomčíkovci 149); — „Ľahko ... pretiahnuť retiazku cez *úšká* (Kuk. IX, 152), zavesený za *ušku* starobylý šufan (Jes., Demokrati 148), „... každá kozička hore *ušku* drží" (pesnička zo Šolt. III[2], 58), V kudlatej hlávke (štenice) ... dve hlúpe očká ... vedľa nich hrubé mäkké chlopky-*úšká* (IV[2], 34), vypustí Kulišinovo (šteňa) utrýznené *ušku* (35), Ellu neklamalo „muzikálne" *ušku* (Vaj. II, 8), zdvihne jedno-druhé (zajačky) za *ušku* (Rázus, Maroško[2] 108), Červená myš, s veľkými *uškami* (Ondrejov, Zbojnícka mladosť, 198), *Úšká* im (medviedikom) trčaly (Horami Sumatry 119).

Súčasný stav v spisovnej slovenčine, literárna tradícia, slovenské nárečia i dôvody jazykovedecké dokazujú, že jedine správne tvary sú *bruško* a *ušku*.

[10] Tu má Bernolák dlhú kvantitu asi vplyvom češtiny. Ani Jozef Skultéty nebol celkom na čistom s touto kvantitou, ako mi teraz pri prečítaní tohto článku hovoril; Vajanskému opravil *ušku* na *„úško"* (porov. Herodes, V, 3. strofa).

Jožo Martinka:

VLÚDENÉ SLOVÁ DO SLOVENSKÉHO PRÍRODOPISU.

Tasomnica — pásomnica (taenia). Tento príživný červ bol ovela rozšírenejší pred zavedením úradného dozoru na odpredajné mäso. Menovali ho po slovensky: *stužkový červ, hlist, pantlíková hlista, bandúr* (z Bandwurm), *stavcová hlista, hlista hlavatá, pásomnica, hlistva, pásovnica.* Tým červom nakazené mäso bolo: *hráškové, bubinkové* (bublinkové), *mechúrkaté, trúdnaté, uhrovaté.* Nedoslovenčenými knihami sa dostal do školskej slovenčiny tvar: „tasomnica" a vyskytuje sa tam podnes.[1] Stáva sa tak vinou Pravidiel slk. pravopisu. V nich sa uvádza na označenie spomenutého červa len meno „tasomnica", hoci ono nemá v slovenčine ani koreňov ani pozoruhodnej tradície. Tasomnica je názvoslovný prínos, ktorý nevyžadovala potreba. Turecké slovo tasma je bežné v bulharčine s významom remeň a v poľštine tašma, z toho červ tasiemiec. Inak to slovo v slovanských jazykoch nežije, teda nie je spojivom medzi Slovanmi. Preto, že ten červ nemá spoločného slovanského mena, treba sa nám pridržať Slovákovi najsrozumiteľnejšieho a najzaužívanejšieho názvu, a to je *pásomnica*, hoci by sa dnes skôr žiadal tvar pásovica.

Jícen — pažerák (oesophagus). Časť zažívacej cievy medzi ústami a žalúdkom sa označuje po slovensky: *hltan, jedák, pažerák, krmosvod.* Novšie prírodopisy uvádzajú do obehu ešte jedno, a to Slovákovi neznáme meno: „jícen (jiecen, jecen, jedacia trubica)." Ani nie osamotene, lež hneď aj s odvodeninami: „jícnový, podjícnový, nadjícnový" atď. Slovo „jícen" koná bezcennú službu v slovenčine. Už aj preto, že je zle utvorené. Slovenčina má slová na čiastky tela: (tá) pečeň, holeň, žmeň, ľadveň, ďaseň ... podľa toho by malo byť: „tá jateň" (zo slovesa -jmouti, -jíti, slovensky -jať). Jícen je príživným slovom v slovenčine, lebo sa ním vytískajú dobré, vžité slová, preto niet preň miesta v jej ústrojnosti. Hltan je všeslovanský výraz, ale názvoslovie ho použilo na označenie lievovitého otvoru zažívacej cievy hneď za ústami (pharinx), kde sa funkcia prehltovania vykonáva. Na označenie ďalšej, zúženej časti až po žalúdok (oesophagus) slúžilo slovo pažerák a nov-

[1] Polívka—Daněk—Novacký: Živočíchopis pre I. a II. tr. stredných škôl, 1934, str. 192; Pechoč: Zoologia pre vyššie tr. stredných škôl, 1935, str. 37; Filip—Šmika—Koričánska: Rok v prírode ... pre II. tr., 1937.

šie slovo krmosvod (Speiseröhre). Čeština tiež má slovo pažerák. Pravidlá slk. pravopisu nemajú ani jícen ani pažerák. Keď sa už význam dobrého všeslovanského slova hltan zúžil podľa českého názvoslovia na rozšírený počiatok hltacej cievy, tak na zúženú cievu nám zostáva všeobecne známe, čo aj nie jemné slovo *pažerák*. Spoločného slovanského názvu na to niet.

Krunier — pancier. Hmyz a iné článkovce majú telo pokryté kôravou hmotou. Možno to znázorniť pripodobnením k niekdajšiemu koženému brneniu, k pancieru. Slovom pancier v starších slovenských prírodopisoch označoval sa pevný kryt tela. Novšie z češtiny poslovenčené knihy uvádzajú názov krunier (krunýř). Deje sa tak na škodu žiakov a slovenčiny. Je pravda, že sú obe slová cudzie, neslovanské a znamenajú to isté. V zhodnocovaní je zrejmý rozdiel tam, že pancier sa užíva vo všetkých slovanských jazykoch i v nemčine a maďarčine, teda slovo pancier je mnohonásobné spojivo kultúrne. Skomolené slovo krunier je v iných jazykoch neznáme. Slovák mu nerozumie. Úradné Pravidlá poznajú len pancier, a predsa vytiskajú novšie prírodopisy slovom „krunier" už všeobecne známe a hodnotnejšie slovo *pancier*.[2]

Ryhovanie — brázdovanie. Oplodnené vajíčko sa rozdeľuje na novšie a novšie buňky, ktoré sú od seba oddelené brázdičkami, preto sa menuje celý tento pochod brázdovaním. (Furchungprocess.) Novšie sa nahradzuje tento výraz slovom ryhovanie. Medzi buňkami sa opisujú ryhy, a nie brázdičky. Nemožno odoprieť oprávnenosť náhľadu, aby sa hodnotnejším názvom vytiskal menejcenný. Len vtedy by bolo možné prijať slovo ryhovanie do slovenčiny s tým novým významom, keby bolo hodnotnejšie než brázdovanie. Slovenčina má slová: ryh, ryhať, (vy)ryhovať, ale to znamená uvoľnenie plynov zo žalúdka. Táto predstava vôbec nekryje brázdovací pochod. Čeština robí rozdiel medzi slovami: říhati a rýhovati. V ostatných slovanských jazykoch: rus. rygať, poľ. rzygać, srbochor. rigati, bulh. rigať, slovin. rígati, = čes. říhati, slk. ryhať. Za nemecké slovo Riege = riadok (páha) má poľština ryga a čeština rýha, z toho rýhovati. *Brázdovanie* je funkcionálne výraznejšie a k tomu každému Slovákovi a Slovanovi známe slovo, čo vôbec nemožno povedať o slove ryhovať, a preto túto

[2] Takéto jazykové prechmaty a pedagogické výčiny v školských knihách by zredly, azda i prestaly, keby rukopisy dali posúdiť slovenským odborníkom a posudky uverejňovali úradne. Tohto demokratického zariadenia sa domáhajú profesori Slováci už od rokov.

prírodopisnú novotu v slovenčine ako nijak nevyhovujúcu nemožno prijať.

Rosol — huspenina. (studenô, kočenina, trasenina) (colloidum). Hmota buňky nebýva ani pevná ani tekutá, lež polotekutá. Tento stav sa označuje vedecky slovom colloideum = glejovitý. V slovenčine sa ujalo ešte výraznejšie slovo na ten istý pochop: h u s p e n i n o v i t ý. Toto neruší správnu predstavu tak ako glej, ktorý nezaveľa väčšmi stvrdne než drevo. Ono to dobré pomenovanie sa vytíska slovom rosol. Neprávom. Slovenský „rôsoľ" = vodný roztok vody na zasáľanie mäsa vôbec nie je koloidový, lež rozhodne tekutý. Aj iná námietka je proti slovu „rosol". Táto skladenina: roz + soľ je bežná v ľudovej reči v podobe rôsoľ. I slovníky i Czamblova Rukoväť z roku 1902 majú „r ô s o ľ,-i", lež Pravidlá slk. pravopisu majú už český tvar „rosol, -u". Rasol v iných slovanských jazykoch tiež znamená roztok soli, a nie huspeninu.

Názov rosol = koloid nezodpovedá ani tvarove ani pochoposlovne spomenutej predstave, preto sa má užívať pripodobnenie k huspenine, teda správne je *huspeninovitý*, a nie „rosolovitý."

Slepýš — slepúch. Výdatne sa množia v poslovenčených prírodopisoch slová vzoru: „slep-ýš." Také je už nielen „*mäkkýš*", lež aj „*hroznýš, chrestýš.*" Tieto slová sa dostaly nedopatrením aj do Pravidiel. V prírodopisoch najdeme ešte aj „t r u b ý š e, s u m ý š e, s l i m ý š e, k o r ý š e, č e r n ý š e" ...

Tie slová sú novotou v slovenčine. Potrebné a názvoslovne dobre sa uplatňujúce slová, i keď sú nové a nie doma rastlé, môžu nám byť len milo vítané. Slovenčina má rozličné mená, utvorené príponou *-iš*. Také sú *krstné mená*: *Gábriš, Vavriš, Ondriš, Juriš, Martiš, Tomiš, Vendiš, Petiš, Ferdiš, Daniš* ... Také sú *miestne mená*: *Šariš, Budiš, Krtiš* ... *Rodinné mená*: *Karpiš, Hladiš, Honiš, Kubiš* ...

Podobne sú utvorené *slová ľudovej reči*: *lepiš, kratiš, sporiš, ľubiš, beliš, sladiš, holiš, slepiš, sopliš* ... i *mäkiš*.

Niektoré z uvedených slov si zachovaly aj starší tvar, ako: krafúch, beluš, mäkúch, mäkuš, slepúch ...

V slovenčine nebolo slov typu slep-ýš. Niet ich ani v iných slovanských jazykoch okrem češtiny. I tam sú to viac len novotvary. Ruština má mekiš = sriedka chleba, poľský miękisz znamená to isté. Slová, tvorené príponou *-ýš*, sú v slovenčine cudzie. Na mäkkosť prípony *-iš* v slovenčine sú presvedčivým dôkazom

už aj uvedené príklady. Slová, ako „hroznýš, chrestýš, černýš" sa protivia duchu slovenčiny, preto sú v nej nemožné, i keď sa niektoré nepozornosťou dostaly do Pravidiel. Písanie mäkk-ýš ospravedlňuje pravidlo o písaní tvrdého *i* po hrdelných spolubláskach, inak by sa zmnožily výnimky typu matk-in. Písanie tovar-yš miesto tovar-iš je odôvodnené len v češtine (tovařiš-tovaryš), ale už nie v slovenčine, ktorá nemá hlásky ř, a tak celkom zbytočne obťažuje slovenský pravopis ako výnimka. Ruština, z ktorej to slovo pošlo, tiež má tovar-išč.

V slovenčine nijako neobstoja také slová, ako: sumýš, slimýš, korýš, hroznýš, chrestýš ... atď. Aj v češtine im vyhýbajú starostliví spisovatelia a píšu miesto nich: sumka, slimák ... Aj v tvorení tých slov sú nepravidelnosti (kůra, hrozný, chřestiti ...). Niektoré z nich na veľkú škodu vytískajú podarené slovenské tvary, ako *kôravec*, *štrkáč*. Hroznýš je rusky, poľsky, bulharsky, nemecky, taliansky, francúzsky, anglicky: *boa* i do slovenskej zoologie bol uvedený pod týmto medzinárodným menom. Niet rozumného dôvodu, prečo by tak nemohlo zostať.

Dominik Hudec:

DEADJEKTÍVA.

V rečovej praxi sa používajú deadjektíva viacej, než v akom rozsahu sú spracovávané v našich gramatikách, a preto načim podrobnejšie spracovať slovenské deadjektíva. Zavedením presnejšieho systému do tohto úseku reči prinesie sa literátom pri tvorbe väčšie ujasnenie, opora a istota. Nebudú sa musieť pri svojej tvorbe sami prebíjať pre nedostatky doterajších gramatík.

Pre pochop, ktorý predstavuje, že osoba alebo vec sa k istej vlastnosti vypracúva, resp. ju nadobúda, že ju má alebo že je jej dávaná, nie je doteraz stanovený názov. V gramatikách užívané definície tohto pochopu sú neprakticky mnohovravné.

Tak Trávníček v definícii slovies prídavnomenných (str. 406): ... „mají nejčastěji význam „stávati se tím co značí jméno"."

Gebauer—Ertl (I, str. 96): „Slovesa znamenající „býti nebo stávati se takým, jak udává příd. jméno základní ... činiti takým, jak vyjadřuje příd. jméno základní"."

Pravidlá (str. 51) pod heslom „divočeť-divočím": „Mnohé slovesá tretej tr. vzoru rozumeť znamenajú = „stávať sa tým, byť tým alebo v tom, čo vyslovujú menné kmene, z ktorých sú utvorené" ... Ve-

dľa nich bývajú z rovnakých kmeňov slovesá štvrtej tr. na -iť, ktoré znamenajú = „učiniť tým, čo vyslovujú príslušné kmene menné“...“

V iných gramatikách sú tiež len podobné neúplné a obšírne definície, a preto je nevyhnutné stanoviť pre tento zjav pevné pochopy. — Zjav sa týka slovies prídavnomenných, tvoriacich časť skupiny slovies z prídavných a podstatných mien, nazvaných „denominatíva“. Pre deje, konania a stavy, ktoré slovesá tohto druhu značia, pokladám za vhodný súborný názov „uvlastňovanie“. Rozlišujem štyri druhy uvlastňovania podľa toho, ako sa ono javí vzhľadom na predmet, na ktorom sa deje.

Uvlastňovanie v slovenčine vyslovuje sa jednak opisom slovesami: byť, činiť, činiť sa, robiť, robiť sa, stať sa, stávať sa, zdať sa, javiť sa, jednak jednoslovne slovesami prídavnomennými. Pre prvý prípad platí pravidlo, že všetky menované pomocné slovesá sa poja s inštrumentálom — v reči hovorovej viacej s nominatívom — prídavného mena, označujúceho kvalitu, ktorú si osoba alebo vec uvlastňuje.

Uvlastňovanie, vyjadrené jednoslovne, podlieha viac-menej presnej zákonnosti. Charakterizujú ho koncovky, ktoré sa poja k adjektívnym kmeňom. Keď sa kmeň končí na hrdelnicu, podlieha zmäkčeniu, a to: *ch* > *š*: suchý — sušiť, *h* > *ž*: smahý — smažiť, *k* > *č*: mäkký — mäkčiť, *sk* > *šť*: ruský — ruštiť, *ck* > *č*: katolícky — katolíčiť, *ck* > *čň*: romantický — romantičnieť, *zk* > *ž*: úzky — úžiť, *žk* > *ž*: ťažký — ťažiť, d, t, n, l > ď, ť, ň, ľ: hrdý — ohrdovať, drobný — zdrobňovať, hustý — zahusťovať, kyslý — okysľovať.

Palatalizácia nie je pri mediálnom uvlastňovaní na *-núť* a pri uvlastňovaní trvácom.

Iné dôležitejšie hláskoslovné zjavy sú: Proti adjektívnemu *tk* je *ť:* krotiť — krotký, krátiť — krátky; ďalej pri trpnom uvlastňovaní vo vide trvácom je dĺženie korennej slabiky ako charakteristikum vidu a mäkčenie koncovej kmeňovej spoluhlásky: vysúšať, púšťať.

Uvlastňovanie trpné tvorí sa od kmeňov prídavnomenných koncovkou -iť, vo vide opakovacom -ovať, vo vide trvácom -ať so zdĺžením kmeňovej slabiky: ustáliť, upevňovať, zahúšťať.

Uvlastňovanie zvratné vystihujú tvary uvlastňovania trpného, rozmnožené o zvratnú časticu *sa*. Vyslovuje, že na uvlastňovaní je podmet zúčastnený činne aj trpne.

Uvlastňovanie mediálne tvorí sa koncovkami -ieť, -ať, -núť vo vide trvácom a -ievať vo vide opakovacom: peknieť, ozelenať, chudnúť, okalnievať. Keď je kmeň zakončený na *n*, splýva toto *n* s koncovkovým *n* prípony *-núť*. To isté sa deje aj keď je kmeň zakončený na *k* a predchádza spoluhláska: mäkký-mäknúť, krotký-krotnúť, vlhký-vlhnúť a pod.

Uvlastňovanie trváce tvorí sa pridaním zvratnej častice

sa k tvarom, odvodeným od prídavnomenných kmeňov koncovkou -ať: černať sa, rovnať sa a pod.

Zaradenie deadjektív podľa tried slovesných:

-iť (sa)	IV.	robiť
-ieť (sa)	III.	rozumieť
-ať (sa)	V.	volať
-núť	II.	padnúť
-ievať	V.	obelievať
-ať (sa) so zdĺžením koreňovej slabiky	V.	púšťať
-ovať (sa)	VI.	kupovať

Deadjektíva na -ievať patria do V. triedy slovesnej, ale majú vo všetkých tvaroch prvú slabiku koncovky ako charakteristikum vidu nezmenne dlhú, teda:

Neurč.: obelievať
prít. ozn.: obelievam, -aš ...
min. čas.: obelieval som
priech. prít.: obelievajúc
priech. min.: obelievavší
príč. prít. čin.: obelievajúci, -a, -e
príč. min. čin. I.: obelieval
príč. min. čin.: II: obelievavši
príč. min. trp.: nemá pre logický charakter mediálny
podst. meno slovesné: obelievanie
rozk. spôsob: obelievaj, (nech obelieva), obelievajme, obelievajte, (nech obelievajú)

Prípony pri tvorení uvlastňovania v reči sa veľmi často zamieňajú. Toho si všimly aj gramatiky. Pravda, dopustily sa pritom mnohých chýb. Problém ostával neriešený.

Gebauer (III, 2, str. 266): „V novočeštině tvary -ěti a -iti z původného -ēti a -iti, oboje denominatíva, někdy se matou a zejména bývá -iti za -ěti; na př.: truchliti m. truchleti, impt. truchli m. truchlej, part. truchlil m. truchlel, dítě sílilo m. sílelo atp. Někdy tvar -ěti mívá při sobě nadbytečné sě, na př.: zeleňať sa: zeleněti je významem podobno k zeleniti sě, odtud se přejímá sě (dial. sa) také onam." Gebauer (III, 2, str. 261): „Avšak časem dostává se -a- analogií do sloves druhu b)* a zejména jest part. osiřal, cělal, črňal a part. osiřav, atd. V některých nářečích bývá -a- také v prés ... zkameňáte, zdřeveňáte, (stěny) mokřajú a v inf. na př. vyzeleňať sa, zeleňať sa, žluťať sa, modřať sa..."

* Tretia trieda s kmeňom, zakončeným na nepalatály.

Gebauer správne vystihol, že sa robia chyby v užívaní uvlastňovacích prípon a že sa vzájomne zamieňajú, ale nesprávne hľadí na koncovku -ať ako na nárečovú formu za -eť a v dôsledku toho nepostihol rozdiel medzi uvlastňovaním aktívnym (černať=černieť) a trvácim (černať sa). Vykladá príklonku *sa*, ktorá uplne mení kvalitu uvlastňovania, ako zvyšnú. Podľa tohto výkladu boly by tvary, ako starať sa, rovnať sa, šedať sa, krívať, len analogiou utvorené, ba chybné. Častica *sa* by tu bola úplne zbytočná, čo je pravda len pri krívať. Skutočný stav reči sám toto tvrdenie popiera. Po Gebauerovi prejaly túto chybu bez kritiky aj neskoršie gramatiky, viď Gebauer—Ertl I, str. 97, Damb., str. 180, Damborský vynechal dokonca celú kapitolu uvlastňovania trváceho a uvádza vyhýbavo iba tvar „zeleňať sa".

Toto nerozhodné a chybné stanovisko doterajších gramatík je dôsledok prílišného lipnutia na etymologii koncoviek -ieť a -ať. Obidve pochádzajú zo spoločného praslovanského -ěti, a o túto skutočnosť sa opierajúc, odvrhujú gramatiky druhotnú príponu -ať.

Pravda, naše aj české veľké slovníky stavajú sa k veci už opatrnejšie a vypočítavajú, nútené prirodzenou potrebou, všetky tvary tak, ako sa v živej reči skutočne používajú. Ale tiež nerozlišujú dôsledne presný význam tvarov trváceho uvlastňovania od mediálneho a zaznamenávajú užitné formy len náhodile.

Smysel reči a duch doby žiada, aby sa patrične diferencovalo. O potrebe ani nehovoriac. Slovenčina sa v svojom vývine nemôže obzerať po češtine. Slovenčina má vo vývine svoje zvláštne perspektívy.

Podporujem preto vedome stanovisko s hľadiska historickej gramatiky azda nie celkom správne, ale vonkoncom správne s hľadiska terajšieho stavu reči.

Trváce uvlastňovanie sa v mnohých prípadoch v slovenčine a ani v češtine nedá inakšie vyjadriť ako jednoslovne, na pr.: v diaľke černal sa les, stromy sa zelenaly. Toho si Gebauer jednoducho nevšíma. K tvarom mediálnym černieť, zelenieť, belieť, červenieť... atď. pridávané „sa' je, logicky vzaté, nesmysel, čo tvrdí aj Gebauer, pretože čo je mediálne, nemôže než vyvíjať sa. Ale zas naopak to, čím sa vyslovuje trvanie istého stavu, nemôže sa vyvíjať, a teda nemôže byť mediálne. Neostáva teda nič iné, než uzákoniť tvary na *-ať sa* (a nie *-ieť sa*) pre smysel trváceho uvlastňovania.

Trváci smysel deadjektívnych slovies na *-ať sa* podporuje tiež analogia s ostatnými druhotnými aj prvotnými slovesami, kde prípona *-ať* značí vždy trvanie a nedokonavosť, pravda, nakoľko ju nenarúšajú predpony, tak na pr.: behať, lietať, konať dumať, mlčať, hádzať, ležať, džavotať atď.

Hovorová reč sama diferencuje ustavične dôraznejšie deadjektíva na *-ieť* a *-ať*, prvé pre mediálny smysel, druhé so zvratným *sa* pre smysel trváci. Ba v prípade *krivať* je koncovka *-ať* už sama dosť silná, aby vyjadrila smysel trváci, t. j. byť krivým. Treba túto tendenciu podporiť a zaistiť jej platnosť aj v spisovnej reči. Prispeje to len k jej zveľadeniu.

Jednoslovné vyjadrovanie uvlastňovania je vo všetkých slovanských jazykoch založené na podobných princípoch ako v slovenčine a spoločným základom pre všetky je systém staroslovienský, vlastne praslovanský.

Aby sme si mohli utvoriť predstavu, do akých podrobností bol tento systém vypracovaný v staroslovienčine už pred tisíc rokmi, uvádzam niekoľko príkladov:

b o g a tъ: bogatiti, obogatiti, obogaštati (ditare), bogatêti, obogatêti (ditescere); s l a b ъ: slabiti (debilitare), slabêti (cedere), oslabiti (relaxare), oslabljati (relaxare aut debilitare), oslabnǫti (debilem fieri); s l a dъ k ъ: sladiti, slaždati, osladiti, osladъčiti, oslaždati (dulcem reddere), sladêti, osladъčati (dulcescere); c h r o mъ: chrъmnǫti, ochromêti, ochrъmnǫti (claudum fieri), ochromiti (cl. reddere); ž i vъ: oživati (vivere), oživiti, oživljati (vivificare), oživêti (reviviscere); ž e s t o kъ (durus): žestočati, žestočistvovati (obdurari), žestočiti (obdurare), žestêti (obdurum fieri), ožeštati, ožeštiti, ožestočavati, ožestiti, ožestočiti (durum reddere), ožestočati sę, ožestočevati sę, ožestêvati (durum fieri), ožestočati, ožeštêti (indurescere); s i nъ (hyacinthinus, lividus): sinêti (livescere), osiniti (tingere), osiňjati (livescere).

Latinské preklady, pravda, nevystihujú úplne presný význam týchto deadjektív, najmä nie finesy so zmenami vidov a so skladaním slovies s predponami.

Deadjektíva ako všetky slovesá skladajú sa s jednoduchými i složenými predponami. Všetky predpony posunujú vid slovesný o stupeň k dokonavosti, ale pri deadjektívach, na rozdiel od desubstantív a deverbatív, nikdy nemenia význam slovesa, porov.: chod, chodiť, *vyna*-chádzať, *pre*-chádzať; hod, hodiť, *roz*-hodnúť, *vy*-hodiť.

K ortografii predpôn pri deadjektívach treba poznamenať, že sa predpony píšu v slovenčine podľa etymologie (rozpustiť, poroz-plašovať, ob-tučnieť, od-púšťať atď.). Výnimkou sú iba predpony *s* a *z* a predpony složené, zakončené na *s* alebo *z* (*s*-krušiť, *z*-lacnieť, *s*-praviť, *nas*-tvŕdzať, *naz*-mládzať atď.).

Z sa vokalizuje pred *s, z, š*, ale aj pred *v*, keď za ním nasleduje spoluhláska okrem *l* a *r* (*zo*-sušiť, *zo*-zelenieť, *zo*-ženštiť, *zo*-všeobecnieť, *zo*-vtipnieť, *z*-vrúcnieť, *z*-vlhnúť, *z*-večniť). Pred deadjektívom *schnúť* vokalizujú sa všetky predpony, zakončené na spoluhlásku.

Predpony jednoduché:

do-kriviť, *na*-zelenieť, *nad*-ľahčiť, *o*-tupiť, *ob*-holiť, *od*-cudziť, *po*-češtiť, *pod*-ľahčiť, *pre*-deravieť, *pri*-chýliť, *roz*-čúliť, *s*-kriviť, *u*-dobriť, *v*-tesniť, *vy*-hotoviť, *z*-drsniť, *za*-bieliť.

Predpony složené:

doo-čerňovať, *nado*-plňovať, *nao*-chutnávať sa, *naod*-chyľovať sa, *nau*-ľahčovať, *navy*-zelenievať, *naza*-sýtovať, *podna*-praviť, *pona*-právať, *poo*-tupovať, *poob*-jasniť, *pood*-chýliť, *popo*-isťovať, *popri*-pravovať, *poroz*-márňovať, *pou*-dobrovať, *povy*-chladnúť, *povyna*-červeňovať, *povz*-mocniť, *poz*-bohatnúť, *poza*-sýtovať, *prez*-vlažiť, *prio*-krášliť, *pripo*-lepšiť, *priu*-krátiť, *spo*-nenáhliť *spopo*-náhliť, *spre*-inakšiť, *spri*-dražieť, *una*-starať sa, *upo*-nižiť, *uz*-hotoviť, *uza*-rdieť, *vyna*-čistiť, *vyroz*-pustiť, *vyz*-ostriť, *vz*-uprimniť, *zob*-nažiť, *zu*-snadniť.

Ukážka z abecedného soznamu deadjektív:

č e r s t v ý: čerstviť, *o*čerstviť, *ob*čerstviť, *poob*čerstviť, *vy*čerstviť; *ob*čerstvovať, *poob*čerstvovať, *vy*čerstvovať, čerstvieť, *o*čerstvieť, *ob*čerstvieť, *pre*čerstvieť, *vy*čerstvieť; *o*čerstvievať.

č e r v e n ý: červenieť, *do*červenieť, *na*červenieť, *o*červenieť, *od*červenieť, *po*červenieť, *pre*červenieť, *pri*červenieť, *vy*červenieť; *do*červeňovať, *nao*červeňovať sa, *naod*červeňovať sa, *o*červeňovať, *od*červeňovať, *pona*červeňovať, *popri*červeňovať, *poza*červeňovať, *pre*červeňovať, *pri*červeňovať, *vy*červeňovať, *za*červeňovať; červenieť, *do*červenieť, *o*červenieť, *od*červenieť, *pre*červenieť, *s*červenieť, *vy*červenieť; *do*červenievať, *o*červenievať, *od*červenievať, *s*červenievať, *vy*červenievať; červenať sa; *do*červenať sa (prestať červenať sa), *na*červenať sa (n. sa dosýta), *vy*červenať sa, *za*červenať sa (Tv.: *za*červenieť sa); červenávať sa.

č e r v i v ý: červiviet, *na*červiviet (od kraja), *s*červiviet.

č e s k ý: češtiť, *od*češtiť, *po*češtiť, *pre*češtiť, *s*češtiť: *od*češťovať, *po*češťovať, *pre*češťovať, *s*češťovať.

č i e r n y: čierniť, -čierňovať, čiernieť, -čiernievať, čiernať sa, čiernávať sa — ako červený.

č í n s k y: činštiť, *od*činštiť, *po*činštiť, *pre*činštiť, *s*činštiť; *od*činšťovať, *po*činšťovať, *pre*činšťovať, *s*činšťovať.

č i s t ý: čistiť, *do*čistiť, *na*čistiť sa, *o*čistiť, *ob*čistiť, *po*čistiť, *pre*čistiť, *vy*čistiť, *vyna*čistiť sa, *do*čisťovať, *doo*čisťovať, *nao*čisťovať sa, *navy*čisťovať sa, *o*čisťovať, *po*čisťovať, *poo*čisťovať, *poob*čisťovať, *povy*čisťovať, *pre*čisťovať, *vy*čisťovať; *o*čišťať, *s*čišťať (Kál. len: *s*čišťať sa), *vy*čišťať (Kál. len: vyč. sa), *pre*čišťať; čistievať (chybne užívané v smysle: čisťovať).

č o k o l á d o v ý: čokoládoviet, *o*čokoládoviet, *s*čokoládoviet.

č u j n ý: čujnieť, *o*čujnieť (Kál.).

č u ľ ý: *roz*čúlif, *roz*čuľovať.

d á n s k y: dánštiť, *od*dánštiť, *po*dánštiť, *pre*dánštiť, *z*dánštiť; *od*dánšťovať, *po*dánšťovať, *pre*dánšťovať, *z*dánšťovať.

d a r o b n ý: (lenivý): darobnieť, *o*darobnieť, *z*darobnieť.

d a r o m n ý (márny): daromnieť, *z*daromnieť.

d e r a v ý: deraviť, *do*deraviť, *po*deraviť, *pre*deraviť, *roz*deraviť, *z*deraviť; *poroz*deravovať, *pre*deravovať, *roz*deravovať; deravieť, *o*deravieť, *pre*deravieť, *roz*deravieť.

*

Použitá literatúra:

Ján Damborský: Slovenská mluvnica, Nitra 1924 a 1930.

J. Gebauer: Historická mluvnice jazyka českého, Praha 1909.

Fr. Trávníček: Historická mluvice československá, Praha 1935.

Gebauer—Ertl: Mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitelské, Praha 1926.

Pravidlá slovenského pravopisu, Praha 1931.

Leskien: Grammatik der altbulgarischen Sprache, Heidelberg 1919.

Fr. Miklosich: Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum, Wien 1862—65.

J. Herzer, V. Prach: Českoněmecký slovník, J. Otto, Praha.

Mir. Kálal: Slovenský slovník z literatúry aj náreči, Ban. Bystrica 1924.

Peter Tvrdý: Slovenský frazeologický slovník, Trnava 1931.

Ľudmila Pikulová:

NIEKOĽKO ČASTÝCH CHÝB.

Množné číslo priezvisk. — Keď si prezeráme hŕbku vianočných a novoročných gratulácii, vidíme, že 50% ľudí, ktorí nám všetko dobré želajú, nevie sa dobre podpísať, t. j. nevedia tvoriť množné číslo rodinných mien. Píšu takto: Mnoho šťastia vám prajú vaši oddaní Ondrušovi, Oľga a Ján Hlavňovia, vaši Belických alebo Kövessiovci. To všetko je zle. Množné číslo rodinných mien môžeme tvoriť iba príponou *-ovci*. Teda: Ondruš-*Ondrušovci*, Hlavňa-*Hlavňovci*, Belický-*Belickovci*. Miesto Kövessiovci zas musíme písať *Kövessovci*, lebo *i* je prípona, ktorá pred pridaním novej prípony *-ovci* musí sa odtrhnúť. Práve tak, ako dobre píšeme *Paulínovci*, a nie Paulínyovci, *Škultétovci*, a nie Škultétyovci, *Rákóczovci*, a nie Rákóczyovci.

Ale stane sa, že dostaneme aj lístok, podpísaný: „*rod. Ďurianová*". A hľa, ukáže sa, že je to nie nijaká pani rodená Ďurianová, ale že to má byť *rodina ďurianovská*, alebo krátko *Ďurianovci*.

Tak ani noviny nesmú písať o „dieťati manželov Hornových" (Národnie nov., č. 4., 1938), ale *Hornovcov*. A nemajú oznamovať, že sa tam a tam hrajú „Hordubalovia", ale *Hordubalovci*.

Nevesta? — V novinách sme sa dočítali nedávno aj o „*neveste* egyptského kráľa", hoci je zrejmé, že 18-ročný kráľ nemôže mať nijakej *nevesty*, ale môže byť reč len o *verenici* alebo *mladuche*. *Nevesta* je u nás synova žena, to by sme hádam už len mohli vedieť.

Iványiová? — Ako je možné, že sa ešte aj úradne, ba aj v školách užíva tvarov, ako: Iványiová, Baňáriová, Škultétyová atď., hoci Pravidlá na str. 43 jasne hovoria, že je možný len tvar Škultéty, Ambrózy, teda aj Iványi, Baňári? Po prevrate, keď sme prvý raz počuli tvary na *-iová*, smiali sme sa im; ale ako vidno, časom sa privykne aj na najhoršie barbarizmy.

Keď—kedy. — Keď aj nie v hovorovej reči, ale v písanej sa tieto dve slová celkom mätú, najmä v novinách a školských úlohách. Národnie noviny písaly (č. 11): „... nesporilo s hlučným potleskom najmä po druhom dejstve, *kedy* autor i hlavní predstavitelia boli obdarení mnohými vencami." Žiačka I. gymnaziálnej triedy píše: „Pekné dni potrvaly do polovice novembra, *kedy* napadol prvý sneh." „Hotový stolček vezmú do kostola, *kedy* idú na polnočnú." Tu všade musí stáť časová spojka *keď*. *Kedy* je možné len ako opytovacia alebo vzťažná príslovka. Na pr.: *Kedy* sa vrátiš? Neviem, *kedy* sa vrátim.

Viac-väčšmi, najviac-najväčšmi. — V poslednom čase nenáležite sa šíri slovo *viac* i ta, kde má stáť *väčšmi*, iste pod vplyvom češtiny, kde číslovka i príslovka znejú rovnako: *více*. V slovenčine rozoznávame číslovku *viac* (koľko?) od príslovky *väčšmi* (ako?). *Väčšmi* píšme v takýchto prípadoch: Dieťa sa ešte *väčšmi* rozplakalo. Dnes ma noha *väčšmi* bolí. *Najväčšmi* ma mrzí ten koniec. Viď z rozprávky: „Šuhaj hrá vždy strmšie a baba natriasa sa vždy *väčšmi*." „Čím sa *väčšmi* natriasala, tým prudšie jej hral." (Chudobných rodičov syn.) Tu všade sa opytujeme: *ako? Ako* sa natriasa? *Ako* sa rozplakalo? *Ako* ma bolí?

Viac sa môže hovoriť v týchto prípadoch: Daj mi *viac* peňazí! (*Koľko* peňazí?) Má *viac* rozumu ako vy všetci. (*Koľko* rozumu?) *Viac* oči viac vidí. (*Koľko* očí?) *Najviac* jabĺk má kmotra. (*Koľko* jabĺk?)

Silný-tuhý-hrubý. — Donedávna hovorilo sa u nás len o *tuhej* káve, *tuhom* čaji, *tuhej* vôni, *tuhej* alebo *veľkej* bolesti. Tak ako to napochytre najdeme u Vajanského: „Na druhý deň zobudilo ho *tuhé* bolenie hlavy" (Koreň a výhonky II, 11). „Neveľký, ale tuhý... potok" (tiež tam, str. 14). Dnes sa neodôvodneno napodobnením češtiny miesto *tuhý* hovorí „*silný*", a píše sa takto: „Pocítil som vôňu *silného*

parfumu" (Slovenský hlas). Aj kávu, čaj, polievku, bolesť, roztok ap. nazvú ľudia častejšie *silnými*. Toto zanedbávanie slova *tuhý* je zlé. Veď *silný* = *mocný* a je na mieste len tam, kde je reč naozaj o *sile*. Môžeme teda hovoriť o *silných* či *mocných* svaloch, povrazoch, reťaziach atď., ale nikdy nie o *silnom* čaji a pod.

Ba čo viac, stáva sa i to, že sa hovorí *silný* miesto *hrubý*. „*Silné*" nohy miesto *hrubé*, alebo „*silná*" vrstva masla, prachu, ľadu a pod. Aj miesto *tučná* alebo *mohutná* postava počuť niekedy „*silná*" postava (vari zo zdvorilosti). Aj tento germanizmus sa derie k nám prostredníctvom češtiny. Nám je zrejmé, že čo je hrubé (alebo tučné), nemusí byť ešte silné, t. j. mocné. Hrubé nohy môžu byť veru hodne slabé, alebo ani hrubý povraz nemusí byť najmocnejší.

Rana-výstrel-úder. — Rana v slovenčine znamená len poranené miesto na tele ľudskom, zvieracom, na rastline (o stromoch), alebo obrazne myslené aj na neživej veci. Preto je celkom zle, keď noviny napíšu: „51 *rán* z kanónov oznámilo udalosť celej krajine" (Národnie noviny). To bolo 51 *výstrelov*, a nie nijakých „*rán*". Práve tak nehovorme o „*rane*" päsťou, palicou ap. do stola, hlavy, ale o *údere*.

Zbytočný trpný stav. — Neužívajme zbytočne pasíva, kde nemusíme. Je nemotorné a neslovenské písať takto: Na námestí hostia *boli privítaní* starostom mesta. Jej muž *bol* úradmi *prekladaný* z jedného mesta do druhého. Čsl. národnou radou *bol usporiadaný* slávnostný večer. Nie je možné, aby ten kus *bol zaradený* do programu. V utorok *bude* po prvý raz *hraná* Túžba pod brestami. V sobotu *bola hraná* česká opereta... Bojím sa, že *budem vyvolaný* z matematiky. — Miesto toho hovorme a píšme: Na námestí privítal hostí starosta mesta. Jej muža úrady prekladaly... Čsl. národná rada usporiadala slávnostný večer. Nie je možné zaradiť ten kus do programu. V utorok bude sa prvý raz hrať ... V sobotu sa hrala... Bojím sa, že budem odpovedať z matematiky.

Ohlásiť-prehlásiť-vyhlásiť. — Vraj: „ohlásiť výsledok". V slovenčine *ohlásiť* znamená čosi celkom iného. Na pr. dievča, idúc do školy, *ohlási* spolužiačku, ktorá býva bližšie ku škole. Alebo keď ideme do hory, *ohlásime* priateľov, ktorí pôjdu s nami. Výsledok niečoho možno len *oznámiť* alebo *vyhlásiť*.

Miesto „*prehlásil*" píšme *osvedčil sa* alebo niekedy je možné aj *vyhlásil*. *Prehlásenie* = *osvedčenie*, *vyhlásenie*.

Stále usiloval som sa v živote, aby reč moja, keď píšem, bola naozaj slovenská...

Jozef Škultéty.

Władysław Bobek:

RUSIZMY, POLONIZMY A JUHOSLAVIZMY V LITERÁRNOM JAZYKU SLOVENSKOM.

(Pokračovanie.)

n e p o s t i ž i m ý, H-oň pr. 2, n e p o s t i ž i m n y j, tamtiež 3; vysv. Hr-oňom ako »nepostižný, nepostižiteľný«; rus. *nepostižimyj.*

n e p r e k l o n n ý, -o s ť, „s tým nepreklonným starcom", ZLž 233; „pre tvrdosť a nepreklonnosť vôle", ZLž 250; rus. *nepreklonnyj, -ost.*

n e p r e m e n n ý, -o, „Pretrhli sme nepremenno všetky... svázky", ZLž 242; „nepremenno vrátim sa nazpäť", P. T. B. I, 55; „Predsavzatie moje nepremenné", ZLž 49; „... abi ... w pewnég ňepremeňňe stálí Wláde trwáwal", Hol. I, 173; asi z rus. *nepremenn-yj, -o.*

n e s p o k o j s t v o, „k všeobecnému nespokojstvu", B. U. 4; rus. *nespokojstvo.*

n e u m o d l i m ý, „neumodlimá logika", B. U. 1; rus. *neumolimyj.*

n e v z m o ž n ý, „má ... za nevzmožné", B. U. 3; rus. *nevozmožnyj.*

n e z g o d a, H-oň pr. 6; poľ. *niezgoda.*

n i e h a, „nieha a rozkoš", ZLž 209; rus. *nega.*

n i š t i ť, „do koreňa vyžať a vyničiť", H-an, Sl. P. II, 345; srbchor. *ništiti.*

n i k o d y, „ani jej nikody nebude", B. U. 2; rus. *nikogda,* »nikdy«; kontam. so slk. *nikdy.*

n o, „Spoločnosť bola veselá ... no Štúr nechodil", H-an, S. P. III, 554; „v úzkej, no príjemnej ... doline", J. Škultéty, tamtiež 568; „To nie ľudia, no psi", ZLž 63: „Neopovažiu sa on (= Pribina) pravda ... Mojmírovi sa opierať ... no dostanúc všetko z milosti Frankou, stau sa ich povrhelom", Štúr, Or. Tatr. I, 18; Host. Min. 265; rus. *no.*

N o g a j e c, n o g a j s k ý; Nogajci, ZLž 208; „nogajskí Tatari", B. U. 94; rus. *nogajci, nogajskij.*

n y ť, „ja budem nyť", ZLž 36; „za ním nyjú", Hodža, S. P. 33, 389; A nyje (nesprávne napísané: ‚myje'), žiali", Kubány, Min. 26; „v jej nyjúce zraky", P. T. B. I, 68; Hv. I, 66, III. 8; rus. *nyť.*

o b á j i ť, o b a j o v a ť, „Pohľad... obáji", Dobš. S. P. IV, 246; „objav Tatier obajujúci", tamtiež 249; slovo — zdá sa — utvorené aj podľa rus. *obajati, obajavati.*

o b č í, „obči súhlas", B. U. 54; rus. *obščij.*

o b č i n a, „cirkvi božej i kresťanskej občine svetskej", Hodža, S. P. 27, 394; hrady, mestá i občiny, B. U. 72; rus. *obščina.*

o b e c a ť, H-an, S. p. I, I, 13; Štúr, S. p. I. III, 151; Kuk. I,

14; poľ. *obiecać* »sľúbiť«, i výchslk.

o b i d a, „Ani batoh jim (= Hroncom) nie ku veľkej obide“, Nosák, Or. IV, 59; Sok. VII, 291; Hv. II. 225; Kuk. I. 74: rus. *obida,* i výchslk.

o b i e d ň a, „Odsluž na zdar výpravy obiedňu“, ZLž 82; tiež Záb. Let. M. S. X, 1, 32; „po obiedni“, Vaj. S. P. 77: rus. *obednja,* »sv. omša«. Slk je o b e d ň a, »jedáleň«; „v zámockej obedni“, P. T. B. II, 43.

o b i ľ a ž i ť, „obiľažíme... poznámkami svoje stanovisko“, B. U. 44; z b i ľ a g, ale vplyvom srbchor. *beležiti.*

o b v i a z a n ý, „Ona (= politika) je obviazana očisťovať pochopy“, B. U. 1; rus. *objazannyj.*

o b l a s ť, „Oblasti a mestá v celej ríši“, ZLž 118; „oblasti (Gebiet, regio)“, B. U. 55. rus. *oblasť.*

o b m a n, o b m a n i ť, o b m a ň o v a ť, „novonajdeným obmanom papierových peňazí“ (o Faustovi), H-oň, Sok. II, 186; „Víťazstvo kacierstva, obmanu“, ZLž 112; Hodža. S. P. 32, 511; preobman, H-oň, Sok. II, 322; „premanom logickým“, tamtiež 485; „k tým samým obmaneným a ními obmaňovaným duchom“. tamtiež 485; rus. *obman, -ut.*

o b o d r i ť, „cieľom obodrenia zrazeného ducha“, H-an, S. P. VI, 215; rus. *obodrit.*

o b o z, „kde obozom|Stál Maďar divoký“, Ch. Sp. 25; poľ. *obóz,* rus. *oboz,* »tábor«.

o b o z r e n i e »prehľad«, H-an, S. p. I. III, 9; rus. *obozrenie.*

o b r a z e c, „Noviny“ i „Orol“ staly sa prototypom budúcich tvorieb, staly sa obrazcami literárnych prúdov“, H-an, S. P. II, 562; B. U. 7; rus. *obrazec;* slk. je o b r a z e c »malý obraz«. Hv. I, 75.

o b r a z o v a n i e, „jeho vzdelávanie a obrazovanie“, B. U. 61, rus. *obrazovanie.*

o b r e č e n ý, „s istým obrečeným rozkazom cára Napoleona“, B. U. 26; rus. *obreč' obrečenie,* »sľúbiť«.

o b s t o j a t e ľ s t v o, „fantasia slovenskej mládeže bývala... pôvodom dosť ťažkých obstojateľství“, H-an, S. P. II, 133; „pri terajších obstojateľstvách krajinskej rozcapartenosti“, P. T. M. 48; rus. *obstojatelstvo.*

o b s t o j a t e ľ n o, „chronista vykladá dosti o.“, B. U. 93: rus. *obstojatelnyj, -o,* »dôkladne, podrobne«.

o b s u d e n i e, „Pri obsudení diela“, B. U. 51; rus. *obsuždenie.*

o c e p e n e ť, „Vláda ocepenela“, ZLž 6, z c e p e n e ť, tamtiež 233; rus. *ocepenet,* »ustrnúť«.

o č e v i d n ý, o-, „Odtud očevidno, že...“ B. U. 4; „Identita mena je očividna“, B. U. 23; rus. *očevidnyj,* »jasný«; na očividomie, B. U. 33.

o č u t i ť s a, „očutili sme sa tam, odkuda sme boli vyšli“, B. U. 6; tiež o č ú v a ť s a, tamtiež; rus. *očutitsja.*

o d, „od hnevu prchnul môjho“, ZLž 90; rus. *ot,* »pred«.

o t č e t, „bez odčetu desať miliónov“, ZLž 47; rus. *odčet.*

o d d e l e n i e, „oddelenia tatarské“ P. T. B. II, 89; rus. *otdelenie,* srbchor. *odeljenje.*

o d k a z, »odopretie«, H-an, S. P. VI, 90; rus. *otkaz.*

o d k u d a, „odkuda sme vzali, odtuda...“, B. U. 27; rus. *otkuda, ottuda.*

o d n á š k a, „odnáška Svätopluka I. k Arnulfovi“, B. U. 21; odnášať sa, B. U. 29; rus. *otnoska, otnošenie;* srbchor. *odnos,* kalky z lat. *relatio..*

o d r a d, „k sosilneniu odradu nášho“, H-an, S. P. VI, 139; odriad, ZLž 175; rus. *otrjad.*

o d s t a v n ý, „odstavného (pensionovaného) generála“, Vaj. pr. 346.

o d s u t s t v o, „To následok nespokojnosti|A odsutstva zákonnej slobody“, ZLž 196; rus. *otsustvie.*

o d š e l e c, o d š e l n i c a, „Som odšelcom, nie viac praviteľom“, ZLž 50; odšelnica, ZLž 91; rus. *otšelnik, otšelnica,* »ktorý odišiel, pustovník«; o d š e l e c tvorené podľa p r i š l e c, vide tam.

o d š e l s t v o, „v bohahojnom odšelstve“, ZLž 49; rus. *otšelstvo.*

o d v e t a, »odpoveď«; H-an, S. P. IV, 118; Ch. Sp. 10; Hv. III, 339; Vaj. K. 10 odvet, Hv. III, 291; rus. *odvet.*

o c h m e l i ť s a, vide d u r m a n; o c h m e l i ť s a, Hv. III, 130; o c h m e l (subst.) Hv. III, 535; rus. *ochmelitsja, ochmelie.*

o k e á n, H-an, S. P. I, 403; Hr-oň, Sok. II, 86, 231; Or. Tatr. I, 250; Host. Min. 234; P. T. Slov. Báj 87; rus. *okean.*

o k o l i č n o s ť. Hol. II, 255; poľ. *okoliczność.*

o k o n č i ť s a, B. U. 25, vide: *kolébať sa;* rus. *okončitsja.*

o m l a d i n a, „žiadosť našej omladiny“ (= mládeže), H-an, S. P. I, 132; „Nádejnej... slovenskej... omladine“, Bach. Nev. I, 3; srbchor. *omladina.*

o p a l a, „zdierstva a opaly“, ZLž 109; „opalu snímam z vás“, ZLž 119; rus. *opala,* »vyhnanstvo, spojené s konfiškáciou majetku«.

o p a s n o s ť, „v nebezpečenstve i opasnosti“, B. U. 70; rus. *opasnost.*

o p e k a, „zpod opeky rodičovskej“, Vaj. K. 540; opekúnsky, Hv. III, 505; poľ. *opieka,* rus. *opeka.*

o p e k ú n, „Nuž či to prisluhovatelia, či to opekúni? nie; to šarhovia pravdy“, P. T. M. 75; poľ. *opiekun,* rus. *opekun.*

o p r e d e l i ť, o p r e d e ľ o v a ť, „...methody... majú jedno i tože opredelujúce stredisko“, J. Hl. 47; B. U. 29; „neopredelený výraz“, B. U. 20; rus. *opredelit;* o p r e d e l e n o s ť, B. U. 20; rus. *opredelenost.*

o r u ž i e, „s oružím (zbrojou)“, B. U. 2; Hv. II, 82; z o r u ž i ť s a B. U. 2; Hv. II, 82; z o r u ž i ť s a, H-oň, Sok. Dobš. II, 124; rus. *oružie.*

oslušnik, oslyšiť, oslyšať, „Jestli teraz také nás oslyšíš|Vyobcujem ťa... Jako oslušníka", ZLž 54; „že som jeho oslyšal žobranie", ZLž 125; rus. *oslušaťsja,* »byť neposlušným«, *oslušnyj, oslyšaťsja,* »nepočuť dobre alebo presne«.

osnovný, „osnovný návoj celej... logiky", H-oň,, Sok. II, 322; rus. *osnovnyj,* »základný«.

osobenno, -osť, „Povieme niečo o stočníkoch... napospol, aby sme si zostavili úsudok o stočníkoch v osobennosti", J. Hl. 48. „My bysme ...nepoukazovali osobenno", B. U. 31; rus. *osobenno, v osobennosti.*

osobenstvo, „zákonnje osobenstvá", Hodža, Or. Tatr. I, 210, »zvláštnosti«; toto slovo tiež patrí k týmto rusizmom, hoci presného pendantu v ruštine niet.

ozárený, „budeme ozáreni bengalským bleskom velikej myšlienky", B. U. (posledný list, pozvanie k predplateniu); rus. *ozarit.*

oživotvoriť, „k oživotvoreniu a k platnosti privedeniu slovenského nárečia", H-an, S. P. II, 551; „oživotvorených a uskutočnených idei", B. U. 51; rus. *oživotvorit.*

pánstvo, »štát«; b. často v Or. Tatr., na pr.; „(východňí Gothovja) ... pánstvo v Italii pod menom východnjeho pánstva Gothskjeho založili", Štúr, I. 10; „grófi stali sa pánmi menších... panstvičjek", Štúr, I, 137; tamtiež u Štúra i panstvo, I, 138; pánstvo, Hol. I, 253; pol. *państwo.*

pápa, „rímskeho pápy", J. P. D. S. 214; rus. *papa,* »pápež«.

papiros (mask.), Jes. Zz 17; papirosa (fem.), papiroska, tamtiež 34; rus. *papiros, papiroska.*

pečalný, „pečalné|Miesto toto", ZLž 53, 91 i často; „O pečalné, žalostné divadlo", ZLž 110; rus. *pečalnyj.*

Pečenegi (nom. pl.), Štúr, Or. Tatr. I, 34; koncovka ruská.

pejma, »pieseň básnikova«, Sl. I, 124, II, 260; Hodža, S. P. 33, 390; zo Slád. asi má Hv. II, 258, 472; tvorené podľa srbchor. *pesma,* »pieseň«.

perepuť, Hodža, S. P. 27, 378; Sl. II, 227; Vaj. XII, 237; H-an, S. P. I, 406; Kuk. IV, 136; perepuť, Hv. II, 146, H-an S. p. I. I. 6; slovo preniklo do jazyka slovenského priamo z rusniackych dialektov, nie knižne; vo veľkoruštine ho nieto: rusniacky *perepuť.*

perestrelec, „naši perestrelci (Plänkler)", P. T. B. I, 92; rus. *perestreľščik.*

Persida, „od Persidy až kde Jordan... hynie", Hodža, S. P. 32, 325; tvorené z rus. príd. mena *persidskij,* podst. meno rus. je *Persia.*

pieseňka, H-an, S. P. III, 72; Jes. V. I, 95; piesenka, Sl. I, 64; Hv. II, 56; rus. *peseńka.*

piesnictvo, »básnictvo«; „báseň lyrická, citopejná, piesnic-

tvo vlastne tak rečeno, H-oň, Sok. II, 138; srbchor. *pesništvo.*

pir, „To pir Muháča, — to kar Antikrista", Sl. II, 281; rus. *pir.*

písaný, »maľovaný«, „Tu písaná od evanjelisty|Lukáša presvätá Bohomater", ZLž 221; rus. *pisanyj.*

planina, „zameteni boli na nakloncnú planinu povrchného libertinismu", H-an, S. P. III, 152; „vrchov, planín, dolín", H-an, S. P. VI, 42; srbchor. *planina.*

plen, „padnem... vo plen", Jes. Zz 23; „Nech ťa plenom berú", Hodža, S. P. 33, 242, „v plenu", ZLž 169; Hv. II, 357; plien, Sl. II, 287; v plen, B. U. 82; rus. *plen.*

plenit', „Tvoja pleni myšlienka novotou", ZLž 155; rus. *plenit'.*

plenný, plenník, „šedivý biedny plenný", Jes. Zz 6; „plenníkov", Záb. Let. M. Sl. III, 23; „okom čarovným... pre lúbosť pliennym", Sl. II, 248; rus. *plennyj, plennik.*

ploščad', „v krásnu ploščad'", ZLž 143; „na ploščadi", ZLž 163; rus. *ploščad'.*

plukovodec, »nie plukovník, ale vodca«, B. U. 38, 36; rus. *polkovodec.*

po, »podľa«; „po společnosti jazyka", B. U. 5, „po tejto methode", B. U. 61 i často; rus. *po.*

pobieda, »víťazstvo«; „... ovocia|Pobied vašich?" ZLž 241, ZBD 205; rus. *pobeda.*

pobiedonosný, „pobiedonosná ruka", B. U. 2; rus. *pobedonosnyj.*

pobratim, pobratimý, -ec, -stvo; „svojho druha a opravdového pobratima", Vaj. K. 114; Bot. Sp. 109; „čeľaď pobratymov" (o Slovanoch), H-an, Let. M. Sl. VII, 1, 50; „môj pobratimec" (o Poliakoch). Duš. S. II, 110; tiež I, 71; „obom pobratimým národom", P. T. B. IV, 38; „na kalpaku... zlatá ruža pohrávala si so žiarou ligotného slnca, akoby s ním bola pobratimstvo uzavrela", Kal. IV, 87; pobratim, Hv. I, 27, II, 376; srbochor. *pobratim, pobratimstvo.*

pobudka: „Porážka táto... stala sa... ostrohou a pobudkou k odplate ráznej", H-an, Let. M. Sl. VII, 1, 75; poľ. *pobudka.*

pocelуj, Jes. V. I, 136; rus. *pocelуj;* analog. tvorené pobozk, Jes. V. I, 35.

podarúnok, Kuk. I, 54, V, 193; poľ. *podarunek.*

podatok, »daň«, ZLž 55; poľ. *podatek,* i stčes.

podčinit', „boli podčineni (subordinati)", B. U. 25; i 44; rus. *podčinit'.*

podjem, „v chvíľach nevšedného podjemu duchovného", Vaj. K. 445; Hv. III, 523; rus. *podem.*

podkriepit'; „On podkriepil klesajúcich", ZLž 224; rus. *podkrepit'.*

podniest', »dať piť, častovať«; „podniesli mu jed", ZLž 8; rus. *podnest'.*

podobie; „na podobie nočnej sovy". B. U. 49; rus. *podobie.*

podražať, „Vpodobňuje sa a podražia jim", ZLž 124; rus. *podražať,* »napodobňovať«.

podvih, »víťazstvo, skutok«; „Hrdinské u Dobrynič podvihy", ZLž 154; Hv. III, 509; rus. *podvig.*

poguľať, „Dovolí sa carevičovi|Poguľať, zabaviť sa na dvore", ZLž 28; rus. *poguljať.*

pohoda, „p. pošmúrna", H-an, S. P. III, 561; Hol. I, 223; Hv. I, 10; poľ., rus. *pogoda,* i české.

pohoň, „Filip zmýva|Za pätami mu pohoň uchvativá", Štúr, Sp. 77; „K Bludovi došol pohoň" (m. gen. »poslanec«), Host. Min. 260; poľ. *pogoń;* rus. *po* gonja.

pohybeľ, -ný; „v prostred pohybeľnej cesty", Hodža, S. P. 33, 709; „veštím kliatbu a pohybeľ vám", J. P. D. S. 192; rus. *pogibeľ, pogibeľnyj.*

poklonník, „Chrám... plný... poklonníkmi", ZLž 93; rus. *poklonnik.*

pokoriteľ, „Soliman pokoriteľ celého kresťanstva", H-an, Let. M. Sl. VII, 1. 54; rus. *pokoriteľ.*

pokorstvovať, H-oň, Sok. Dobš. II, 124; rus. *pokorstvovať.*

pokroviteľstvo, „k oslobodeniu a pokroviteľstvu tej strany", B. U. 56; H-an, S. p. I. III. 161; rus. *pokroviteľstvo.*

pokrytstvovať, ZLž 33; prípona ruská, asi nie bez vplyvu rus. *pritvorstvovať* s tým istým významom.

pol, »pohlavie«; „...so slabým | Polom ženským", ZLž 207; rus. *pol.*

polet, „polet všetkých myslí", Jes. Pb 55; Hv. III, 85; rus. *polet.*

položiť, položenie vo zvláštnom význame; „položenia (theses)", B. U. 10; „bo, položíme-li, že sa prihodí", B. U. 3: rus. *položiť, položenie.*

Poľša, ZLž 81; v B. U. 78 tvar: v Poľskej: rus. *Poľša,* poľ. *Polska.*

poľza, „jaká však poľza i užitok", B. U. 13; rus. *poľza,* »osoh«.

pomilovať, „Pomiluj Bože" Sl. I, 80; Bot. Sp. 118; rus. z stcirkslov. *pomilovať.*

ponevierať (sa), „vrah bujne, rodný syn sa poneviera", Vaj. VI, 13; p—ť, Hv. I, 34; p—ť sa, Kuk. IV, 91; poľ. *poniewierać (się).*

poryv, „mladé poryvy lúbia výšiny", Sl. II, 217; Hv. I, 107; poľ. *poryw,* rus. *poryv.*

posestrica, posestriť sa, posestrimý, „myši posestrice" Nosák, Sok. VII, 290; „S Bohom, Víla, verná posestrica", Vaj. VI, 210; „Čeština... sa so slovenskou rečou smješala, s ňou sa posestrila", Štúr, Or. Tatr. I, 283; „Biela vilo, bohom sestro", Ch. Sp.; srbchor. *posestrima, posestriti, bogom sestra.*

posle, »po«; „Posle toho" B. U. 2.; rus. i srbchor. *posle.*

posledovateľnosť, »nasledovanie, dôslednosť«; „vedľa posledovateľnosti rokov", J. Hl. 52; „abys' mi... nevytýkal neposledovateľnosť a klátivosť", Vaj. K. 418; rus. *posledovateľnosť.*

posledstvo, „v jeho čase rodinné načadlo... nebolo ešte obrobeno juridicky... jako v posledství" B. U. 25; rus. *posledstvie.*

poslovica, Hv. III, 152; rus. *poslovica.*

posredstvo, »prostriedok«. B. U. 1; rus. *prosredstvo.*

postrihať (na mnícha), ZLž 208, 206; rus. *postrigať.*

postojný, „Postojná je u vás len vrtkavosť", ZLž 210; „Jednohlasné postojné klebety", ZLž 190; rus. *postojannyj,* »stály«.

postydný, „útek postydný", ZLž 107; 248 i často: rus. *postydnyj.*

pošlina, „trhovať bez dane a pošliny", ZLž 55; rus. *pošlina,* »clo«.

potierať, potrieť, „potieranej otčine a viere", ZLž 247; „potreť vrahov", ZLž 239; „Keby... Rusi Turkov potreli"; J. Bel. Or. VIII, 9; „potretý bol tak" (porazený), H-an, Let. M. Sl. VII, 217; u Záb. možno z rus.; rus. *potereť,* tiež stčes. i novočes.

potuchnúť, „deň ešte nepotuchol", Jes. V. II, 59; tuchnúť, Hv. III, 132; *s—,* Hv. I, 41; *u—,* Hv. I, 87; *vytuchnúť,* P. T. B. I, 13; rus. *potuchnuť, tuchnuť* a pod., »zhasnúť«.

poturica, „poturica, odrodilec, renegát", H-an, S. P. VI, 214; „poturčený Slovan renegát — poturica", H-an, Let. M. Sl. VII, 1, 74; srbchor. *poturica.*

poveliteľ, Vaj. K. 266; rus. *poveliteľ.*

povolenie, „Oznámiť jej (=dumy) povelenie", ZLž 217; rus. *povelenie.*

povoli, »pomaly«; „Pri Rozhanovciach na širokom poli sporadujú sa, sbierajú povoli", Štúr, Sp. 80; tiež 50; povoľne 75; Vlček (str. 135) vysvetľuje slovo ako »pozvoľna«, ale nepíše, že to je polonizmus; pol. *powoli.*

povtoriť, „ktože jich (= slová) povtorí", Nosák, Or. II, 18; Nosák vysvetľuje povtoriť ako »opätovať«; pol. *powtórzyć,* rus. *povtoriť.*

pozdvíženie, „skutkom pozdvíženia slovenskej reči", P. T. B. IV, 133; podľa rus. *vozdviženie.*

pozorište, „takéto pozorište... otvára... pohľad do minulosti", Dobš. S. P. V, 179; „pozorišta (observatorium)" (gen.), P. T. B. I, 50; rus. *pozorišče,* srbchor. *pozorište.*

praviteľ, -stvo, praviteľ, ZLž 34; B. U. 94; „v prostred svojho praviteľstva (tento význam malo slovo „regnum" — Vervaltungsgebiet)", J. Hl. 62; B. U. 94; rus. *praviteľ, praviteľstvo,* »vladár, vládnutie«.

právosudie, právosudstvo, B. U. 44, rus. *pravosudie.*

pravoverec, pravoverný, „Ľuďom pravovercom", Ch. Sp. 24; „po pravoverného popa", Ch. Sp. 29; rus. *pravovernyj, pravoverie, (staroverec).*

prediel, „v prediely Rossie", ZLž 3; 237; ZBD 350; rus. *predel.*

predloh, „pod predlohom, že ide na Rastislava... v samom že diele (= tiež rusizmus) vstupil v Korutansko...", rus. *predlog,* »zámienka, pretext«; Czambel (op. cit.[1]) nesprávne vysvetľuje slovo ako »návrh«.

predloženie, (posiela)... „s predložením dobrým", ZLž 210; rus. *predloženie,* »návrh«.

preklonit, „preklonil kolená k zemi", B. U. 85; rus. *preklonit.*

prelesť, Hv. I, 87, 309; rus. *prelesť.*

prelestný, „svetlo prelestného rána", Jcs. Zz 21; „Starý pán bol prelestný", H-an, S. P. VII, 4; rus. *prelestnyj.*

preletčík, ZBD 53; rus. *pereleteť, perebežčik,* »zbeh«.

premoc, „že premoc rímsku jej moc neodolá", Ch. Sp. 11.; poľ. *przemoc.*

preobrazit, IIv. III, 97; p—enie, Vaj. pr. 342; pol. *przeobrazić,* rus. *preobrazit.*

prepodávanie, »prednáška«, B. U. 60; srbochor. *prepodovanie.*

preporod, preporodný, preporodit, preporodzovať, „preporod z otroctva ku svobode" (v 1848 r.), H-an, S. P. VI, 139; B. U. 28; prepôrodný, Hodža, S. P. 32, 211; preporodit, Sl. I, 110, Vaj. X, 182; preporodenie, Štúr, Or. VI, 111; preporodzovanie, H-an S. P. I, 406; preporodovanie, H-an, S. p. I. III. 116; srbchor. *preporod* a pod.

prestol, prestolit; prestol, ZLž 69 i často; Lad. Paulíny, Nitra IV, 250; Štúr, Or. Tatr. I, 92 i často; „Kyjev má prestolit", Host. Min. 260 (neologizmus); prestolonásledník, J. Hl. 53; rus. i srbchor. *prestol,* srbchor. *prestolonaslednik* (prestol, Hol. I. 156; H-an, S. p. I. I. 3).

prešlosť, Hodža, S. P. 32, 33; Vaj. III, 182; VIII. b. 147; JM 37; poľ. *przeszłość,* srbchor. *prošlost*; tiež predešlosť, Kal. Nitra IV, 219; predošlosť, J. M. 47; Hodža, S. P. 27, 398; zašlosť, H-an, Nitra III, 184 (prešlosť Hv. II, 152).

prevozčík, ZLž 157; rus. *perevozčik.*

pribežište, „tej strany... ktorá pribežište u neho hľadala", B. U. 56; rus. *pribežište.*

[1] t. j. štúdiu: Ruské živly v spisovnom jazyku slovenskom, v knihe: Príspevky k dejinám jazyka slovenského. Budapešť 1887. O nej por. Rusizmy Vajanského, Slovenská reč IV, str. 225. Rusizmy Vajanského nie sú pojaté — okrem nepatrných výnimiek — do tohto slovníka.

príboj, „v príboji búrnom vlastných vĺn", Jes. V. I, 91: rus. *priboj;* v P. T. Slov. Báj. 101 máme: „prítok i odtok mora"; príboj, Hv. II, 25.

pridružiť, „P. T. B. IV, 39; pridruženie, P. T. Slov. Báj. 34: „K tomuto pridružila sa" (o knihách), B. U. 16; rus. *podružitsja.*

pridvorný, „maďarskej kliky pridvornej", H-an, Sl. P. IV, 108; rus. *pridvornyj.*

priekorizna; „denunciácie a priekorizne všakového druhu", H-an, S. P. I, 300; slk. *priekorie* s príponou z rus. *ukorizna,* »výčitka, hana«.

prímer, „Na prímer" (= na príklad), P. T. Slov. Báj. 31; „Za prímer klademe slová". B. U. 35; rus. *primer.*

primetok, prímetka, prímetný, primetnúť, „vylúčenie zo spisu ...takých primetkov i dodatkov", B. U. 89; „učiniť malú prímetku", B. U. 31; aktami zákonotvorstva, čo ... priamo tak prímetne sa čuvstvujú", B. U. 14; „zajavil (=tiež rusizmus) blahodarnosť... i primetnul, že ...", B. U. 27; rus. *primeta, primetka, primetnyj, primetiť,* »znak, viditeľný, spozorovať«; v ruštine v tom istom význame častejšie sa používajú tieto slová s predponou *za.*

prináležať, „Nám i Čierne prináleží more", ZLž 131; „K subjektivnému rozrádu (= tiež rusizmus) prináležia". J. Hl. 48; „prináleží k celku", Hodža, Or. Tatr. I, 202; rus. *prinadležať,* pol. *przynależeć.*

prispeť, »prísť«; „Svätý Bruno... prispel do marchie panonskej", B. U. 22; rus. *prispeť.*

pristrannosť, Czambel (op. cit.) správne spozoroval, že slovo vzniklo vplyvom rus. *pristrastie,* »strannosť«; v... prístrastnej náchylnosti, B. U. 33; rus. *pristrastnyj.*

prišlec, „Tak i prišlec ten zo cudzích svetov", ZBD 20; „oproti prišelcovi", Vaj. K. 483; rus. *prišlec* i *prišelec.*

prívet, Hv. I. 305; III. 187 (privetiť, Hv. I, 142, III, 137); rus. *privet.*

privetstvovať, »vítať«; „privetstvoval rečou", ZLž 130; rus. *privetstvovať.*

prívrženec, Štúr, Or. Tatr. I, 115; Duš. S. II, 259; privrženosť, B. U. 85; prívrženstvo, Francisci, Nitra II, 266; rus. *priveržence, priveržennosť.*

proizvodiť, proizviesť, »spôsobiť«; „nespôsobili a neproizvedli nejakej udalosti", B. U. 50; „proizvodí aesthetický učinok", B. U. 51; rus. *proizvodiť, proizvesť.*

prosláva ť, -vi ť, „básnirstvo prosláva svojstvá", „Proslav ríšu", ZLž 140; rus. *proslavjať, proslaviť;* čes. *proslaviti.*

prostosrdečný, »úprimný«; „Mnohí prostrosrdeční Moravaní podnes veria...", B. U. 55; p—e, Kuk. XIII, 206; rus. *prostoserdečnyj.*

proščať, „Proščaj Marino!“, ZLž 197; rus. *proščať.*

prvostupenný, „prvostupennú geografickú jednotku“, B. U. 15; rus. *pervostepennyj.*

put (mask.), putník, »cestujúci«, putovanie, „Na tomto putu“ B. U. 6; putník, B. U. 55; putovanie, B. U. 23; rus. *put,* srbchor. *put, putnik, putovanie.*

pytka, „doprosy a pytky“, »mučenie«; rus. *pytka.*

raba, raba, „poníženie raby svojej“, H-oň, Sok. II, 232; rab, Sl. I, 9; Bot. Sp. 148; rus. *rab, raba,* srbchor. *raba.* tiež *rabkyňa,* Sl. II, 47; rabské preklínanie, Sl. I, 42; „rabi“, »väznovia«, ČZ 109; rabský, »väzenský«, ČZ 109; význam u Č. zo srbchor. *robijaš, robijaški.*

rája, Hodža, S. P. 32, 221; Sl. II, 279; Vaj. S. P. 8; raja, J. Bel. 70, Duš. S. I, 174—5; srbchor. (z tur.) *raja.*

razstriga, „kacier, razstriga, oklamník“, ZLž 121; rus. *razstriga,* »kňaz, zbavený rúcha a hodnosti«.

rezký, „rezký život, ruch“, Pal. Conc. II; „slovom silným a rezkým“, H-an, Sl. p. I, 1, 7; „rezkosť i bezpečnosť kritiky“, J. Hl. 47; „rezkosti nepriateľa“, Kal. IV, 73; „tak sa rezko blíži“, Nosák, Or. IV, 58; rezký, Hv. II, 354; Kuk. VII, 3; H-an, S. p. I .I. 7; rus. *rezkyj, rezkosť.*

riasa, »kňazské rúcho«, ZLž 37; rus. *rjasa.*

robotižňa, Hv. II, 201; poľ. *robocizna.*

rodstvenník, »príbuzný«, ZLž 147; rus. *rodstvennik.*

rodzaj, „Nízky, suchý človek najobyčajnejšieho rodzaju“, Vaj. K. 422; Hv. III, 257; poľ. *rodzaj,* »druh«.

rokoš, (šľachta poľská) ... „kopí sa v mätežný rokoš“, ZLž 77; poľ. *rokoš* z maď. slova, ktoré máme na pr. u Sl. II, 235: „Celý rákoš“.

Rossia, ZLž 31 i často; Rossiani (nom. pl.), ZLž 108; rossijský, ZLž 137; rosijský, J. P. D. S. 202; Malorossia, Záb. Let. M. Sl. VII, 2, 13; tamtiež, Malorus, Malá Rus; Rosije (gen.), Host. Min. 216; Rus (=Rusko), ZLž 187; do Ruskej, J. P. D. S. 216; po Russkej, B. U. 78; rus. *Rus', Rossija, rossijskij, Malorossija.*

rozberatelstvo, „ukáže to krátke rozberatelstvo‘, B. U. 80; rus. *razbiratelstvo.*

rozčulenie, »dojatie«; „rozčulenie“ (zo sväzkov priateľských), H-an, S. P. I, 289; tamtiež, rozčulovaný, v tom istom význame; „V nevýslovnej duše rozčulenosti“, Nosák, Sok. VII, 292; „veľkú spoločnú radosť, veľké rozčulenie duchovné“, Vaj. S. P. 20; K. 534; u Vaj. tiež rozcítenie, VIII. b. 41; poľ. *rozczulenie, rozczulić.* Viď *čulý.*

roziskovať, „bude predmetom nášho roziskovania“, B. U. 65; tvorené podľa rus. *izyskať, izyskivať,* »sledit, hľadať«.

rozkol, -ník, -níctvo, rozkol, Kubány, Min. 25; rozkolník (o Samozvancovi), J. P. D. S. 214; „bolo uvedené rozkolníctvo (schizma)", Záb. Let. M. Sl. V, 2, 56; rus. *raskol, raskoľnik.* (Hv. III, 473 rozkol.)

rozličnosť, rozličovať sa, „nijakej rozličnosti niet medzi duchovnou a svetskou vlasťou", B. U. 2; „Chronika rozličuje sa tým od Annalov", J. Hl. 52; rus. *različnosť* (s voľačo iným významom), *različaťsja.*

rozľúbiť, »prestať milovať«: „nevieš rozľúbiť", Jes. V. II, 21; rus. *razljubiť*; kalkom je u Vaj. odľúbiť; (Lejla) „...ani Kotlinku neodľúbila pre more". K. 210.

rozmiešky, „v rozmieškach domácich so Šimonom biskupom padol", H-an, Let. M. Sl. VII, 1, 55; tvorené podľa poľ. *zamieszki,* »nepokoje«.

rozpoložený, -nie; „rozpoloženie duše", J. Škultéty, S. P. II, 577; P. T. B. II, 15; „v takomto duševnom rozpoložení", tenže, Or. XI, 110; „nebola skutočnosť... k idealismu rozpoložená", H-an, S. P. I, 113; r—e, Hv. III, 549; rus. *raspoložennyj, raspoloženie.*

rozporiadať, „budeme|Rozporiadať osudmi Rossie", ZLž 166; rus. *rozporjadať*, poľ. *rozporządzać.*

rozrád, »trieda, klasa«; veľmi časté v B. U., tiež J. Hl. 48; rus. *razrjad.*

rozrešiť, rozrešovať, „rozrešenie prosieb", H-an, S. P. VII, 1; „rozrešujem Ruských od prísahy", ZLž 223; „Osud tureckej državy je rozrešen", B. U. 2; rus. *razrešiť.*

rozrušiť, „Rozrušili sme... gosudarstvo veľké", ZLž 253; rus. *razrušiť.*

rozsoriť, rozsorať, „na rozsorení, pustošení a vykoreňovaní", B. U. 2 i často; rus. *razsorit.*

rozstojanie, „Velikosť, rozstojanie... riadku" (v rukopise), B. U. 88; rus. *rastojanie,* »vzdialenosť«.

rozstrka, „Nekonečné rozstrky a hádky", ZLž 206; slk. je *roztržka,* tu vplyv poľ. *rozterka.*

rozsudzovať, »uvažovať«; „Ešte nikdy nepočul Lejly tak rozsudzovať", Vaj. K. 444; rus. *razsuždať.*

rozvitok, „národa... ťahajúceho sa za rozvitkom i slávnou budúcnosťou", B. U. 6; Hv. I, 120, III, 60; Pal. Sok. Dobš. I, 13; srbchor. *razvitak*

rujen, „rujna (Oktobra)", H-an, Sl. p. II, 4, 109; slovakizovaný čes. *říjen* alebo zo srbchor. *rujan;* malý rujen=september, Or. Tatr. I, 33, veľký rujen = október, Or. Tatr. I, 65; rujen, P. T. B. I, 163;

rujný, -osť, „rujnej krásavice", Vaj V. b. 128; „rujný život na perronc", Vaj. S. P. 25; „žiť... rujno, veselo", Vaj. V. b. 192; „rujný mazúr" (=tanec), P. T. B. II, 52; „rujnosť životná",

Vaj. V. b. 207. Obľúbené slovo Vajanského; od Vaj. ho prevzal Hv. (I, 28, 100; II, 20, 151); srbchor. *rujan* (o víne).

r u k o v o d i t e ľ, Vaj. S. Pl. 22; rus. *rukovoditeľ* »sprievodca«.

R u s k ý = Rus, ZLž 80, 223; rus. *russkij.*

r y d a ť, „Ináče bych|Musel rydať jako malé decko", ZBD 71; ZLž 96; rus. *rydať.*

s' = sa; „Sklontes' světy, sklontes' hory", H-oň, Conc. V; „rana, ktorá ... nezahojí -s'", P. T. B. II, 52; „hostina započala -s", tamtiež 221; „mužnes' postavíme", Dobš. Conc. IV; „duša ... nesie s' v svetov harmonie", Bot. Sp. 178—179; u Hv. často vzhľadom na verš: nezľakne s', I, 52; kŕmias', I, 69; zdalos', III, 122; klonia s', H-oň, Or. VI, 249; rus. skrát. *s'.*

s a m o d r ž e c, Hv. I, 248; s a m o d ŕ ž a v n e, Hv. II, 358; rus. *samoderžec, samoderžavnyj.*

s a m o d e r ž i t e ľ, ZLž 246; z rus. *samoderžec.*

s a m o p a l, „Páľa samopaly", Ch. Sp. 45; poľ. *samopał,* rus. *samopal.*

s a m o s t a n, „samo-stan", Nosák, Sok. VIII, 115; samostan, H-oň, Sok. II, 161; Duš. S. II, 246; J. P. D. S. 190; P. T. B. II, 70; samostán, Sl. II, 296; Dobš. Sok. Dobš. II, 133; srbchor. *samostan.*

s a m o u v e r e n i e, Kuk. I, 58; rus. *samouverenie* »sebadôvera«.

s a m o v i d n o, „samovidno, že", B. U. 3; rus. *samovidnyj* má iný význam. Tu v B. U. *samovidno* = »očevidno«.

s č e t, „Aby sa stavala na vlastný šťet|Neposlušnou", ZLž ..., rus. *sčet.*

s d e l a ť, »urobiť«; ZLž 94; rus. *sdelať.*

s e j m í k (o národných sloven. shromaždeniach z r. 1848), H-an, S. p. I. III. 163, poľ. *sejmik.*

s e m i a, carosemia, H-oň, pr. 3, rus. *semja,* »rodina«.

S e r b i j a, J. P. 41; poľ. *Serbia,* rus. *Serbija;* Kal. V, 179, *Serbianka;* H-oň, *Serbiancov,* Sok. Paul. II, 231.

s i j á v a ť, „slnce sijáva", B. U. 9; z a s i j a ť, H-oň, pr. 4; rus. *sijať.*

s i p i e ť, „v sypení vín", Jes. V. II, 63; s i p e ť; „prvé pokušenie sipí", Sl. I, 134, „vlny sipejú" J. Botto, S. P. III, 167; asi z rus. *sipeť.*

s i r o t i n a, H-an, S. p. I, 299; rus. *sirotina.*

s k a r b, „celý jeho (=žida) skarb plával", Vaj. IV, 16; poľ. *skarb.*

s k á z k a, „skaly podivných skázok plné", H-an, S. P. I, 59; Nosák, Sok. VII, 289; „zkazky času starého", Štúr, Sp. p. 124; rus. *skazka.*

s k o t, s k o t o v o d s t v o, „pre skot", P. T. Slov. Báj. 23; prvé slovo je vari rusizmom napriek čes. *skot,* druhé je iste z rus. *skotovodstvo,* »chov dobytka«.

(Pokračovanie.)

ROZLIČNOSTI.

Msta = pomsta, mstiteľ = pomstiteľ. — Pravidlá slk. pravopisu v slovníkovej časti uvádzajú obidve slová: msta i pomsta, pričom ani nepoznamenávajú, či ide o rovnoznačné slová alebo nie. Vplyvom školy šíria sa tvary msta, mstivý, mstiť sa, mstiteľ, hoci slovenčina ich ešte pred niekoľkými desaťročiami nepoznala. Už A. Bernolák v svojom Slowári (str. 1469) za české pokladal tvary: msta, mstitel, mstíti, mstiwí, mstiwosť a miesto nich odporúčal pôvodné slovenské slová: pomstwa, pomstwitel, pomstwiť, pomstliwí, pomstliwosť, teda len tvary s predponou *po-*. Jančovičov slovník z roku 1848 má tvary msta i pomsta, mstiteľ i pomstiteľ atď., ale iba: pomstiví. Znak, že tvary s predložkou boly častejšie, tvary bez predložky z bibličiny. Druhé vydanie Tvrdého Slovenského frazeologického slovníka výslovne poznamenáva: msta píš *pomsta*, mstiť viď *pomstiť*, mstivý viď *pomstivý*, ale: mstiteľ miesto správneho *pomstiteľ*.

V Príspevku k dejinám slovenčiny (v kapitole Sprievodné samohlásky a spoluhlásky) poukázali sme na to, že po zániku jerov slovenčina nezniesla na začiatku slov *m* pred spoluhláskou, a preto pôvodné *mъša* muselo dať *omša*. V súvise s tým poznačili sme aj toto: „Sem by patrily slová *msta* a *mzda*; no namiesto očakávaného **msta*, **mstiť sa* máme v ľudovej reči slovenskej len *pomsta* (i *pomstva*), *pomstiť sa*, tvary bez predpony sú neznáme. Vývin bol pravdepodobne taký, ako pri slove *mъša* > *omša*, i *msta* mohlo dať **omsta* (**omstiť sa*) a podľa *pomstiť sa* rozšírily sa len tvary s predponou *po-*" (str. 45—46).

Keďže v živej reči niet slov „msta", „mstiť" atď., musíme aj v spisovnom jazyku dávať prednosť tvarom *pomsta, pomstivý, pomstivosť, pomstiteľ, pomstiteľka, pomstiť (sa)*. Tvary bez predpony *po-* sú neživé a nepotrebné.

Ursínyovo = Ursínovo. — V denných časopisoch prebehla zpráva, že sa zakladá nová osada, ktorá bude mať meno „Ursínyovo". Pri názvoch osád, utvorených od priezvisk, je prípona *-ovo* na mieste. Dobré je teda pomenovanie *Hodžovo*. Od priezviska *Hodža* máme na príklad takéto slová: *Hodžovci*, členovia rodiny *hodžovskej*; *hodžovci*, prívrženci Hodžu. Od priezviska *Ursíny* je pomenovanie rodiny: *Ursínovci*, a nie „Ursínyovci". Hovorí sa *ursínovský majetok*, a nie „ursínyovský", t. j. prípona *-y* v odvodených slovách zaniká. Preto správne je *Ursínovo*, a nie „Ursínyovo". — Upozorňujeme na túto vec ešte pred schválením nového pomenovania v ministerstve vnútra.

Počasné hodiny. — V mnohých úradoch a podnikoch majú „prezčasné hodiny", alebo „hodiny prez čas", hoci v slovenčine niet predpony a predložky „prez". Keďže ide o prácu *po* úradnom čase, teda o prácu *po čase*, žiadalo by sa všeobecne zaviesť pomenovanie *počasné hodiny*. Veď slovo *počasný* v tejto súvislosti celkom dobre zodpovedá, a potom prijatím výrazu *počasné hodiny* odstráni sa zo slovenčiny nepotrebná predložka a predpona „prez".

Percento; g. pl. percient = percent. — Pri niektorých slovách cudzieho pôvodu je v genitíve množného čísla kolísanie. Niektorí píšu percent, iní percient. Belo Letz v článku Množný genitív cudzích slov (SR V, 101 a n.)

podrobne rozobral terajší stav v spisovnej reči a poukázal na hlavné smernice, ktorými sa treba spravovať, lebo bezvýnimočné pravidlá ťažko zistiť alebo predpísať. Podľa zistenia Letzovho krátke *i* sa dĺži vždy, na pr.: formalíta-formalít, realíta-realít, trafika-trafík ap., priam tak krátke *a*: balada-balád, cigara-cigár, kanapa-kanáp, dynamo-dynám, regata-regát ap., ale už krátke *u* nedĺži sa dôsledne, na pr.: guma-gúm, ceruza-ceruz, koruna-korún, valuta-valút ap., lež: molekula-molekul i molekúl, kajuta-kajut a pod. V záujme systému by bolo, keby sme podľa možnosti dĺžili krátke *u*, veď genitívy kajút, molekúl, búl a pod. dobre sa včleňujú medzi tvary valuta-valút ap. — Krátke *e* sa zpravidla nedĺži, na pr.: kontesa-kontes, noblesa-nobles, paralela-paralel, ale: adresa-adries, litera-litier, ofera-ofier. Pri krátkom *o* podľa Letza „Predĺženie (je) iba výnimočné v slovách: komora-komôr, piškota-piškót (i piškot); ináč o sa obyčajne nemení: anekdota-anekdot, apostrofa-apostrof" atď. Podľa našej mienky *e* a *o* sa dĺži v starších slovách cudzieho pôvodu, ako: ofera-ofier, litera-litier, komora-komôr, takže načim tu rozoznávať dve vrstvy cudzích slov: staršiu a mladšiu.

Ak pred príponou *-a* stoja dve spoluhlásky, krátke *a* sa dĺži, na pr.: banka-bánk, lampa-lámp, bašta-bášt ap., priam tak krátke *u*: pumpa-púmp, sekunda-sekúnd, ale pri *e* dĺženie je veľmi neprirodzené, na pr.: legenda-„legiend". Ak by sa uznal za správny tvar „legiend", tak by sme museli mať agenda-„agiend", reverenda-„reveriend", dividenda-„dividiend" a pod., lenže takých tvarov niet. Preto v prípone *-enda* nedĺži sa *e*. Sem patrí aj slovo *percento-percent*, a nie „percient", veď v genitive množného čísla foneticky splýva *-end* (legend) a *-ent* (percent). Obidve prípony sa vyslovujú ako *-ent*.

Nepíšme „percient", ale: *percent*. V ostatnom čase hustejšie vídať tvar *pôšt* (gen. pl. od *pošta*). Dĺženie je tu do istej miery oprávnené, lebo slovo *pošta* svojím *š* celkom sa vraďuje medzi slová domáceho pôvodu, v ktorých pravidelne dĺžime. Teda niet dôvodov proti tvaru *pôšt*.

Prebytok = zvyšok, prebytočný = zvyšný. — Po slovensky sa nepovie „Žije v prebytku", ale: Žije v hojnosti. Okrem toho slovo „prebytok" vytíska i slovo *zvyšok*. Zvyšok je to, čo ostáva nad určenú mieru. Ak nevyčerpáme rozpočtom určenú sumu, hovoríme, že nám zvýšilo — povedzme 200 Kčs, t. j. že zvyšok (a nie „prebytok") činí 200 Kčs. Keďže slovo „prebytok" slovenčina nepotrebuje, netreba nám ani prídavné meno „prebytočný", veď vždy ho dokonale nahradí staré domáce slovo *zvyšný*.

Slovesné podstatné mená. — V bežnej jazykovej praxi pridržiavame sa podnes tých poučiek, čo o užívaní slovesných podstatných mien vyslovil Samo Czambel v Rukoväti (3. vydanie, str. 128—130). Czambel správne vystihol, že slovesné podstatné mená šíria sa až priveľmi, preto vyslovil sa o veci takto: „Jednako, považiac, že slovenčina nerada má podstatné mená slovesné, ako i to, že ich v slovenčine ani vôbec netreba tou mierou, ako ich majú na pr. v nemčine a v iných moderných jazykoch, vplyvu ktorých sú vzdelanci slovenskí vystavení, podávame tu nasledujúce pokynutia: Ak chceme písať srozumiteľne a jasne pre Slovákov, píšme: Piť pálenku škodí (miesto *pitie* pálenky). Hrávať v karty ukracuje život (m. *hrávanie* v kar-

ty). Vysedávať v krčme je strata času (m. *vysedávanie* v krčme). Robiť škodu zakazuje sa (m. *robenie* škody). Tu je zakázané fajčiť (m. *fajčenie*)" atď. — Ako vidno z týchto príkladov, Czambel odporúča neurčitok miesto slovesného podstatného mena všade tam, kde tým netrpí presný význam vety.

Czambel zbadal, že „slovesným podstatným menám slovenčina rada vyhybuje, preobliekajúc ich do obľúbenejších podôb. Tak máme: *kopačka, hrabačka, lapačka, sháňačka, strihačka* atď. miesto *kopanie, hrabanie, lapanie, sháňanie, strihanie.* (Príponou *-ka* od prít. príčastia.) I spisovná reč radšej podržuje cudzie formy *komasácia, adícia, multiplikácia, legitimácia, korunácia* atp., ako by si utvárala od požičaných slovies podstatné mená *komasovanie, adovanie, multiplikovanie, legitimovanie, korunovanie.* Čo do významu všetky tie slová kryjú sa i v prvom i v druhom prípade. V prvom prípade na prvé pozorovanie vidíš akýsi jemný rozdiel, — formy *kopačka, hrabačka* a pod. zdajú sa byť akosi konkrétnymi pojmami, vyznamenávajúc kopaciu, hrabaciu robotu; ale ten rozdiel je odtiaľ, že sú formy *kopačka, hrabačka* vžité, každodenne počuté pojmy pre výkon kopania a hrabania, a formy *kopanie, hrabanie* sú — nie obvyklé v živote. Hoc sú slovesné mená podstatné nie obľúbené v slovenčine, v spisovnej reči majú ony predsa veľkú úlohu. Ony sú mnoho ráz jediným a posledným útočiskom významovej jasnosti a zreteľnosti". — Od vyslovenia týchto náhľadov na slovesné podstatné mená v slovenčine uplynulo niekoľko desaťročí a za ten čas vývin dal za pravdu Czamblovi. Najmä v ostatných rokoch v odbornej reči slovenčina si musela utvoriť množstvo nových podstatných mien z toho istého koreňa, ako sú slovesné podstatné mená. Tak na príklad Czambel písal o „pokynutiach", dnes by sme napísali *pokyn,* a nie „pokynutie". Miesto ľudového slova *zapálenie* v lekárskej terminologii rozšírilo sa pohodlnejšie a konkrétnejšie slovo *zápal.* V starých ročníkoch Slovenských pohľadov našli by ste slovo *poznamenanie* v takom význame, aký má terajšie naše slovo *poznámka.* My dnes všeobecne hovoríme *poznámkový sošit, poznámková kniha,* čo je naisto pohodlnejšie než „sošit na poznamenania". Veru sa ani nepobúrime, keď počujeme výraz *úradný zákrok,* hoci v staršom jazyku bolo len *zakročenie.* Takáto diferenciácia je len na osoh jazyku, ktorému sa ňou dáva možnosť rozlišovať. Už v staršom jazyku boly dvojice *krst-krstenie, odpust-odpustenie* a pod., preto nie div, že rozlišujeme *pozdrav* a *pozdravenie* a mnohé podobné dvojice. Dneska už niet sporu o tom, že slová typu *poznámka, pokyn, zápal* a pod. sú oveľa konkrétnejšie než *poznamenanie, pokynutie, zapálenie.* Ináč *vznik* (a nie „vzniknutie") spomenutých konkrétnych podstatných mien dokazuje len správnosť Czamblovej mienky, že slovesné podstatné mená nie sú veľmi obľúbené a že im jazyk podľa možnosti vyhýba.

So stanoviska štrukturálneho správne je: *Tu je zakázané fajčiť* i *Tu je zakázané fajčenie,* no z dvoch spôsobov vyjadrenia načim dávať prednosť tomu, ktorý je častejší, alebo ktorý má oporu v niektorej vývinovej tendencii. V našom prípade je častejšie *Tu je zakázané fajčiť,* okrem toho za infinitív hovorí aj snaha vyhýbať slovesným podstatným menám.

Z tohto všetkého vyplýva, že je oprávnená poučka Czamblova, podľa

ktorej načim nahradzovať slovesné podstatné mená neurčitkami všade tam, kde tým netrpí význam vety. — K tomuto sa žiada ešte poznamenať, že v náučnej spisbe slovesné podstatné mená sú častejšie, že teda vedecká reč narúša poučku Czamblovu. To je do značnej miery opodstatnené osobitnými potrebami vedeckej reči, ktorá sa usiluje vyslovovať neosobne, a preto musí dávať prednosť formám menným pred formami slovesnými, čo vyjadrujú činnosť. Infinitív v porovnaní so slovesným podstatným menom označuje akciu, činnosť, dej, lež slovesné podstatné meno na rozdiel od toho vyjadruje oveľa viac stav. A z toho potom vychodí, že infinitív miesto slovesného podstatného mena je vítaným oživením krásnej prózy, veď ju oslobodzuje od prílišnej „učenosti" a tvrdosti slovesných podstatných mien, nehovoriac už o tom, že častým užívaním slovesných podstatných mien stáva sa náš štýl meravým a monotónnym.

Czamblova poučka o nahradzovaní slovesných podstatných mien neurčitkami je dôkladne odôvodnená vývinom v živej reči, ako aj štýlovou diferenciáciou medzi jazykom krásnej prózy a vedy.

Rozumie sa, že správne sú aj iné náhrady slovesných podstatných mien. Pre beletriu bez výhrady platí aj Czamblova požiadavka, aby sa slovesné podstatné mená nahradzovaly podľa možnosti priechodníkom alebo príčastím, na pr.: „Dieťa s vyskakovaním pribehlo (= *vyskakujúc*). S nariekaním prišiel ku mne (= *nariekajúc*). Pri ustavičnom modlení došiel ku kostolu (= *modliac sa* ustavične). So zahanbením odišiel (= *zahanbený*). Bez ostýchania to vykladal (= *neostýchajúc sa*). S rozžialením chodí (= *rozžialený*). So šomraním mu hodila kus chleba (= *šomrajúc*). Pri vyčkávaní a postávaní po ulici sme až ustali (= *vyčkávajúc a postávajúc* po ulici). To jest: *Kedykoľvek jednakosť významu dopúšťa, dávaj prednosť priechodníku a príčastiu pred podstatným menom slovesným.*" (Rukoväť[3] 129.) — Nemožno tvrdiť, že by veta *S nariekaním prišiel ku mne* neobstála so stanoviska štrukturálneho, no stane sa oveľa živšou a vhodnejšou pre krásnu prózu, ak miesto slovesného podstatného mena použijeme particípium: *Nariekajúc, prišiel ku mne.* Je síce pravda, že takýmto činom veta sa nám zlomí na dve časti, že miesto jednotného vyslovenia dostaneme rozpoltenú vetu (s čiarkou!), lenže na druhej strane je to vyvážené dosiahnutou živosťou. Spisovateľ, ktorému záleží na činnosti, na akčnosti, istotne dá prednosť Czamblovým náhradám, a kde len možno, slovesné podstatné meno nahradí neurčitkom, priechodníkom alebo príčastím. Naproti tomu v abstraktnom štýle ostanú slovesné podstatné mená, lebo sú odôvodnené veľkou potrebou menných foriem.

Jeden. — Číslovku jeden vynechávajú už i v takých pozíciách, kde je nevyhnutná. Často možno čítať vety takto ustrojené: „Milo Urban je z našich najlepších spisovateľov" miesto: Milo Urban je jedným z našich najlepších spisovateľov. Vraj: „Milan Rastislav Štefánik bol z mnohých Slovákov, ktorí za svetovej vojny dali sa celkom do služieb slovenskej veci", správne: M. R. Štefánik bol jedným z mnohých Slovákov atď. — Číslovku *jeden* neslobodno vynechávať všade tam, kde záleží na zdôraznení číselnej platnosti.

Správne je: Jedna lastovička neprivábi leto, lebo tu nám ide o zdô-

raznenie číslovky. Teda správna je i veta: Jeden vojak nezachráni armádu, a nie: „Vojak nezachráni armádu."

Pravda, keď nejde o zdôraznenie, vynechávame číslovku, na pr.: Dajte mi liter smotany, tri litre mlieka a kilo masla, nesprávne by bolo: Dajte mi „jeden" liter smotany, tri litre mlieka a „jedno" kilo masla.

Číslovka „jeden" nemá sa užívať podľa nemeckého neurčitého člena. Nehovorme: „Tam sa prechádza jeden človek" miesto správneho: Tam sa prechádza *akýsi* (*nejaký*) človek.

Rozpadnúť sa v niečo = na niečo. — Po slovensky sa povie rozpadnúť sa na tri časti, a nie „rozpadnúť sa vo tri časti", teda správne je len takto: Po svetovej vojne Rakúsko-Uhorsko rozpadlo sa na niekoľko častí, a nie „v niekoľko častí". Vôbec treba dbať na to, aby sa pri slovesách predložka *v* neužívala nemiestne na škodu iných zaužívaných predložiek.

Spústa? — Toto slovo darmo by ste hľadali v reči dobrého beletristu. Miesto „spústa" môžeme vždy užiť niektoré z týchto domácich slov: *hŕba, kopa, množstvo, hromada, sila, veľa, mnoho* a pod.

Prostý-jednoduchý. — Pred rokmi viedol sa tichý boj proti slovu *jednoduchý* a miesto neho dávalo sa slovo *prostý*. Táto prax mala pôvod v odpore proti složeným slovám. Súčasná jazykoveda posudzuje složené slová podľa toho, či sú dobre složené, dobre utvorené a či sú potrebné. Slovo *jednoduchý* so stanoviska štrukturálneho je priam také dobré ako slová *jednoročný, jednorohý, jednodenný, jednoruký, jednoslabičný* a pod. Otázka je, či medzi slovami *prostý* a *jednoduchý* je aspoň malý významový odtienok. Z porovnania podstatných mien *prostota* a *jednoduchosť* vychodí, že je tu významový rozdiel. Keby sa prídavné meno *jednoduchý* vytváralo zo spisovného jazyka, nepostupovali by sme správne. Veď potom museli by sme byť aj proti slovesu *zjednodušiť*, ktoré sa však nedá nahradiť nijakým iným rovnoznačným slovesom. Do jazyka nášho patria obidve slová: *prostý* aj *jednoduchý*. Dbať načim iba na to, aby slová *jednoduchý* a *jednoduchosť* nevytisly staršie slová *prostý* a *prostota* tam, kde sú oprávnené.

Mluva-reč. — V spisovnej slovenčine badať starú snahu, že nahradzuje podľa možnosti slová z koreňa „mluv-". Miesto „mnohomluvný" máme *mnohorečný* alebo *mnohovravný*, miesto „vymluviť, vymlúvať, výmluvný" *vyhovoriť, vyhovárať, výrečný*, miesto „pomlúvať, pomluvač" *ohovárať, ohovárač*, miesto „omluvenka, omluviť" *ospravedlnenie, ospravedlniť*. Slovenskí lingvisti, ktorým záleží na čistote jazykovej, dávajú prednosť slovu *gramatika*, lebo vedia, že prijatím „mluvnice" rozšíril by sa počet slov z koreňa „mluv-". A okrem toho aj tak sa nedá nahradiť slovo *gramatikár* nejakým novotvoreným slovom z koreňa „mluv-", takže v jazyku stále by ostaly slová *gramatikár, gramatický*, a potom i *gramatika*. Miesto neslovenského slova „mluvidlá" užíva sa výraz *rečové orgány*. V ostatnom čase už niekoľko ráz stretli sme sa s novým slovom *hovoridlá*, proti ktorému niet nijakých námietok. Je dobre utvorené, nahradzuje dvojslovný termín, teda je pohodlnejšie. Ak sa ujme, nebude to na škodu jazyka. — Z príkladov, ktoré sme uviedli, jasne vychodí, že v dobrej slovenčine je silná snaha vyhýbať slovám z koreňa „mluv-", preto tým viac prekvapuje, keď najdete

v slovenskom texte slovo „mluva" (vraj: „od ľudovej mluvy"), hoci malo tam stáť *reč*.

Žid-žid. — Názov príslušníka niektorého národa píšeme vždy s veľkým začiatočným písmenom, na pr.: *Slovák, Maďar, Rumun, Talian* a pod. Pravidlá slovenského pravopisu správne rozlišujú: *„Žid* (člen národa), *žid* (podľa vyznania)." Bohužiaľ, v praxi sa toto náležite neuznáva. Keď sa píše o Židoch v Palestíne, nuž ide o príslušníkov národa židovského, a teda načim písať *Židia*, a nie „židia". — Rozumie sa, že s veľkým začiatočným písmenom píšeme aj záporné tvary *Neslovák, Nemaďar, Neslovan*, a teda i *Nežid*, na príklad: V Palestíne Nežidia bojujú proti novým prisťahovalcom.

Cigán, Cigánka-cigán, cigánka. — V Pravidlách slk. pravopisu sú len tvary *Cigán, Cigánka, Cigánča*, ale: *cigánstvo, cigániť*. I tu treba rozlišovať: *Cigánstvo* s veľkým písmenom značí národ cigánsky, naproti tomu *cigánstvo* je luhanie, lož. *Cigán* je príslušník národa, *cigán* = luhár. Podľa toho rozlišujeme i *Cigánka* a *cigánka*, t. j. luhárka.

Nepredložená vec? — K slovesu *predložiť* máme prídavné meno *predložený*, ktorého presný význam je celkom jasný aj v zápornom tvare, a jednako často možno počuť takéto výrazy: „To je naozaj nepredložená vec." „Robí samé nepredložené veci." Takto by to Slovák nepovedal. Miesto „nepredložená vec" hovorme *neuvážená vec*, alebo: *prenáhlená, nedomyslená vec*. Veď máme dosť slov, ktorými možno nahradiť cudzí výraz „nepredložená vec".

Uvádzať v pohyb? — Stroj uvádzame *do pohybu*, a nie „v pohyb". Veď sloveso uvádzať nikdy sa neviaže s predložkou *v*. To isté platí aj pri slovese uviesť. Ani v básnickej reči dobre neobstojí na príklad takáto veta: „Uviedol ho v paláce" miesto: Uviedol ho do paláca.

Podomný = podomový. — Hovorí sa *domový pán*, a nie „domný", aj podstatné meno *domovník* pochodí z prídavného mena *domový*. Z toho vyplýva, že za správne treba pokladať prídavné meno *podomový*, a nie „podomný". Hovorme a píšme len takto: *podomový obchod, podomový obchodník* a pod.

Vynechávanie spojky že. — V slovenskej krásnej próze veľmi často najdete vety, v ktorých chýba spojka *že*. Bezspojkové spojenie viet je veľmi časté v ľudovej reči. Z nej prešlo najmä do realistickej prózy. Spisovatelia majú radi bezspojkové spojenia nielen preto, že im dávajú možnosť presne zachytiť ľudovú reč a tým oživiť text, ale aj preto, že im umožňujú vyhýbať veľmi častému opakovaniu spojky *že*. Hľa, aspoň niekoľko príkladov z posledného diela M. Rázusa: Kubo videl, je zle (Bombura 17). Myslíš, neviem o tom? (22) Cítil, nebolo mu zle (32). Jakub Bombura videl, žiť je ťažko, ak sa chce človek statočne preživiť (61). — Spisovateľ použije bezspojkové spojenie v súvetiach, kde by sa spojka *že* opakovala, na pr.: Jakub myslel, pandúrov rozhádže, ale prišlo mu zas na um, že potom povedia... (49).

Zámerné vynechávanie spojky *že* je na mieste v krásnej próze, v básnictve, v divadelnej reči, ale nebolo by vítané, keby sa prenášalo aj do vedeckej reči, kde záleží na tom, aby sa vzťahy medzi vetami nezamlčovaly.

Slovom, bezspojkové spojenia viet majú predovšetkým funkciu estetickú, a nie logickú.

Otekať, oteklina? — Nedávno sme tieto slová nepoznali v spisovnej reči, a dnes sa už šíria, hoci ich nenačim. Miesto „Otekla mu ruka" hovoríme: *Opuchla mu ruka,* miesto „oteklina" máme slová *opuchel'* i *opuchlina.*

Chránítko = chránidlo. — V zime sa predávajú *chránidlá na uši,* a nie „chránítka". Je to veru na podiv, že ustavične vnikajú do slovenčiny slová na *-tko,* hoci toľko ráz sa písalo o nevhodnosti slov typu „kružítko", „pojítko", „merítko", „nosítka" (správne: *kružidlo, spojivo, meradlo* alebo *miera, nosidlá*).

Zvonif-cengať. — So dňa na deň badať, ako ustupujú dobré slovenské slová pred novotvarmi a ako sa výrazové bohatstvo slovenčiny ochudobňuje o množstvo jemných rozdielov. Po prevrate v školách cengali, dnes už zvonia. Medzi slovami *zvoniť* a *cengať* robieval sa rozdiel. Na zvonoch sa zvoní. Všade tam, kde nejde o zvonenie na zvone, má sa užívať sloveso cengať. Elektrický „zvonok" nezvoní, ale cengá. Dávnejšie na bránach alebo dverách bývaly zvončeky. Kto chcel, aby mu otvorili, musel zazvoniť. Ale dnes miesto zvončekov máme elektrické cengáče a nesprávne by bolo, keby sme ich menovali „zvončekmi". Veď nemajú tvar zvončekovitý, ani nevydávajú zvonivé tóny, ale cengajú. Pravidlá slk. pravopisu uvádzajú slovo *cengáč,* priam tak aj iné slovenské slovníky. *Cengáč* je dobré slovo, len treba ho užívať v jeho pravom smysle. Ináč by zaniklo v jazyku a s ním aj sloveso *cengať,* čo by zas ochudobnilo slovenský slovník.

Československá republika-Republika. — Úradný názov nášho štátu je *Československá republika.* Je to dvojslovné pomenovanie, v ktorom iba prvé slovo sa píše s veľkou začiatočnou literou (porov. *Matica slovenská, Slovenská liga, Slovenské pohľady, Slovenská reč*). V skratkách, utvorených z názvov viacslovných, píšu sa s veľkým písmenom prvé hlásky slov, na pr.: *MS = Matica slovenská, SR = Slovenská reč* a pod., ale skratka názvu *Československá republika* je *ČSR,* lebo skratka slova *československý* je *čs.* (veď skratka č. značí *český*). — Nepíšme teda „Československá Republika". Píšeme *Republika* len vtedy, ak vynecháme prídavné meno. Priam tak píšeme *Liga,* a nie „liga", ak ide o Slovenskú ligu. — Ak sa v texte uvedie celý názov spolku, ústavu, spoločnosti a pod. a ak ho potom z praktických príčin obmedzíme na podstatné meno, tak načim písať takto: Na shromaždení Sväzu sa rokovalo ... (je reč o Sväze slovenských železničiarov), a nie: „Na shromaždení *sväzu* sa rokovalo ... Píšme: V Rade sa dohodli, a nie: „V *rade* sa dohodli", lebo je reč o Zemedelskej rade.

Pri tejto príležitosti pripomíname, že písať načim *Spolok sv. Vojtecha,* a nie „Spolok *Sv.* Vojtecha", lebo napospol sa píše: *sv. Jozef, sv. Ján, sv. Anna* (nie „*Sv.* Jozef, *Sv.* Ján, *Sv.* Anna). — Skratka Spolku sv. Vojtecha je *SSV.*

Poplatník = daňovník. — Poplatok nie je daň, preto ten, čo platí dane, je *daňovník,* a nie „poplatník". Slovo „poplatník" môže označovať iba človeka, ktorý platí poplatky. Tvrdý v svojom Slovenskom frazeologickom slovníku uvádza slová *daňovať* (platiť dane), *daňový* a *daňovník,* a to bez poznámky, že jeho rovnoznačným slovom je „poplatník". No za

heslo „poplatník" dal znak rovnosti a slovo *daňovník*. To značí, že za správne pokladal iba slovo *daňovník*. — Najmä v odbornej terminologii musíme sa usilovať o to, aby sme podľa možnosti mali slová z jedného koreňa tam, kde ide o tú istú rodinu pojmov. S jazykovej stránky je veľmi neekonomická, keď „poplatník" platí „dane" v „bernom" úrade. Hľa, až tri korene, tri skupiny slov, kde by celkom dostačil jeden! Po slovensky správne je len *daňový úrad*, len *daňovník* a *dane*. — Kto by mohol dokázať, že rozbitím pôvodného pomenovania z koreňa *daň-* získala slovenčina? Naopak, zavádzaním termínov „poplatník" a „berný úrad" ruší sa významová jednoznačnosť príslušných slov alebo rodiny slov. — Podobných nedôsledností, zavinených odslovenčovaním našej odbornej terminologie, dalo by sa ukázať množstvo. Dúfajme, že časom príde náprava.

Zadovážiť-zaopatriť. — Obidve slová sú správne. Lenže škoda zaznávať dobré slovo *zadovážiť*. Dnes všeobecne hovoria iba *zaopatriť*, hoci rovnoznačné sloveso *zadovážiť* je priam také dobré. — Nezabúdajme na pôvodné slovenské slová, veď bez nich náš slovník nebol by naozaj slovenský.

Stroskotať-stroskotať sa. — Keď ide o predmety, užíva sa sloveso *stroskotať sa*, na príklad: *Lode sa stroskotaly. Plte sa stroskotaly*, a nie „Lodi stroskotaly", „Plti stroskotaly". O osobách užíva sa sloveso *stroskotať* bez *sa*, na pr.: *Stroskotal v tomto podujatí. Ako obchodník stroskotal.*

Návladný? — Slovenčina vyhýba spodstatneným prídavným menám, preto dávame prednosť slovám *vrátnik, lesník, hlásnik* ap. pred tvarmi „vrátny", „lesný", „hlásny" ap. Už táto okolnosť naznačuje, že slovo „návladný" nie je domáceho pôvodu. A naozaj, v našom súdnictve všeobecne sa upotrebujú termíny *štátny zástupca, hlavný štátny zástupca*, a nie „návladný", ani „vrchný návladný".

Svetonázor-svetonáhľad. — V spisovnom jazyku zovšeobecnelo slovo *náhľad*. Hovoríme: Má zdravé náhľady. Jeho náhľad je zaujímavý. S jeho náhľadom nemožno súhlasiť. — Slová *názor, názorný* sú na mieste v odborných terminologiách. Správne postupujú tí, čo miesto „svetonázor" píšu *svetonáhľad*. Ak sa budeme pridržať slova *svetonáhľad*, upevní sa tým postavenie slova *náhľad* a napomôže sa diferenciácia medzi slovami *náhľad, náhľadový* a *názor, názorný*.

Platebná zápoveď? — Nakoľko sme mohli zistiť, slovo *zápoveď* užíva sa ako archaizmus v osobitnom značení. V Juhoslávii Slováci (len mužskí) po kostole *idú na zápoveď*, t. j. shromaždia sa pred „strážnicou" (obecným domom), kde vypočujú príkazy richtárove. Ináč v súčasnej slovenčine nehovoríme: „Zapovedáme vám to a to", ale: Zakazujeme vám... Preto v odbornej terminologii treba dávať prednosť zaužívaným slovám *zákaz, zakazovať*, preto lepšie je *platebný zákaz* než „platebná zápoveď".

Vydobyť pohľadávku? — Pevnosť alebo hrad možno vydobyť. Človek si môže vydobyť všeličo, ale už nehovoríme „vydobyť pohľadávku", lež *vymôcť, vymáhať požiadavku*. Podľa toho *požiadavka* je *vymožiteľná, vymáhateľná*, nie „dobytná" alebo „nedobytná".

Nažltlý-žltkastý. — V slovenčine žijú rovnoznačné dvojice prídavných mien typu *nažltlý-žltkastý, nazelenalý-zelenkastý, nasladlý-sladkastý, nahorklý-horkastý, nečervenalý-červenkastý* a pod. Podľa našej mienky prí-

davné mená na *-stý* sú v ľudovej reči na strednom Slovensku oveľa častejšie než prídavné mená s predponou *na-* a s príponou *-lý*. Okrem toho prídavné mená s príponou *-stý* sú výhodnejšie, lebo sú kratšie. No pre ich častejšie užívanie hovorí najmä okolnosť, že sú typické pre slovenčinu, a preto nebolo by dobré, keby zanikly. Pri ustaľovaní jednotlivých odborných názvosloví naisto sa ukáže, že prídavné mená s príponou *-stý* možno využiť i v odbornej reči.

Prax, syntax. — V gréčtine tieto slová majú príponu *-is*. O slovách s príponou *-is* je známe, že v slovenčine prechodia k vzoru *ryba* a že namiesto prípony *-is* nastúpi prípona *-a*. Posledne o tejto veci písal v SR (V, 26) Ján Žigo, ktorý konštatoval, že výnimočne slová *prax* a *syntax* skloňujú sa podľa vzoru *dlaň*. Pravidlá slk. pravopisu neprávom ustálily skloňovanie podľa vzoru *kosť*. Správne je *prax*, gen. *praxe* (a nie „praxi"), *syntax*, gen. *syntaxe* (a nie „syntaxi"). Podľa vzoru *báza* (z gr. basis), *kríza* (z gr. krisis) treba vo všetkých novoprijímaných slovách gréckeho pôvodu príponu *-is* nahradzovať príponou *-a*. Odporúčame toto hlavne lekárom do pozornosti, lebo v lekárskom názvosloví je veľké množstvo slov na *-is*, ktoré po vhodnej úprave pravopisnej a po náhrade prípony vhodne by obohatily náš slovník.

Ujde to? — Často počuť výrazy: „Ujde to", „Ušlo to". Jaroslav Vlček, výborný znalec slovenčiny, odsudzoval takéto neslovenské zvraty, a preto miesto „ujde" žiadal písať svojský výraz *zbaví*. Slováci hovoria: *To by zbavilo*, a nie: „To by ušlo."

Práporečník = zástavník. — O slove „prápor" je dostatočne známe, že v slovenčine nemá miesta vo význame *zástava*. Pravda, potom neobstojí ani slovo „práporečník". Už Bernolák v Slowári (str. 2452) poznačil ako české slová „praporec, praporeček, praporečnice a praporečník" a odporúčal za ne staré domáce slová *zástawa, zástawka, zástawníčka, zástawník*. Jančovičov slovník z roku 1848 má heslá *zástava* (mad. zászló, lobogó), *zástavka a zástavník*. Aj v iných slovníkoch slovenských, na príklad v Loosovom, Pechányovom, Kálalovom a Tvrdého, najdete slovo *zástavník*. Poznáme ho zo živej reči, ba i z ľudových piesní. — Kto nosí zástavu, je *zástavník*. Slovo toto má staré domovské práva v slovenčine, preto nenačim ho nahradzovať novotvarom „práporečník". Keby sme prijali „práporečníka", vymrelo by nielen slovo *zástavník*, ale aj starodávne a podnes výhradne užívané slovo *zástava*.

Samohláska ä. — Výslovnosť samohlásky *ä* robí takmer neprekonateľné ťažkosti príslušníkom tých nárečí, v ktorých tejto samohlásky niet. Pravda, pre javištnú výslovnosť treba požadovať, aby si herci osvojili stredoslovenské *ä*, lebo veľmi nepekne pôsobí, ak jeden herec vyslovuje široké *e*, t. j. *ä*, a iný úzke *e*. Spisovná ortoepia požaduje vyslovovať *ä*, no dopúšťa aj varianty s prostým *e*. Možno teda hovoriť i *peť, ďeveť, meso, pameť, mekkosť, smed, vezba* a pod. Pravda, lepšie je *päť, ďeväť, mäso, pamäť, mäkkosť, smäd, väzba* a pod. No kultivovaná slovenčina nijakým činom nestrpí výslovnosť „pať, ďevať, maso, pamať, makkosť, smad, vazba" a pod. Miesto *ä* neslobodno vyslovovať *a*!

V niektorých stredoslovenských nárečiach býva *ä* nad mieru, ustá-

lenú v spisovnom jazyku. Rozumie sa, že dialektické tvary „gäťe, gätky, kädiť, kämeň, pämäť, pämätať, käďe, käďečo“ a pod. miesto spisovného *gaťe, gatky, kadiť, kameň, pamäť, pamätať, kaďe, kaďečo* a pod. nemajú sa vnášať do spisovnej výslovnosti. Nepíšme a nehovorme „käčka, kärovať“, ale *kečka, kerovať*. Píšme a vyslovujme *med, medokýš, medovník, veža*, a nie „mäd, mädokýš, mädovník, väža“.

Pred vydaním Pravidiel slk. pravopisu písavalo a vyslovovalo sa *ä* v prípone *-äny*, ak pred ňou bola perná spoluhláska, na pr.: *Slovány, Rybány, Stankovány, Guotovány, Kraľovány* a pod., okrem toho bolo *ä* i v slovesách V. triedy po perniciach v prípone *-äť: staväť, stavädlo, zarábäť, narábäť, potápäť* (a potom i *potápäč*) a pod. V týchto prípadoch píšeme a vyslovujeme obyčajné *a*, ako to požadujú Pravidlá slk. pravopisu. Poznamenať treba, že v slove *zeman* písavalo sa *ä* (teda „*zemän*“). No terajší spisovný úzus rozhodol sa pre tvar s *a: zeman*.

Osobitne načim spomenúť, že v slovách, odvodených z koreňa *svät-*, správna výslovnosť žiada *ä*, a nie *a*. V slovách *svätý, svätec, svätica, svätyňa, svätiť, vysvätiť* atď. vyslovujeme *ä* (prípadne *e*). Za vonkoncom nesprávnu treba pokladať výslovnosť „svatí, svaťec, svatica, svatiňa, svatiť, visvatiť“ atď. — Netreba vari dokazovať, že aj v názvoch svätých je na mieste len *ä*, priam tak aj v miestnych názvoch typu Svätý Jur, Svätá Mara a pod.

Zárobok-výrobok. — Napospol sa hovorí len takto: Zarobil si 100 korún, preto správne je *mesačný zárobok*. Vplyvom češtiny (*Vydělal* 100 korun) začína sa hovoriť, ba aj písať: „*Vy*robil 100 korún.“ To je chyba; veď musí nám záležať na tom, aby sme rozlišovali slová podľa rozličných predpôn. K slovu *zárobok* patrí sloveso *zarobiť*, k slovu *výrobok* zas *vyrobiť*.

Dozorčí-dozorný. — V spolkoch, v bankách a pod. majú *dozorné poverenictva, dozorné orgány* (nie „dozorčie orgány“), preto aj úrad, ktorý je poverený dozorom, musí sa volať *dozorný úrad*, a nie „dozorčí úrad“. Slovenčina podľa možnosti vyhýba prídavným menám typu „dozorčí“ a radšej si volí niektoré iné vhodné príďavné meno. Radšej máme slovo *tvorivý* než „tvorčí“, *vedúci* než „vodčí“ (hovoríme: *vedúca* alebo *hlavná myšlienka*, a nie „vodčia myšlienka“) a pod.

Sťažnosť do predpisu daní? — Sloveso *ponosovať sa* viaže sa s predložkou *na* a priam tak i sloveso *sťažovať si*. V novšom čase z potreby diferencovať vznikla i väzba *sťažovať si proti niečomu*. Väzba „sťažovať si do niečoho“ je vonkoncom neslovenská, ba i v samej češtine hodne archaická. Správne je *sťažnosť proti predpisu daní*, a nie „sťažnosť do predpisu daní“.

Odpis daní. — Výraz *odpis daní* je dobrý a netreba mu vyhýbať. V účtovníctve *požiadavky sa pripisujú* alebo *odpisujú*, robia sa *odpisy* požiadaviek.

Úroky z omeškania? — Kto sa oneskorí s platením, musí zaplatiť *úroky z oneskorenia*, a nie „úroky z omeškania“.

Odklad platenia za podmienok? — Podľa štýlu rozlišujeme *poshovenie* a *odklad platenia*. Posledný výraz patrí do odbornej frazeologie a je celkom správny. Pravdu máte, že nevyhovuje zvrat „za podmienok“, oveľa lepšie by bolo *pod podmienkami*, prípadne: *s podmienkami*, veď všeobecne

sa hovorí len takto: Vyhovieme Vám s podmienkou, že zaplatíte..., alebo: ...pod podmienkou, no nikdy nie „za podmienky".

Zahájenie úpadku? — Výraz „od zahájenia úpadku (konkurzu)" je chybný. Valné shromaždenie *otvárame*, no „nezahajujeme", ani predstavenia „nezahajujeme", ale *začíname*. Konkurz sa vyhlasuje. A tak správne je len takto: *od vyhlásenia úpadku*.

Úkon = výkon. — Úrady vykonávajú rozličné práce. Dobrý úradník dostáva uznanie za mimoriadne výkony, preto chybný by bol termín „dávka za úradný úkon". Po slovensky môže byť len *dávka za úradný výkon*, a ešte lepšie: *poplatok za úradný výkon*. Nakoľko sa dalo zistiť, v slovenčine niet slova „úkon".

Plátca, príjemca? — Kto odosiela listy, je odosielateľ; prijíma ich *prijímateľ* (*prijímateľka*). Slová *prijímateľ* a *prijímateľka* sú oveľa pohodlnejšie než „príjemca" a „príjemkyňa". Od slovesa *učiť* máme slovo *učiteľ*, podľa tohto vzoru k slovesu *platiť* urobili si niektorí naši právnici slovo *platiteľ*, ktoré je rozhodne prijateľnejšie než *„plátca"*. Okrem toho slovo *platiteľ* má výhodu, lebo z neho ľahko sa dá utvoriť ženský rod: *platiteľka*. K slovu „plátca" ženské podstatné meno by bolo „plátkyňa", lenže ktože by sa ho opovážil napísať alebo vypovedať?

Odborná reč ustavične si tvorí množstvo nových slov, najmä podstatných mien činiteľského významu. Rozumie sa, že najpohodlnejšie sa tvoria tieto podstatné mená od slovies, hlavne v podobných prípadoch, ako sme uviedli vyššie. Ľahšie sa utvorí podstatné meno *prijímateľ* a *prijímateľka* od slovesa *prijímať* než „príjemca" a „príjemkyňa" od podstatného mena *príjem*. Vítanejšie sú nám slová *dovážateľ, vyvážateľ, dovážateľka, vyvážateľka*, utvorené od slovies *dovážať, vyvážať*, než „dovozca, vývozca" a potom i „dovozkyňa, vývozkyňa", utvorené od podstatných mien dovoz a vývoz. — Pri tvorení termínov a vôbec nových pomenovaní treba dbať na to, aby nové slová boly tvorivé, aby sa z nich daly ľahko robiť ďalšie odvodené slová.

Poťažne? — Túto príslovku naozaj nepotrebujeme, a jednako kde-tu sa ešte drží v úradnej reči. Milovníkom dobrej slovenčiny podarilo sa už vykynožiť výraz „s poťahom na to" a nahradiť ho výrazom *vzhľadom na to*. Nepochybujeme o tom, že v krátkom čase vyhynie aj príslovka „poťažne". Miesto nej podľa okolností možno použiť niektorú z týchto troch náhrad: 1. *čiže*, 2. *vlastne*, 3. *alebo*.

Cudzozemsko, cudzina. — Obidve slová sú správne. Niektorí spisovatelia radšej napíšu slovo *cudzina*, ale prídavné meno *cudzozemský* je mocnou oporou slova *cudzozemsko*. Častejšie je slovo *cudzinec* než *cudzozemec*, lež všeobecne prevláda prídavné meno *cudzozemský*, a *cudzinský* je veľmi zriedkavé. Ak by sa ujalo prídavné meno *cudzinský* miesto *cudzozemský*, je pravdepodobné, že napokon celkom by zvíťazily slová *cudzina* a *cudzinec*.

Cituplný, cituprázdny? — O prídavných menách na *-plný* písalo sa už toľko, že sa človek musí až čudovať, keď sa s nimi stretne v knihách. Právom odporúčajú gramatikári slová *láskavý* miesto „láskyplný", *tajomný* m. „tajuplný", *umný* m. „duchaplný" a pod. Básnik môže si dovoliť užiť

novotvar, ale do bežnej reči nenačim ho hneď bez príčiny prenášať. Preto v próze nijako sa nám nepozdáva slovo „cituplný" miesto *citný*. Veď dobre poznáme zaužívaný výraz *citná duša*. Komu sa nevidí slovo *citný*, má možnosť upotrebiť slovo *citlivý*.

Prídavné meno „cituprázdny" je utvorené podľa typu *bohaprázdny*. Chyba je len v tom, že složené prídavné mená s druhým členom *-prázdny* až priveľmi vytískajú staršie a pohodlnejšie tvary v predponou *bez-*. Miesto „cituprázdny" radšej máme slovo *bezcitný*, priam tak miesto „bohaprázdny" *bezbožný*. Keby sa rozšírily slová na *-prázdny*, zanikaly by veľmi chytro mnohé jednoduchejšie prídavné mená s predponou *bez-*, čo by, pravdaže, nijako neosožilo slovenčine.

Česnak = cesnak. — Je síce pravda, že ostatné slovanské jazyky majú v tomto slove *č* a že hláska *č* je v ňom pôvodnejšia. No už Bernolák v Slowári tvar s *č* pokladal výslovne za český. Jančovičov slovník štúrovskej slovenčiny uzákonil tvar *cesnak*, ba ešte aj Loosov slovník, ktorý je veľmi závislý od češtiny, uvádza tvar so začiatočným *c*: cesnák. Uznávame, že lingvistika nevie dosť dobre vysvetliť, prečo sa *č* zmenilo na *c* v slove *česnak* > *cesnak*, ale to ešte neznačí, že by sme mali prijať v spisovnej reči tvar dávno mŕtvy s *č*. Ohľad na etymologiu, na pôvod slova, nebol by v tomto prípade správny, a preto musíme sa rozhodnúť za živý tvar *cesnak*, podobne ako sme sa rozhodli za živý tvar *sloboda*, proti dávno mŕtvemu tvaru „svoboda". Spisovný jazyk treba budovať na živej reči, a nie na etymologii! A živá reč hovorí za tvary *cesnak, cesnakový*.

Čaša, čašník, čašnica. — Pravidlá slk. pravopisu majú dvojtvar *čaša* i čiaša. V polémii o Pravidlách sa ukázalo, že tvar „čiaša" dostal sa do Pravidiel chybou sostavovateľa slovníkovej časti. Peter Tvrdý v svojom slovníku uvádza len tvar *čaša*. Tento tvar najdeme aj v Kálalovom slovníku. Od slova s krátkou korennou samohláskou *a* tvoríme odvodené slová na *-ník* prostým pridaním tejto prípony ku koreňu, t. j. nedĺžime *čaš-* na „čiaš-". Správne má byť *čašník, čašnica* alebo *čašníčka*. V Loosovom slovníku z roku 1871 sú správne heslá: *čaša, čašnica* (maď. pohárnok nő), *čašníctvo, čašník* (maď. pohárnok). I terajšej slovenčine zodpovedajú len spomenuté tvary. Chybné sú novotvorené druhotvary „čiašnik, čiašnica, čiašníctvo".

Črieslo = čerieslo. — Pravidlá slk. pravopisu uzákonily dvojtvar *čerieslo* i *črieslo*. Keďže sa pridŕžame zásady, že v spisovnej reči sú oprávnené iba hláskoslovné dvojtvary, z ktorých každý jeden má inakšiu funkciu, musíme sa vyslovit aj o dvojtvaroch *čerieslo* a *črieslo*. Ako sa dá ľahko zistiť, niet medzi nimi funkčného rozdielu. V spisovnej reči prichodí častejšie tvar *čerieslo*, a preto jedine tento tvar sa má užívať.

Dáky, dáko = dajaký, dajako. — U dobrých spisovateľov najdeme tvary *nejaký* a *dajaký, nejaká* a *dajaká, dačo* i *niečo*. Tieto dvojice nie sú bezvýznamné pre štýl. V kultivovanej reči tvary typu *dajaký, dačo*, teda so začiatočným *da-*, majú celkom zreteľné zafarbenie ľudovej reči, no jednako môžu vždy zastúpiť tvary s *ne-*: *nejaký, niečo* a pod. Nemožno to už tvrdiť o stiahnutých tvaroch „dáky, dáko", lebo prijasne cítiť, že patria

iba medzi ľudové slová a že sa dajú uviesť do spisovnej reči len v priamej reči, t. j. keď citujeme hodnoverný ľudový text.

Delítko = delidlo. — Vplyvom češtiny šíri sa slovo „delítko", hoci aj Pravidlá slk. pravopisu pri hesle *deliť* majú len slovo *delidlo.*

Devädesiat = deväťdesiat, pädesiat = päťdesiat, šesdesiat = šesťdesiat. — Na rozdiel od češtiny spisovná slovenčina a veľká časť slovenských nárečí presnejšie zachovávajú kmeňoslovnú ústrojnosť slov. Preto nebolo možné prijať na príklad zjednodušenie zdvojených spoluhlások v slovách na *-ník.* Slovenčina rozlišuje *zákoník* (t. j. malý zákon) a *zákonník* (sbierka zákonov), *čalúnik* (malý čalún) a *čalúnnik* (remeselník). Takýchto zaujímavých dokladov mohli by sme uviesť viac, ale nám tu ide len o zdôraznenie zjavu, že slovenčina zachováva presnejšie slovotvorné časti, a preto túto zásadu treba napomáhať i v pravopise, tobôž v pravopise, a nie ju naštrbovať. Keď napíšeme „pädesiat", tak s kmeňoslovnej stránky je to tvar okyptený. Starší spôsob písania *päťdesiat* oveľa lepšie hovel vývinovým tendenciám slovenského kmeňoslovia, lebo v ňom i graficky je presne zachytené zloženie slova. Z toho vyplýva, že za vhodnejšie načim pokladať písanie *päťdesiat, šesťdesiat, deväťdesiat* než „pädesiat, šesdesiat, devädesiat", ako chcú Pravidlá. Ani s pedagogického stanoviska nie je vhodné protimorfologické písanie, lebo žiakom aj tak musíme vysvetľovať, že „pädesiat" vzniklo z *päťdesiat.* V tomto prípade, ako aj v mnohých iných, ukázalo sa, že do slovenčiny nemajú sa slepo prenášať pravopisné zvyklosti české.

Dohliadnuť, dohliadať-dozrieť, dozerať. — V spisovnej slovenčine sú oveľa častejšie slová z koreňa *zer-* než z koreňa *hľad-.* Pravda, obidva žijú v slovenských slovách, lenže nemožno ich zamieňavo užívať. Nehovoríme na príklad: „Pohliadni na to", ale: *Pozri na to.* U nás: *Dozorca dozerá* na väzňov, v češtine „dohlíží". Nevravíme: „Dohliadaj na deti", ale: *Dozeraj na deti.* Podľa živej reči prednosť patrí slovám, utvoreným z koreňa *zer-.*

Dopadnúť. — Až veľmi sa šíri zvrat „dopadlo to dobre". Donedávna ho v slovenčine nebolo. Slovák povie: *Dobre sa to skončilo.* Domáce zaužívané zvraty treba chrániť, a nie nahradzovať novými, lebo jazyk tým nič nezískava, ak zaužívaný zvrat nahradíme rovnoznačným novým zvratom, a pôvodný zanikne. Naopak, takýmto činom sa rozrúša súvislosť so živou rečou a literárnou tradíciou.

Doobeda = predpoludním, poobede = popoludní. — Príslovkové výrazy *predpoludním* a *popoludní* užívajú sa v spisovnej reči všeobecne. Otázka je, či snaha niektorých gramatikárov je správna, keď nahrádzajú výrazy „doobeda" a „poobede" tvarmi *predpoludním* a *popoludní.* Všimnime si najsamprv slova „doobeda". Na výrazoch *pred večerou* a *do večera* jasne vidieť jemný významový rozdiel. Predložka *pred* lepšie vyjadruje trvácnosť časovú. V spisovnej reči *poludnie* značí časovú hranicu, naproti tomu slovo *obed* má špeciálnejší význam. Je teda vhodnejšie použiť na označenie časového úseku pred časovou hranicou slovo *poludnie.* Píšme a hovorme *predpoludním* (nie „dopoludnia") a *popoludní,* a nie „doobeda" a „poobede". Takýmto spôsobom napomôžeme väčšiu diferenciáciu v slovníku i v pojmoch.

Dopriať, dožičiť. — Samo Czambel už pred polstoročím bol poukázal na to, že slová *priať* a *prianie* dostaly sa do slovenčiny iba v novšom čase. V terajšom jazyku *žičiť, priať* a *želať* sú veľmi často celkom rovnoznačné. lež to ešte neznačí, aby sa úplne vylúčilo sloveso *žičiť* a jeho odvodeniny. Kto má smysel pre krásnu reč, toho naisto zarazí, keď počuje na príklad takéto vety: „Nedopraje si nič", „Nedopraje mu ani trochu radosti", hoci Slováci donedávna vyslovovali sa po svojom takto: *Nedožičí si nič, Nedožičí mu ani trochu radosti.* — Či naozaj slovenské výrazy musia ustupovať pred novotami?

Ďordína = georgína. — Slovo *ďordína* patrí do ľudovej reči, podobne ako Ďorď (t. j. Juraj). Obidve slová sú z toho istého koreňa. V spisovnej reči slovo *georgína* má oporu aj v ženskom krstnom mene *Georgína* (teda nie „Jirina", čo je neobratne poslovenčené české Jiřina).

Dôtka = pokarhanie. — Po prevrate žiakov trestávali *triednym* alebo *riaditeľským pokarhaním,* a dneska už sa zavádza Slovákovi nesrozumiteľné slovo „dôtka", hoci jedine vhodné slovo *pokarhanie* sa oddávna užíva.

Ing. a inž., Dr. a dr. — So skratkami akademických titulov sú stále ťažkosti. Úradná a zákonom chránená skratka je *Ing.,* na pr.: Ing. Jozef Novák, nie „ing. Jozef Novák" alebo „inž. J. Novák". Pred priezvisko dávame vždy úradne chránenú značku Ing., ale všade inde píšeme podľa skutočnej výslovnosti *inžener.* — Vo vetnej súvislosti píše sa *dr.* s malým začiatočným písmenom, na pr.: V Žiline prednášal dr. Ján Rajecký. Na adresách, pri podpisoch ap. píšeme *Dr.* s veľkým d.

Drevotisk = drevotlač. — Proti českému tiskárna máme *tlačiareň,* proti tiskopis *tlačivo,* miesto otisk *odtlačok,* m. výtisk *výtlačok,* proti českému „hlubotisk" máme lepšie *hlbokotlač,* rozumie sa, že potom i miesto českého dřevotisk a miesto zle poslovenčeného „drevotisk" správne je len *drevotlač.*

Driev, drievny. — V staršej slovenčine tieto slová boly dosť obľúbené, ale dnes ich pokladáme za archaizmy, ktoré sú mnohým málo srozumiteľné. Tvrdý v svojom slovníku správne poznamenal, že miesto „driev" treba užívať *prv* a miesto „drievny" *dávny* alebo *starý.*

Drtidlo = drvidlo. — V Slovenskej reči spomenuli sme už viac ráz, že v slovenčine niet slov z koreňa „drt-", ale sú len z koreňa *drv-,* preto miesto „drtiť, rozdrtiť, drtič" a pod. máme *drviť, rozdrviť, drvič* a potom i *drvidlo* proti českému slovu „drtidlo".

Hrubian = grobian. — Nemožno pochybovať o tom, že koreň slova *grobian* je z nemčiny. To si uvedomovali aj tí naši spisovatelia, ktorí začali slovo grobian nahradzovať novotvarom „hrubian". Otázka je, či ich postup bol správny. Nové slovo „hrubian" svojím kmeňom je síce slovanské, no je dosť nepravdepodobné, že by sa mohlo v jazyku ujať všeobecne. Nie je totiž tvorivé. Istotne nik by sa neopovážil povedať „hrubianiť" miesto zaužívaného *grobianiť,* priam tak ťažko by bolo najsť doklady na slovo „hrubianstvo" m. bežného *grobianstvo.* Musíme sa teda uspokojiť so skutočným stavom v jazyku a hovoriť i písať *grobian, grobianstvo, grobianiť, nagrobianiť* ap. Sú to nenahraditeľné slová.

Gustav = Gustáv. — I Pravidlá slk. pravopisu uvádzajú iba tvar *Gu-*

stáv, ktorého dlhé *á* je odôvodnené živým jazykom, no jednako najmä v denných časopisoch vídať už i tvar s krátkym *a*: „Gustav". To je nesprávne.

Mám hlad? — V živej reči sú výrazy: *Som hladný, som smädný, smädí ma* a pod. Vzdelaní ľudia „naprávajú" tieto staré výrazy a hovoria: „Mám hlad", „mám smäd", ako by sa tým osožilo slovenčine, keď nasilu robíme rozdiely medzi ľudovou a spisovnou rečou!

Hoďas, hoďaskto? — V spisovnej reči zovšeobecnel tvar *hoci*, a preto netreba ho nahradzovať nárečovým tvarom „hoďas". Dialektickým tvarom „hoďaskto, hoďaskde, hoďasktorý, hoďasaký" zodpovedajú spisovné tvary *hocikto, hocikde, hociktorý, hocijaký*.

Vierohodný = hodnoverný. — Slová *uhodnoverniť, uhodnoverňovať, uhodnoverňovací, uhodnoverňovateľ* a pod. jasne ukazujú, že do spisovného jazyka patria iba slová *hodnoverný* a *hodnovernosť*. Nemožno teda súhlasiť s tým, keď do úradnej slovenčiny vnášajú nepotrebné druhotvary „vierohodný" i „verohodný" a „vierohodnosť" i „verohodnosť". Sú ony nepotrebnou slovníkovou ťarchou.

Hrabä = gróf. — U niektorých starších autorov slovenských možno najsť bohemizmy „hrabä", „hrabenka", ba aj „hrabstvo". Terajšia spisovná reč neznesie ich a pridŕža sa skutočne užívaných slov *gróf, grófka, grófstvo*. Rozumie sa, že neslobodno písať ani „markhrabstvo" a „markhrabä" miesto správnych tvarov *markgrófstvo* a *markgróf*.

Chtenie? — Slovenčina pozná sloveso *chcieť*, ktoré má neslabičný koreň *chc-*. Slovesný koreň *chc-* v jednotlivých slovesných tvaroch sa nijako nemení, preto správne je *chcený*, a nie „chtený", a teda i *chcenie*, a nie „chtenie".

Chudokrvný? — V lekárskej slovenčine obiehajú až tri rovnoznačné slová: *chudokrvný, nedokrvný* a *málokrvný*. V Pravidlách slk. pravopisu niet z nich ani jedného. Tvrdý uvádza len *málokrvnosť*. Lekársky slovník dr. Pavla Halašu z roku 1926 za heslom oligaemia má iba slovo *málokrvnosť*. Znak, že toto slovo najlepšie vyhovuje. *Málokrvnosť* je choroba, zavinená nedostatkom krvi, t. j. človek, ktorý má *málo krvi*, je *málokrvný*. Užívajme teda len slová *málokrvnosť* a *málokrvný*.

Inter- = medzi-. — Cudzie slová s predponou *inter-* nahradzujeme podľa možnosti domácimi slovami s predponou *medzi-*. Takýmto postupom dajú sa poslovenčiť mnohé cudzie slová. V tomto prípade pokračujeme priam tak pri slovách s predponou *anti-*, veď oveľa slovenskejšie sú slová *protialkoholický, protišpionáž, protisovietsky* atď. než „antialkoholický, antišpionáž, antisovietsky" atď. Cudzie slová s predponou *inter-*, kde len možno, prekladáme, na príklad: *interurbánny = medzimestský, interlineárny = medziriadkový, interegnum = medzivládie, interkonfesijný = medzicirkevný* a pod. Kde sa nedá nahradiť cudzie slovo, uspokojujeme sa aspoň náhradou predpony *inter-* predponou *medzi-*, na príklad miesto *interparlamentárny* budeme upotrebovať *medziparlamentárny* a pod.

Izebná = chyžná. — Slovo „izebná" je novoutvorené, no jednako nebolo by dobré, keby sme ho užívali miesto vžitého slova *chyžná* (nie „pokojská"). Ak je to nie nevyhnutné, vžitými slovami nehýbeme.

Jedlopis = jedálny lístok. — Prírodopis je náuka o prírode, dejepis je náuka o dejinách, cestopis je opísanie cesty, životopis je opísanie života a pod. Ako vidno z týchto príkladov, slovo „jedlopis" skôr by mohlo znamenať náuku o jedlách, a preto dávajme prednosť výrazu *jedálny lístok* (porov. *jedálny vozeň*).

Jednotný počet? — Pravidlá slk. pravopisu poznajú na označenie singuláru len výraz *jednotné číslo*, za plurál majú *množné číslo*. Tieto pomenovania užívajú aj slovenskí gramatikári, aspoň väčšina z nich. Preto nehodno vžité pomenovania nahradzovať novými. Výrazy „jednotný počet" a „množný počet" nepotrebujeme.

Jugoslovan = Juhoslovan. — Bežné je u nás slovo *Juhofrancúz*, máme i slová *juh, juhovýchod, juhozápad* a pod. Medzi tieto slová sa vraďujú aj slová *Juhoslovan, Juhoslovanka, Juhoslávia* atď. Tvary s *g*: *Jugoslovan* atď., nepatria do slovenského slovníka. Pravda, keď píšeme do Juhoslávie, použijeme na adrese tamojšie úradné pomenovania, t. j. *Kraljevina Jugoslavija*.

Kameňolom, kmeňoslovie. — V ľudovej reči k slovu *kmeň* máme prídavné meno *kmeňový* (nie „kmenový".) V Pravidlách je síce tvar *kmeňový*, ale iba „kmenoslovie" a „kmenotvorný". So stanoviska súčasného jazyka spomenuté formy s tvrdým *n* neobstoja, lebo aj v zložených slovách musí sa zachovávať koreň slova nezmenený, tobôž keď ide o celkom nové zložené slová. V Slovenskej reči dôsledne sme písavali a píšeme *kmeňoslovie* a *kmeňoslovný*. — To, čo sme povedali o zloženinách *kmeňoslovie* a *kmeňotvorný*, platí aj o zložených slovách s prvou časťou *kameňo-*. Správne sú len tvary *kameňolom, kameňouhoľný, kameňotlač* a pod., a nie „kamenolom, kamenouhoľný, kamenotlač", ako kážu písať Pravidlá slk. pravopisu. Tvrdý *n* v druhom vydaní Slovenského frazeologického slovníka pridržal sa našej zásady.

Kapalný? — Proti českým slovám kapati, kapka, kapalina a pod. sú v slovenčine tvary *kvapať, kvapkať, kvapka, kvapalina*, a teda správne je len *kvapalný*, a nie „kapalný". Rozumie sa, že nástroj má meno *kvapadlo*, a nie „kapadlo" alebo „kapátko".

Kapesný formát? — Isté nakladateľstvo ponúkalo knihu v „kapesnom formáte". Nuž proti českému „kapsa" máme *vrecko*, proti „kapesník" *vreckovku*, teda i „kapesný formát" je po slovensky len *vreckový formát*.

Káznica? — Darmo by ste hľadali toto slovo v našich slovníkoch alebo u dobrých spisovateľov. Po slovensky sa povie *trestnica, temnica, väznica*. Z týchto troch slov vari možno vybrať niektoré, čo zastúpi „káznicu"!

Kojná = dojka. — Zo slovenského *dojka* majú Maďari svoje „dajka", a my sa vzdávame starého dobrého slova, hoci v slovenčine máme veľkú rodinu slov, utvorených z koreňa *doj-*, naproti tomu slová z koreňa *koj-* užívajú sa iba v obmedzenej miere.

Za redakciu zodpovedá Henrich Bartek.
Vydanie Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine.
Tlačil Kníhtlačiarsky úč. spol. v Turčianskom Sv. Martine.